

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ŞEHİR ve BÖLGE PLANLAMA ANA BİLİM DALI
KENTSEL TASARIM PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALİŞVERİŞ MERKEZLERİNİN MEKÂNSAL DÖNÜŞÜMÜNE
ELEŞTİREL BİR BAKIŞ
İSTANBUL-KAPALIÇARŞI ve HANLAR BÖLGESİ ÖRNEĞİ

Elif KAPICIOĞLU
DANIŞMAN: Prof Dr. Aykut KARAMAN

İSTANBUL / HAZİRAN 2008

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Programı öğrencisi Elif KAPICIOĞLU tarafından hazırlanan “Alışveriş Merkezlerinin Mekânsal Dönüşümüne Eleştirel Bir Bakış; İstanbul – Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi Örneği” adlı araştırmanın Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Yüksek Lisans Tez Danışmanı:

Prof.Dr. Aykut KARAMAN

Bu çalışma Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Kentsel Tasarım Programında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof.Dr. Aykut KARAMAN

Jüri Üyesi: Yrd. Doç.Dr. Bilge ULUSAY

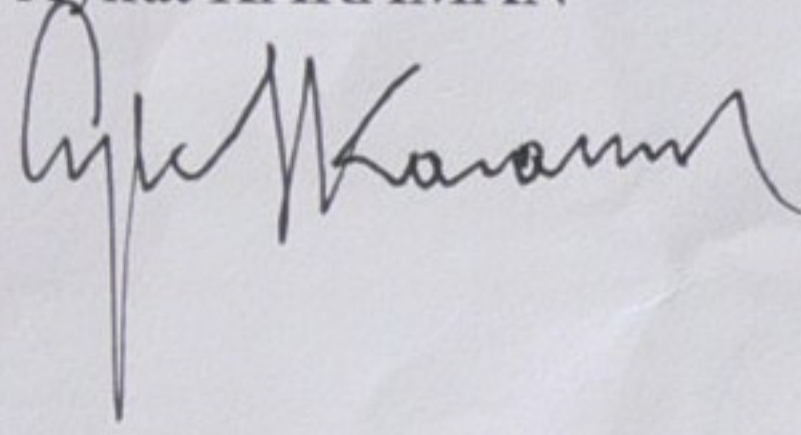
Jüri Üyesi: Yrd. Doç.Dr. Kayahan TÜRKANTOZ

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Programı öğrencisi Elif KAPICIOĞLU tarafından hazırlanan “Alışveriş Merkezlerinin Mekânsal Dönüşümüne Eleştirel Bir Bakış; İstanbul – Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi Örneği” adlı araştırmanın Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Yüksek Lisans Tez Danışmanı:

Prof.Dr. Aykut KARAMAN

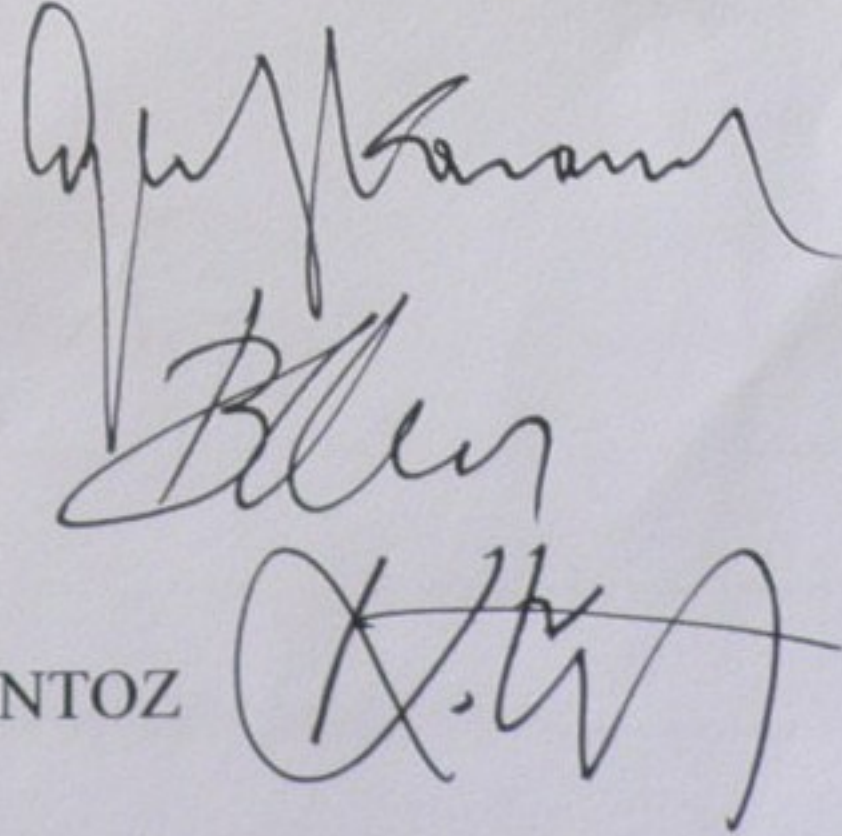

Bu çalışma Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Kentsel Tasarım Programında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof.Dr. Aykut KARAMAN

Jüri Üyesi: Yrd. Doç.Dr. Bilge ULUSAY

Jüri Üyesi: Yrd. Doç.Dr. Kayahan TÜRKANTOZ

İÇİNDEKİLER

Özet.....	VI
Abstract	VII
Şekil Listesi	IX
Tablo Listesi.....	X
Resim Listesi	XI
Plan Listesi	XII
Giriş	1
1. Alışveriş Kültürü ve Mekânları.....	4
1.1. Tanımlar	4
1.1.1. Kültür.....	4
1.1.2. Alışveriş Kavramı	6
1.1.3. Alışveriş Merkezleri.....	8
1.2. Tarihsel Süreç İçerisinde Alışveriş Mekânları	9
1.2.1. İlkçağda Alışveriş Mekânları.....	10
1.2.2. Antik Çağda Alışveriş Mekânları	13
1.2.2.1. Yunan Agorası	13
1.2.2.2. Roma Forumları	19
1.2.3. Ortaçağda Alışveriş Mekânları	25
1.2.3.1. Ortaçağ Avrupa'sındaki Alışveriş Mekânları	25
1.2.3.2. Anadolu ve Ortadoğu'daki Alışveriş Mekânları	28
1.2.4. Modern Dönem Alışveriş Mekânları.....	49
1.3. Bölüm Sonucu.....	54
2. Tarihsel Süreç İçerisinde İstanbul'daki Alışveriş Mekânları	56
2.1. Roma İmparatorluğu Dönemi (M.Ö. 667-M.S. 330)	57
2.1.1. Kentin Tarihi.....	57
2.1.2. Kentteki Alışveriş Mekânları.....	58

2.2. Bizans İmparatorluğu Dönemi (330-1453)	60
2.2.1. Kentin Tarihi.....	60
2.2.2. Kentteki Ticaret Bölgesinin Oluşumu ve Gelişimi	64
2.2.2.1. Kentteki Limanlar	64
2.2.2.2. Kentteki Alışveriş Mekânları.....	66
2.3. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi (1453-1922)	72
2.3.1. Kentin Tarihi.....	72
2.3.2. Kentteki Alışveriş Mekânları.....	73
2.4. Cumhuriyet Dönemi (1922-....)	81
2.4.1. Kentin Tarihi.....	81
2.4.2. Kentteki Alışveriş Mekânları.....	84
2.5. Bölüm Sonucu.....	88
3. Çalışma Alanı: Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi.....	90
3.1. Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesinin Tarihsel Gelişimi.....	91
3.1.1. 15. Yüzyılda Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi.....	91
3.1.2. 16. Yüzyılda Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi.....	95
3.1.3. 17. Yüzyılda Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi.....	96
3.1.4. 18. Yüzyılda Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi.....	100
3.1.5. 19. Yüzyılda Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi.....	101
3.1.6. 20. Yüzyılda Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi.....	104
3.2. Günümüzde Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi.....	107
3.3. Mısır Çarşısı – Kapalıçarşı Aksı	113
3.3.1. Mısır Çarşısı.....	114
3.3.2. Sabuncu ve Lelebici Han	115
3.3.3. Büyük Çorapçı Han.....	116
3.3.4. Büyük Valide Han ve Sümbüllü Han	117
3.3.5. Büyük Yeni Han ve Kürkçü Han	118
3.3.6. Yıldız Han.....	120
3.3.7. Kaşıkçı ve Çuhacı Han	121
3.3.8. Kapalıçarşı	123
3.4. Bölüm Sonucu.....	125

SONUÇ ve ÖNERİLER.....	126
KAYNAKÇA.....	141
EKLER	

ÖZET

Toplumlarda kişilerin en temel ihtiyaçlarını karşılamada büyük önem taşıyan alışveriş insanlığın ilk oluşumundan beri kent yaşamının merkezinde yer almaktadır. Her dönemde ve her toplumda alışveriş ihtiyacını karşılamak adına farklı kent düzenlemeleri ortaya çıkmıştır. Karumlar, agoralar, forumlar, panayırlar, hanlar, kervansaraylar, bedestenler, Kapalıçarşılar ve en son olarak da alışveriş merkezleri geçmişten günümüze kadar alışveriş eyleminin gerçekleştiği mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihinde önemli İmparatorluklara başkentlik yapmış olan İstanbul kuşkusuz kent yaşamının gerekleri olan aktiviteler için de özellikli mekânlar barındırmıştır. Roma İmparatorluğunda Mese, Bizans İmparatorluğunda Forumlar, Osmanlı İmparatorluğunda Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi İstanbul'da alışveriş eyleminin gerçekleştiği özellikli kentsel mekânlardı. Her dönemde toplumların farklı alışkanlıklarına ve davranışlarına paralel olarak biçimlenen alışveriş mekânları kentin aynı bölgesinde alışveriş ihtiyacını karşılayabilmek adına var olmuşlardır.

Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar gelişmiş, 19. yüzyılın sonuna doğru ise artık oluşumunu tamamlamıştır. Cumhuriyet'ten sonra ekonomik, fiziksel ve sosyal yönden birtakım değişimler geçiren bölge, 20. yüzyılla birlikte modern alışveriş merkezlerinin kentlerde ön plana çıkmasıyla birlikte eski önemlerini kaybetmiştir.

Çalışmada, Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesinin fiziksel ve sosyal dokusu tespit edilerek, değişim süreci aktarılmıştır. Yarım yüzyıl gibi kısa bir zaman dilimi içerisinde Kapalıçarşı ve Hanlar bölgesinin kent merkezi olma konumundan fiziksel ve sosyal açıdan yıpranmış bir bölge olma konumuna gelmesindeki mevcut sorunlar irdelenmiş ve bu bağlamda bölgenin potansiyelleri üzerinde durularak kent içindeki eski önemini kazanması için önerilerde bulunulmuştur.

**A CRITICAL VIEW TO THE RESIDENTIAL TRANSFORMATION
OF THE SHOPPING CENTERS
THE SAMPLE OF ISTANBUL-GRAND BAZAAR AND KHAN AREA**

Presented by

Elif KAPICIOĞLU

Supervisor

Prof. Dr. Aykut KARAMAN

MIMAR SINAN FINE ARTS UNIVERSITY

INSTITUTE OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

DEPARTMENT OF URBAN AND REGIONAL PLANNING

PROGRAM OF URBAN DESIGN

April 2008

ABSTRACT

The shopping of critical importance to meet the very basic needs that falls within the center of the city life from the creation of human race. Different city arrangements appear to meet the shopping need at each era and each society. Carroms, agoras, forums, kermises, khans, caravansaries, covered markets and finally shopping centers appeared as the locations in which shopping was done from history till today.

Istanbul that was the capital of various empires in the history also accommodated special locations for the activities needed for the city life. For example, Mese in Roman Empire, forums in Byzantium, Grand Bazaar and Khans in Ottoman Empire were the favored urban locations in which shopping was done. The shopping locations formed in parallel to different practices and behaviors of the societies were existed to meet the shopping need at the same location of the city in every era.

Grand Bazaar and Khans Area were developed from 15th century to 19th century and completed its development towards the end of the 19th century any more. The region which were exposed to some physical and social evolutions after the republican regime lost its historical importance by the coming into prominence of modern shopping centers in the cities by the 20th century.

In the study, the physical and social tissue of the Grand Bazaar and Khans Area was determined and the transformation process was transferred. Within a short time of period like a half of century the current concerns regarding with the transformation from the situation of being city center of the Grand Bazaar and Khans Area to the situation of region that was frayed in the context of physical and social manner were investigated and in that context by paying attention on the potentials of the area some suggestions were made for gaining the importance of old value within the city.

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1: Üretim-Satış Mekanı, (Ceylan, 1989)	7
Şekil 1.2: Antik Yunan (Atina) Agorası, (http://socrates.clarke.edu/athens).....	19
Şekil 1.3: Trajan Marketi Perspektifi, (http://www.antikefan.de)	24
Şekil 1.4: Ortaçağda Sokaktaki Bir Dükkan Tezgahının Şematik Planı, (Sennett, 1994)	26
Şekil 1.5: Sultan Hanı, Kayseri, (www.turkishan.org)	30
Şekil 1.6: Sultan II. Selim Külliyesi, (www.archnet.org)	33
Şekil 1.7: İsfahan'da Meydan-ı Şah, (www.essential-architecture.com).....	40
Şekil 3.1: Fatih Döneminde Kapalıçarşı (Bildik, 1998)	92
Şekil 3.2: Gelişme Döneminde Kapalıçarşı (Bildik, 1998).....	97
Şekil 3.3: Batılılaşma Sonrası Kapalıçarşı (Bildik, 1998)	102
Şekil 3.4: Kürkçü Han ve Büyük Yeni Han Kesiti (Tarihi Çevreyi Koruma Müdürlüğü).....	120

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1: İstanbul'daki Alışveriş Merkezlerinin Kent Mekanı Karakteristikleri Açısından Analizi, (Bırol, 2005)	86
Tablo 2.2: İstanbul'daki Alışveriş Merkezlerinin Özellikleri	87

RESİM LİSTESİ

Resim 1.1: Kaniş Tepe, Karum, (Akurgal, 2003).....	11
Resim 1.2: Karum Ticaret Merkezi ve Asyalı Tüccarlar, (www.geocities.com)	12
Resim 1.3: Efes Antik Kenti Görünüş, (http://www.dieoffenbarung.org).....	16
Resim 1.4: Pompeii Kenti, (Google Earth)	20
Resim 1.5: Pompeii Forumu, (http://pompeii.virginia.edu)	21
Resim 1.6: Pompeii Market, (www.cherba.com)	22
Resim 1.7: Pompeii’de Bir Fırın, (http://img175.imageshack.us).....	22
Resim 1.8: Pompeii’de Yağ Dükkanları, (http://www.carlos.emory.edu).....	22
Resim 1.9: Trajan Market, (http://sights.seindal.dk)	24
Resim 1.10: Trajan Marketi (M.Ö. 2. yy.), (www.the_romans.co.uk)	25
Resim 1.11: Trajan Marketi (21. yy.), (http://sights.seindal.dk)	25
Resim 1.12: Bologna Portikoları,(www.candeli.com)	28
Resim 1.13-14: Sus Kenti Ribatı, Tunus, (www.archnet.org)	29
Resim 1.15-16: Sultan Hanı, Kayseri, (www.wowturkey.com).....	30
Resim 1.17: Atik Valide Külliyesi, (Günay, 2005)	32
Resim 1.18: Çoban Mustafa Paşa Külliyesi, (www.archnet.org).....	33
Resim 1.19: Sultan II. Selim Külliyesi, (www.archnet.org)	34
Resim 1.20: İsfahan’da Meydan-ı Şah, (http://tr.wikipedia.org).....	40
Resim 1.21: Milono Galleria, (http://milano.webby.no).....	50
Resim 1.22: Southdale Mall, (www.oberlin.edu).....	51
Resim 1.23-24: Macy’s Alışveriş Merkezi, (www.nyc_architecture.com)	53
Resim 2.1: Augustaion, (http://byzantium1200.com).....	69
Resim 2.2: Constantinus Forumu, (http://byzantium1200.com)	69
Resim 2.3: Theodosius Forumu, (http://byzantium1200.com).....	70
Resim 2.4: Pazar yeri, (Kuban,1996).....	76
Resim 3.1: Mısır Çarşısı - Kapalıçarşı Arasındaki Yapılar.....	113

PLAN LİSTESİ

Plan 1.1: Kaniş Tepe, Karum, (Akurgal, 2003).....	11
Plan 1.2: Efes Antik Kent Planı, (http://tr.wikipedia.org).....	14
Plan 1.3: Efes Antik Kent Planı, (http://www.accordancebible.com)	15
Plan 1.4: Bergama Antik Kenti Genel Planı, (Akurgal, 2003, 254)	17
Plan 1.5: Bergama Orta Kent Planı, (Akurgal, 2003, 271)	17
Plan 1.6: Assos Antik Kenti Genel Planı, (Akurgal, 2003, 254).....	18
Plan 1.7: Atina Agorası, (Sennett, 1994)	19
Plan 1.8: Pompeii Kenti Planı, (www.emsei.psu.edu).....	20
Plan 1.9: Pompeii Forumu, (https://oncourse.iu.edu)	21
Plan 1.10: Forum Romanum, (http://tr.wikipedia.org)	23
Plan 1.11: Trajan Marketi, (http://www.antikefan.de).....	24
Plan 1.12: Sus Kenti Ribatı, (www.archnet.org)	29
Plan 1.13: Sultan Hanı, Kayseri, (www.turkishan.org)	30
Plan 1.14: Atik Valide Külliyesi Planı, (Günay, 2005)	32
Plan 1.15: Çoban Mustafa Paşa Külliyesi, (www.archnet.org).....	33
Plan 1.16: Sultan II. Selim Külliyesi, (www.archnet.org)	34
Plan 1.17: Halep'in Çarşısı Bölgesi, (Cezar, 1983)	36
Plan 1.18: Fas Şehri Çarşısı Bölgesi, (Cezar, 1983)	37
Plan 1.19: Buhara, (Cezar, 1983).....	38
Plan 1.20: Semerkand, (Cezar, 1983)	38
Plan 1.21: Kaşan Şehri Hacı Sayyid Hüseyin Pazarı, (Cezar, 1983).....	39
Plan 1.22: İsfahan'da Meydan-ı Şah, (Cezar, 1983).....	40
Plan 1.23: Sipahi ve Gelincik Çarşısı Planları, (Cezar, 1983)	41
Plan 1.24: Edirne Ali Paşa Çarşısı, (Cezar, 1983).....	42
Plan 1.25: Kapalıçarşı, (Özdeş, 1954)	44
Plan 1.26: Cevahir Bedesteni, (Küçükerman ve Mortan, 2007).....	47
Plan 1.27: Sandal Bedesteni, (Küçükerman ve Mortan, 2007)	47
Plan 2.1: Byzantion Kenti, (Müller-Wiener, 2001)	58
Plan 2.2: Byzantion Kenti Surları, (Kuban,1996)	59
Plan 2.3: Konstantinopolis, 4-7 yy., (Müller-Wiener, 2001)	61
Plan 2.4: Konstantinopolis, 8-12 yy., (Müller-Wiener, 2001)	62
Plan 2.5: Konstantinopolis, 13-15 yy., (Müller-Wiener, 2001)	63

Plan 2.6: Konstantinopolis Limanları, (Müller-Wiener, 2001)	65
Plan 2.7: Konstantinopolis, (http://www.unc.edu/awmc)	66
Plan 2.8: Augustaion ve Çevresi, (Kuban,1996)	68
Plan 2.9: İstanbul Kent Planı, (1453-1520), (Kuban, 1996)	72
Plan 2.10: İstanbul'un Tarihi Ticaret Bölgeleri.....	74
Plan 2.11: İstanbul, 15-16. Yüzyıl, (Müller-Wiener,2001).....	75
Plan 2.12: İstanbul Kent Planı, (1603-1730), (Kuban, 1996)	79
Plan 2.13: İstanbul Kent Planı, (1730-1789), (Kuban, 1996)	79
Plan 2.14: İstanbul Kent Planı, (1789-1878), (Kuban, 1996)	80
Plan 2.15: İstanbul Kent Planı, (1923-1950), (Kuban, 1996)	82
Plan 2.16: İstanbul Kent Planı, (1950-1960), (Kuban, 1996)	83
Plan 2.17: İstanbul'daki Alışveriş Merkezleri.....	85
Plan 3.1: 15. Yüzyılda Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesindeki Yapılar	94
Plan 3.2: 16. Yüzyılda Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesindeki Yapılar	96
Plan 3.3: 17. Yüzyılda Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesindeki Yapılar	99
Plan 3.4: 18. Yüzyılda Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesindeki Yapılar	101
Plan 3.5: 19. Yüzyılda Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesindeki Yapılar	103
Plan 3.6: 19. Yüzyılda Kapalıçarşı ve Çevresi, (Cerasi, 2006).....	105
Plan 3.7: 20. Yüzyılda Kapalıçarşı ve Çevresi, (Cerasi, 2006).....	105
Plan 3.8: 20. Yüzyılda Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesindeki Yapılar	107
Plan 3.9: Kapalıçarşı'nın Bölgeleri.....	108
Plan 3.10: Hanlar Bölgesinde Tarihi Akslar	110
Plan 3.11: Koruma Bölgeleri, (Tarihi Yarımada Genel Tipoloji Envanteri ve Kentsel Tasarım Rehberi)	112
Plan 3.12: Mısır Çarşısının Bölgedeki Konumu.....	114
Plan 3.13: Mısır Çarşısı Planı, (Müller-Wiener, 2001).....	114
Plan 3.14: Sabuncu Han ve Lelebici Hanın Bölgedeki Konumu	116
Plan 3.15: Sabuncu Han ve Lelebici Han, (Güran, 1976).....	116
Plan 3.16: Büyük Çorapçı Hanın Bölgedeki Konumu.....	117
Plan 3.17: Büyük Çorapçı Han, (Güran, 1976)	117
Plan 3.18: Büyük Valide Han ve Sümbüllü Hanın Bölgedeki Konumu.....	118
Plan 3.19: Büyük Valide Han ve Sümbüllü Han, (Güran, 1976)	118
Plan 3.20: Büyük Yeni Han ve Kürkçü Hanın Bölgedeki Konumu	119

Plan 3.21: Büyük Yeni Han ve Kürkçü Han, (Güran, 1976)	119
Plan 3.22: Yıldız Hanın Bölgedeki Konumu.....	121
Plan 3.23: Yıldız Han, (Güran, 1976).....	121
Plan 3.24: Kaşıkçı ve Çuhacı Hanın Bölgedeki Konumu	122
Plan 3.25: Kaşıkçı ve Çuhacı Han, (Güran, 1976)	122
Plan 3.26: Kapalıçarşı'nın Bölgedeki Konumu	123
Plan 3.27: Kapalıçarşı	123

GİRİŞ

Çalışmanın Amacı, Kapsamı, Yöntemi

Tarihin her döneminde ticaret dışında farklı etkinlikleri de içinde barındıran alışveriş merkezleri kentlerde var olmuşlardır. Bunlar bazen bir saray, bir cami, bir meydan ama her zaman insanlar için bir toplumsallaşma ve bir araya gelme mekânıdır. Alışveriş merkezleri aynı çatı altında toplanmış dükkânlardan oluşmaktadır. Agoralar, forumlar, panayırlar, çarşılar, hanlar ve kervansaraylar, kapalı pasajlar aynı çatı altında toplanmış alışveriş merkezleridir.

Tarihsel süreçte tüketim alışkanlıklarının değişim geçirmesiyle birlikte, alışveriş mekânları da biçimlerini, yapılarını, işlevlerini ve konumlarını değiştirmişlerdir. Modern zamanların en yaygın alışveriş mekânları olan alışveriş merkezleri, eğlence merkezleri, kültür-sanat merkezleri ve spor merkezleri gibi kentte yeni kavramlar ortaya çıkarmıştır. Tarihi alışveriş merkezleri zamanının kamusal alanları olma özelliğini göstermekteydiler. Onlar dönemlerinin kent merkezi işlevini üstlenmiş olduklarından yapılarında bir kent merkezinin tüm işlevlerini barındırmaktaydılar. Günümüzün alışveriş merkezleri de tarihi alışveriş merkezleri gibi kent merkezlerinin tüm faaliyetlerini barındıran özelleştirilmiş kamusal alanlardır.

İstanbul 4. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar dünyanın önemli metropollerinde yer alarak her zaman için önemli bir ticaret merkezi olmuştur. İstanbul'da ticaret merkezlerinin dağılımı 4. yüzyıldan itibaren belirlenmiş ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde de ticaret yapıları Bizans'ın ticaret yapılarının yanında veya yerinde konumlanmıştır. Günümüzde ise alışveriş merkezleri İstanbul'un kuzeyine doğru kayarak yeni alt merkezler meydana gelmiştir. Sayıları her geçen gün artan alışveriş merkezleri zamanla kentin tarihi alışveriş merkezlerinin unutulup yok olmasına zemin hazırlamıştır.

Bu bağlamda giderek eski önemini kaybeden ve yapısal çöküntüye uğrayan tarihi alışveriş mekânlarının yeniden canlandırılması tezin ana konusunu oluşturmaktadır. Kentin tarihi merkezi içerisinde alışveriş eyleminin gerçekleştiği Kapalıçarşı ve

Hanlar Bölgesindeki en önemli ticari akslardan biri olan Mısır Çarşısı - Kapalıçarşı arasındaki aks çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Bu aks boyunca tarihsel süreç içinde var olan ve gittikçe kaybolmaya başlayan ticari fonksiyonun günümüz standart modern beklentilerin karşılandığı bir merkez haline getirilmesi ise tezin amacını oluşturmaktadır.

Tezin birinci bölümünde; kültür ve alışveriş kültürü üzerinden literatür araştırması yapılarak teorik çerçeve ortaya konulmuştur. Bu bağlamda geçmişten günümüze farklı dönemlerde ve farklı toplumlarda değişen alışveriş kavramı ve mekânları incelenmiştir.

Tezin ikinci bölümünde; tarihinde önemli imparatorluklara ev sahipliği yapmış İstanbul'un kuruluşundan günümüze kadar geçirdiği dönemler ve bu dönemlerdeki alışveriş alışkanlıklarının mekânlara olan etkisi üzerinde durulmuştur.

Tezin üçüncü bölümünde; çalışma alanı olarak belirlenen İstanbul'un tarihi ticaret merkezi olan, Kapalıçarşı ve Hanlar bölgesinin tarihsel gelişimi incelenerek alan içerisindeki sorunların ve potansiyellerin daha detaylı irdelenebilmesi adına bir aks belirlenmiştir. Mısır Çarşısını Kapalıçarşı'ya bağlamakta olan akstaki önemli tarihi çarşılar ve hanlar belirlenerek yapıların sorunları ve potansiyelleri ön plana çıkarılmıştır.

Tezin dördüncü bölümünde; Kapalıçarşı ve Hanlar bölgesi ile günümüz modern alışveriş merkezlerinin karşılaştırılması yapılarak kişilerin tarihi çarşılar yerine modern alışveriş merkezlerini tercih etme nedenleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümün sonunda da Mısır Çarşısı – Kapalıçarşı aksının yeniden canlandırılması için birtakım önerilerde bulunulmuştur.

Tez kapsamında yöntem olarak öncelikle literatür taraması yapılarak çalışmanın teorik çerçevesi oluşturulmuştur. Bu bağlamda tarihsel süreç içerisindeki gelişimler ve değişimler ön plana çıkarılarak günümüzdeki durum tespit edilmiştir. Daha sonra tezin alan çalışması kısmını oluşturan Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi için de çeşitli

araştırmalar yapılarak birtakım incelemelerde bulunulmuştur. Sonuç olarak teorik bilgiler ve alan çalışmasında elde edilen veriler birlikte değerlendirilerek birtakım tespitlerde bulunulmuş, bu doğrultuda da öneriler geliştirilmiştir.

1. ALIŞVERİŞ KÜLTÜRÜ VE MEKÂNLARI

1.1. TANIMLAR

1.1.1. Kültür

Etimolojik olarak kültür kelimesi Latince *cultura* sözcüğünden gelmektedir. *Cultura* ise inşa etmek, işlemek, süslemek, bakmak anlamlarına gelen *colere*'den türetilmiştir. Kültür kelimesi Türkçe'ye Fransızca'dan geçmiştir. Voltaire Fransız Devrimi öncesinde *culture* insan zekâsının oluşumunu ve gelişmesini belirleyen bir terim olarak kullanınca, sözcük değişik bir anlam kazanmıştır. Fransızca'dan Almanca' ya önceleri *cultur* daha sonraları kültür biçiminde geçen sözcük zamanla bütün Avrupa dillerine yayılmıştır.¹

Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütününe kültür denilmektedir (Akarsu, 1979).

Kültür,

- Yaşam çevremizin insan yapısına olan kesimi,
- Belli bir düşünceler sistemi ya da bütünü,
- Varlığımızın yapısını belirleyen, sosyal bir süreçle öğrendiğimiz, uygulama ve inançların, maddi ve manevi öğelerin birliği,
- Bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür (Güvenç, 1991, 102).

Kültür, yaşamımızdaki değerleri fiziksel çevredeki biçimlere dönüştürerek yaşam biçimini etkilemekte ve davranışlarımızı belirlemektedir. Her kültürel uzantı, mekânı

---

¹ <http://wikipedia.org>

kavramamızı, anlayışımızı ve mekân kullanımımızı yakından etkilemektedir. Mekân kullanımında fiziksel çevre, içinde yaşayanların değerlerini, yargılarını, hayat görüşlerini ileten bir ortamdır. İçinde barındırdığı anlamları kapsayan simgeleri kullanan mimari dil, gücünü gelenek ve kültürden almaktadır (Erdönmez ve Akı, 2005).

Kültürler geçmişten gelen ve tüm yaşanmışlıkları kapsayan yaşam tarzını oluşturmaktadırlar. Bu yaşam tarzı kent dokularına doğrudan yansımaktadır. Bununla beraber kültür değişkendir ve değişimler sürekli olarak kent dokusunun da değişmesine neden olmaktadır.

Bir kentin yapısını belirleyici etken, o kente egemen olan iktisadi ilişkiler ve kentin siyasal yapısıdır; çoğu kentin yapılanmasında bu iki unsurun yanında kent insanın dinsel duruşu, ideolojik biçimlenişi ve kentin coğrafi konumu da belirleyici unsur olarak yer almaktadır. Kent kültürünün oluşumunda belirleyici olan da bu faktörlerdir.

Kültür toplumsaldır ve ekonomik, siyasi, ideolojik (dinsel, felsefi), coğrafi, etik, sanatsal olan eylemin diyalektik bileşkesidir. Kültür doğrudan insanın yaşamsal alanı olan kente yansımakta ve kentin biçimleniş sürecinde önemli rol oynamaktadır.

Kültürün ögesi olan iktisadi, siyasi, dinsel, coğrafi unsurlar kentin dokusunu oluşturmada belirleyici rol oynarken, toplumsal kültürün diğer öğeleri de kentin yapısal biçimlenişinde etkileyici unsur olarak sürece katılmaktadırlar. Kenti kuran, yaşatan toplumların iktisadi, siyasi, dinsel, coğrafi yapısının; kentin fiziki yapısını belirleyici unsur olduğu; tarihsel süreçte farklı toplumlara yurt olmuş kentler incelendiğinde görülmektedir (Pınar, 2007).

Bu bağlamda farklı toplumlar ihtiyaçlarını karşılamak için birbirinden farklı mekânlar oluşturmuşlardır. Kısacası toplumlar aynı amaç için farklı mekânlarda toplanmışlardır. Örneğin, kişiler Türkiye ve Malezya'da kahvelerde, İtalya'da piazzalar ve kafelerde, Fransa'da bistro ve kafelerde toplanmaktadırlar. Aynı şekilde

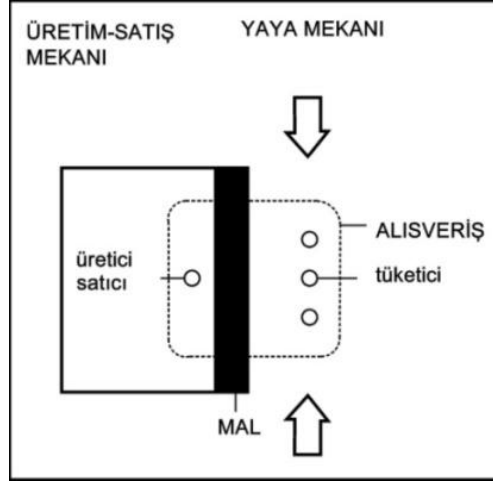
geçmişte alışveriş mekânları da farklı toplumlarda farklı şekillerde biçimlenmiştir. Pazaryerleri genellikle meydanların etrafında yoğunlaşırken, agoralar ve forumlar alışverişin ve toplanmanın olduğu mekânlar olarak tarihte şekillenmiştir. Bu mekânlardan farklı olarak İslam kentlerinde daha içe dönük bir kentsel yaşam oluşturularak alışveriş Kapalıçarşılarında ortaya çıkmaktadır.

‘Kent’ ve ‘kültür’ birbirini en yoğun biçimde çağrıştıran iki kavramdır. İnsanlığın her döneminin kendine göre kentleri olduğu bilinen bir gerçektir. Tarım devriminin kentleriyle, endüstri devriminin kentleri ve iletişim devriminin kentleri, kent düzenlemeleri birbirinden farklıdır (Çotuksöken, 2003).

Her dönemde ve her toplumda farklı kent düzenlemelerinin ortaya çıkmasında kuşkusuz o döneme ve o topluma ait kültürün önemi çok büyüktür. Kültür günlük yaşama dair her türlü mekânın şekillenmesinde büyük bir rol oynamaktadır. Kentlerdeki meydanlar, sokaklar, dini yapılar, ticari yapılar ve alışveriş merkezleri gibi kamusal mekânların oluşumu toplumdan topluma ve dönemden döneme farklılık göstermektedir.

1.1.2. Alışveriş Kavramı

Toplumlarda kişilerin en temel ihtiyaçlarını karşılamalarında büyük önem taşıyan alışveriş kavramı insanlığın ilk oluşumundan bu yana kent yaşamının merkezinde yer almaktadır. Arz ve talebe dayanan, belli bir değer karşılığında satın alma eylemine alışveriş denilmektedir. Aynı zamanda alışveriş kişilerin bir takım taleplerde bulunarak ihtiyaçlarını karşılamalarıdır. Alışveriş eyleminin oluşabilmesi için dört unsur gereklidir. Bunlar; üretim-satış mekânı, işlenmiş ürün, üretici-satıcı ve tüketicidir (Şekil 1.1).

Şekil 1.1 Üretim-Satış Mekânı (Ceylan,1989)

Alışveriş etkinliğinin sosyal çekirdeği olan, müşteri-meta-satıcı üçgeninin geçmişteki var oluş biçimini etkileyen odak, din ve yönetici devlet kurumları tarafından belirlenen kent merkezi ve sivil yaşam olmuş, toplumsal ilişkiler bu etkinliğin ekonomi politığının zaman içinde oluşumunu sağlamıştır. Yaşadığımız dönemin en büyük yabancılaşma kültürünü yaratan "alışveriş merkezleri" uygarlığın ilk evrelerinden itibaren incelenmelidir (Tokyay, Yapı 286, 58).

Modern öncesi dönemde alışveriş, doğal ihtiyaçların rasyonel bir biçimde karşılandığı bir etkinliktir. Bu etkinlik, kentteki diğer işlevlerle bütünleşerek, kentsel mekânda gerçekleşmektedir. Bu kentsel mekânda, aynı zamanda kamusal bir mekândır; içinde kentlilerin sosyal etkinliklerini zenginleştiren ve destekleyen mekânsal karakteristikler barındırmaktadır. Çağdaş alışveriş merkezi ise, alışveriş mekânını ve kent mekânını kentten görsel, fiziksel ve sosyal olarak kopmuş, devasa büyüklükteki kapalı kutu içerisine almakta ve böylece kamusal mekânı kent merkezinin dışında yeniden yaratmaktadır. Bu yapı içerisinde alışveriş etkinliği tüketime dönüşmektedir (Biro, 2005, 421).

Kent yaşamına dair bir takım kamusal aktiviteler ilk kentlerin ortaya çıkışından itibaren insan ihtiyaçlarına paralel olarak dönemin ve toplumun özelliklerine göre şekillenmiştir. Geçmişteki insan aktivitelerinin günümüzdekinden tek farkı değişen uygarlıklarla birlikte ihtiyaçların karşılanma biçimidir. Ancak temelde insanın özü ve

ihtiyaçları değişmediği için ortaya çıkan düzenlemeler sadece o döneme ya da kültüre ait mekânlar olarak ortaya çıkmıştır.

Son dönemde, alışveriş alışkanlıklarının değiştiği, insani ilişkilerin yerini nesnelere ilişkiye bıraktığı ve küreselleşmenin bu süreci yönlendirdiği yeni bir çağ başlamıştır. Günümüzde alışveriş, geçmişte olduğu gibi doğal gereksinimlerin rasyonel bir biçimde karşılanması amacıyla gerçekleştirilen bir etkinlik olmaktan uzaklaşarak, toplumsal statü belirleyicisi, psikolojik tatmin için vazgeçilmez bir araç ve boş zamanların değerlendirilmesini sağlayan bir etkinlik haline gelmiştir. Baudrillard'a göre modern sonrası alışveriş anlayışı, statü satın almaya programlanan bireyleri, toplumdan ve sosyal bütünlükten kopartmak pahasına ihtiyaçlarından fazlasının tükettirme amacına ulaşmayı hedeflemektedir (Biol, 2005, 421).

Bu bağlamda kişinin günlük yaşamında büyük bir öneme sahip olan alışveriş olgusu ve alışveriş mekânları günümüzde tarihtekinden farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Kişilerin günlük yaşamında hem ihtiyaçlarını karşıladıkları hem de bir anlamda kamusal alanlar olarak düzenlenen alışveriş mekânlarının gelişimini incelemek günümüzdeki alışveriş mekânlarının geldiği noktayı kavrayabilmek adına önem taşımaktadır.

1.1.3. Alışveriş Merkezleri

Kent, kentlilerin kültürü, yaşam biçimi ve alışkanlıkları, sosyal ve ekonomik özellikleriyle birlikte yaşayan ve canlı bir organizma gibi sürekli kendi kendini yenileyen bir bütündür. Alışveriş merkezi içerisinde yeniden kurgulanan kent mekânı, kendi kendini yenileyebilme niteliğini yitirerek, “kapalı kutu” içerisinde “bir defada yaratılan bir boşluk” haline gelmektedir. Bu boşlukta kent mekânı taklit edilerek; ticari başarıya odaklanarak tasarlanmış, kontrol edilebilen ve kolay yönlendirilebilen yapay bir kent mekânına dönüşmektedir. Bu durumda, alışveriş merkezi, ticarileştirilmiş mekân organizasyonu ile kent mekânına ve onun barındırdığı sosyal işlevlere alternatif bir mekân oluşturamaz.

Alışveriş merkezinin her yerde uygulanabilen küresel mekân dili, doğru aydınlatma ve iklimlendirmenin de yardımıyla zamandan ve mekândan bağımsız bir biçimlenmeye odaklanmaktadır. Bu tür bir mekân organizasyonu, yapının kendi soyut ve mekanik zamanını yaşatmasına ve kullanıcıya da bunu dayatmasına neden olmaktadır. Bu durumda, bu mekânda alışveriş mekanik bir etkinliğe dönüşürken, alışveriş merkezinde yaratılmak istenen kent merkezi görüntüsü, yerini mekanik ve tümüyle ticarileşmiş bir mekân organizasyonuna terk etmektedir.

Alışveriş merkezinde temel amaç daha fazla tükettirmektir; yapı içerisindeki kent mekânı bileşenleri bu amaç için kullanılan birer araca dönüşmektedirler. Yapı içerisine doğal ışığın olabildiğince fazla alınması ya da bu hissi yaratacak yapay aydınlatmanın yapılması, mağaza cephelerinin kentin ana caddelerindeki yapı cephelerinin benzerleri şeklinde tasarlanması gibi önlemler yardımıyla kent mekânı taklit edilmektedir. Ancak yapıdaki mekân düzeni gerçek kent mekânını oluşturan cadde, sokak ve meydan gibi bileşenlerin organizasyonu açısından analiz edildiğinde, bu yapı tipinin kent mekânına alternatif olamayacağı açıkça görülmektedir (Biol, 2005, 423).

1.2. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE ALIŞVERİŞ MEKÂNLARI

İnsanoğlunun en temel etkinliklerinden biri olan alışveriş, geçmişte kent mekânında gerçekleştirilen sosyal bir eylemdir. Tarih boyunca her dönem ve uygarlıkta, içinde ürün dolaşımının gerçekleşeceği mekânlara gereksinim duyulmuştur. Alışveriş mekânlarının zaman içindeki dönüşümü incelendiğinde, 20. yüzyıla kadar olan dönemde, kentlerdeki alışveriş yerlerinin en temel karakteristiğinin ‘kent dokusu ile bütünleşme’ olduğu görülmektedir. Örneğin, Antik dönem kentlerindeki agoralar ile Ortaçağ kentlerindeki meydanlar, bu kentlerin en önemli alışveriş yerlerini oluşturmaktadırlar. Kentlerin vazgeçilmez parçaları olan bu mekânlar, alışveriş etkinliğinin çeşitli amaçlar için toplanma, diğer kentlilerle sosyal iletişim kurma gibi kentsel işlevlerle birlikte yer aldığı ortamlardır. Bu mekânlarda kent mekânı ile alışveriş mekânı iç içe geçerek kentin çekirdeğinde yer almaktadır (Biol, 2005, 422).

1.2.1. İlkçağda Alışveriş Mekânları

Anadolu ve Ortadoğu, “Asur Ticaret kolonileri döneminden” bu yana, ticaretin merkezinde yer almaktadır. Anadolu’da ticaret Asurlular döneminde kurulan Karumlarla ön plana çıkmıştır.

Nil bereketiyle kendi kendine yeterli ama kapalı bir ekonomi olan Mısır’a karşılık, çevresiyle yoğun ticaret ilişkisi olan Mezopotamya ve onun üstünde yaşayan Asurlular değiş-tokuş eylemi olan ticaret için adı daha sonra para olacak bir simgeye gereksinim duymuştur. Gümüşü bir değişim aracı ve değer ölçüsü olarak kullanmaya başlamışlardır.

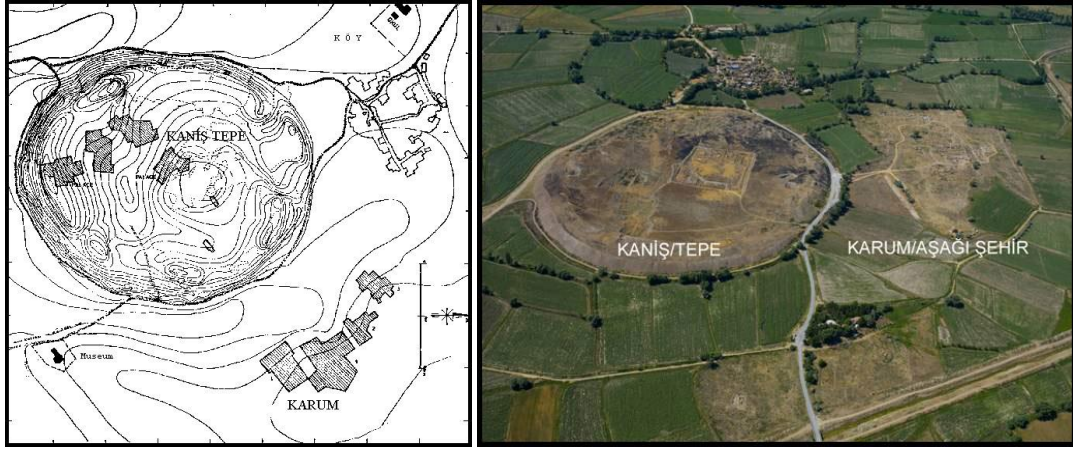
Asurlular, organize ticaretin Anadolu’daki ilk temsilcileri olarak ortaya çıkmıştır. M.Ö. 2000–1700 dönemi, Asur Ticaret Kolonileri Çağı’dır. Anadolu ile önce ticaret yapan Asurlular, kendi coğrafyalarında var olmayan bakır kaynaklarına kavuşmak için Anadolu’da ticaret kolonileri kurmuşlardır. Anadolu’da biri başkent, 10 adet Karum adlı site devleti kurmuşlardır (Küçükerman ve Mortan,2007, 17).

Karum , Asur dilinde liman ve rıhtım anlamına gelen, asıl anlamıyla "kentin yanında kurulan ticaret merkezi"dir. Karum, hem yaşanılan hem de ticaret yapılan yerdir. En önemlileri; Kültepe'de Kaneş Karumu, Hattuşa Karumu ve Alişar Karumu'dur.²

Kaniş Krallığı’nın merkezi ve Anadolu’daki Asur Ticaret Kolonileri sisteminin baş şehri olan Kültepe, Kayseri’nin hemen 5 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Eski adı Kaniş’dir. Erciyes’in eteğinde, bereketli bir ovanın ortasında, Sivas’tan gelen doğu-batı, Malatya’dan geçen güneydoğu-batı ve güneyden kuzeye ulaşan tarihi ve doğal anayolların birleştiği noktada yer almaktadır (Plan 1.1).

---

² <http://tr.wikipedia.org>

Plan 1.1 Kaniş Tepe, Karum
(Akurgal, 2003)

Resim 1.1 Kaniş Tepe, Karum
(Akurgal, 2003)

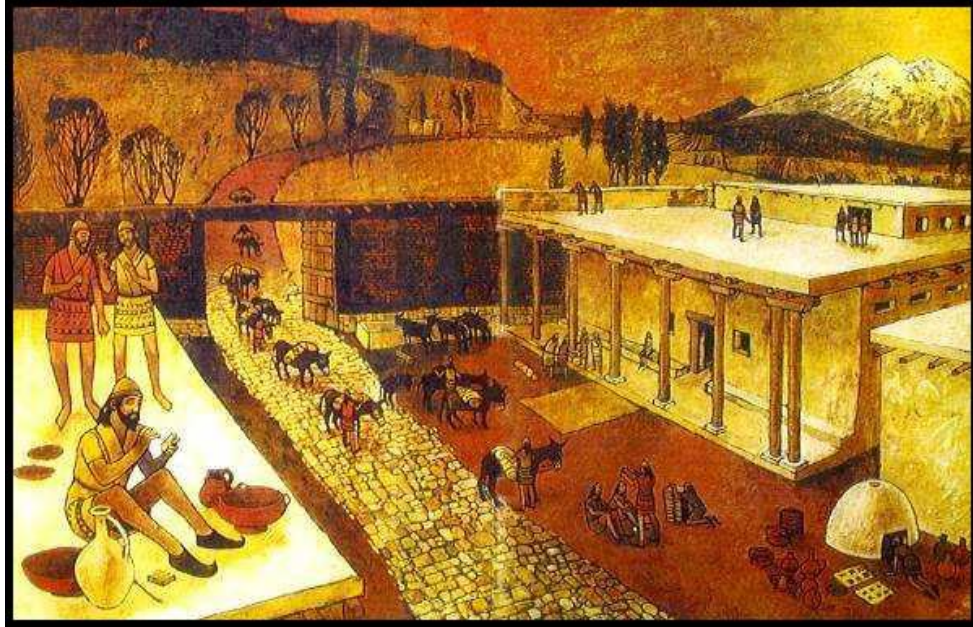
Doğanın sağladığı bu avantaj, onun eski dünya ticaretinde ve siyasetinde önemini arttırmış, M.Ö. 3 binin sonlarından itibaren de Anadolu-Suriye-Mezopotamya arasında önemli bir ticaret ve kültür merkezi olmasını sağlamıştır.

Kültepe'deki Kaniş Krallığının sarayları yalnız ikamete tahsis edilmemiş aynı zamanda birer depo/kervansaray olarak kullanılmıştır. Tüccarların Kültepe'ye dışarıdan getirdikleri mallar doğrudan saraya götürülerek vergi işlemi tamamlanana kadar kira karşılığında depoda muhafaza edilmekteydi. Onların bu önemli fonksiyonu, yapıların planlarını da etkilemiştir.

Karum bir diğer deyişle Aşağı Şehir yerli ve yabancı tüccarların bir arada yaşayıp ticari faaliyetlerde bulunduğu kesimdir. Asurlu tüccarlar Kaniş'e geldiklerinde, yaklaşık 2.5 km çapındaki Aşağı Şehir'e/Karum'un bir mahallesine yerleşmişlerdi. M.Ö. 3 binin sonuna doğru kurulmuş olan Karum'da, sonuncusu iki safhalı olan, dört yapı katı bulunmaktadır. Ayrı dilleri konuşan, ayrı kültürlere sahip yabancılar ile yerli halk bu mahallelerde yan yana yaşamışlardır (Resim 1.2).

MÖ. 2000–1700 yılları arasında Mezopotamya (Suriye) ve Kültepe (Kayseri) arasında gidip gelen ticaret kervanları, Anadolu'ya altın ve gümüş parçalarından oluşan değişim araçlarıyla birlikte çivi yazısını da getirmişlerdir. MÖ. 7. yüzyılda

İran'da Susa'dan başlayan "Kral Yolu", Sardes'e (Salihli) gelerek Kyme (Aliğa), Phokaia (Foça) tarafından gelen bir yolla birleşmektedir.

Resim 1.2 Karum Ticaret Merkezi ve Asurlu Tüccarlar³

Kültepe'de olduğu gibi, Ege Bölgesi'nde de ilk kez sikkenin ve yazının kullanılışı, ticaretin gelişmesine bağlıdır. Ticaretin getirdiği zenginlik Phokaia ve Mytilene'nin ortak elektron sikkeleriyle kendini göstermektedir. Smyrna on iki İon kentinden biridir. Ticaret kolonileri ilk defa İyonlular zamanında ortaya çıkmıştır.

MÖ. 7. ve 6. yüzyıllarda İonia ticaret aracılığıyla yeni kültürleri de tanımaktadır. İonia kentleri antik dünyanın iki büyük uygarlığı olan Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarından aldığı kültürü kendi bünyesinde yoğurarak batıya sunmaktaydı. Kültür etkileşimi İonia kentlerinin Karadeniz, Ege ve Akdeniz'de kurulan ticaret kolonileri sayesinde antik dünyaya ulaşmaktaydı. Günümüz "Batı Uygarlığı" doğudan gelmiştir; İonia'da olgunlaşmış ve batıya taşınmıştır.⁴

³ www.geocities.com

⁴ www.izto.org.tr

M.Ö. 2 bin yılında Lidyalılar parayı icat ederek tarihte parayı kullanan ilk devlet olarak bilinmektedir. Aynı zamanda Lidyalılar dünyanın en eski pazar şehri olan Sart'ı kurmuşlardır.

1.2.2. Antik Çağda Alışveriş Mekânları

Alışveriş etkinlikleri, Mısır-Hitit döneminde, çekim alanı olan tapınakların çevresindeki açık mekânlarda yapılmaktaydı. Alışveriş etkinliğinin bir mimari biçim alması ve kentin ayrılmaz bir parçası olma olgusu, Antik Yunan-Hellenistik dönemine aittir. Agoralar ve Roma dönemindeki forum, ilk planlı alışveriş etkinliğidir (Tokyay, Yapı 286, 58).

1.2.2.1. Yunan Agorası

Etimolojik olarak, Agora Antik Yunanca Anabasis'te (MÖ 401) *αγορα*, *αγείρω* formlarında "Toplantı, meclis" anlamına gelmektedir. Yunanca agora "toplanma yeri, kamuya açık alan, çarşı", *agerein* "toplanmak", *agorazein* "pazara gitmek ve satın almak", *agorastis* "alıcı, pazara gelen müşteri" demektir.⁵

Agora, antik Yunan kentlerinde, şehirle ilgili politik, dini, ticari her türlü faaliyetin gerçekleştiği, tüm kamu binalarının etrafında sıralandığı halka ait geniş açık alan olup, Helenistik dönemde şekillenip Roma İmparatorluğu'nda ortaya çıkan *forum*ların öncüsüdür.

Agoralar, yaşamı yansıtması oranında canlı, alan-satana ticareti kumanda etmemesiyle de özgür alanlar konumundadır. M.Ö. 7. ve 6. yüzyıllarda antik kentlerde görülen büyük ekonomik gelişim sonucu agoralar büyük ölçekli pazaryeri haline dönüşmüştür. Agoralar hiçbir şekilde dinsel işlevleri olmayan salt alışveriş mekânlarıdır. Tarihte ilk büyük agoralar, Batı Anadolu'da Milet (Miletos), Priene, Efes (Ephesos), Bergama (Pergamon), Assos (Behramkale) kent devletlerinde ortaya çıkmıştır.

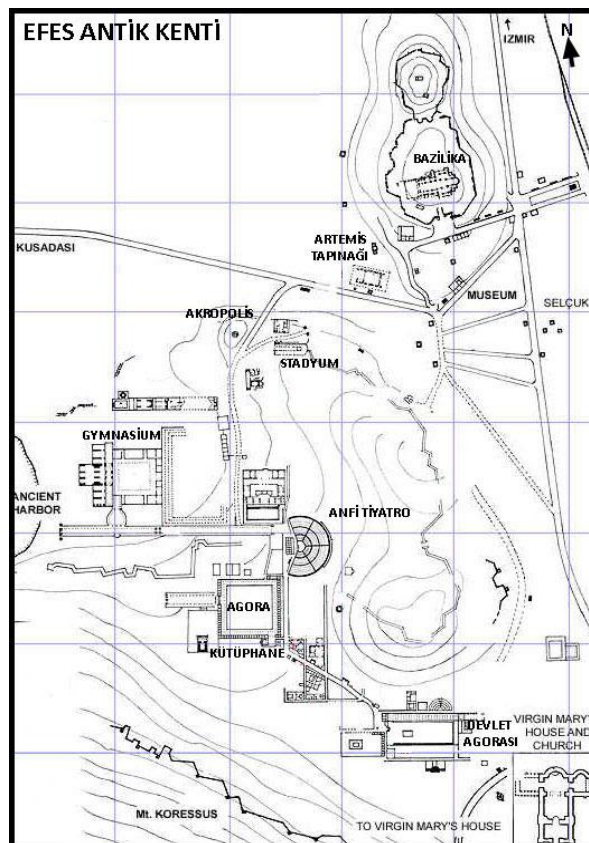
⁵ <http://tr.wikipedia.org>

İlk agoralar şekil olarak son derece basit olup, bir kürsü ve oturma yerlerinden oluşmaktadır. Agora, kentin ortasında ya da liman yakınında bulunmakta ve etrafında yönetim yapıları, stoalar, tapınaklar, heykeller, dükkânlar yer almaktadır.

Efes (Ephesos)Antik Kenti

İzmir ili Selçuk ilçesi sınırları içindeki Efes Antik kentinin ilk kuruluşu M.Ö. 6000 yıllarına kadar inmektedir. Efes, M.Ö. 560 yılında Artemis Tapınağı'nın çevresine taşınmıştır.

Doğu ile Batı arasında kapı durumunda olan Efes önemli bir liman kentiydi. Bu konumu Efes'in çağının en önemli politik ve ticaret merkezi olarak gelişmesini sağlamıştır.⁶

Plan 1.2 Efes Antik Kent Planı⁷

⁶ <http://tr.wikipedia.org>

⁷ www.bilimyali.ukgo.com

M.Ö. 3. yüzyılın başlarında kentin yeri değiştirildikten sonra, yazılı belgelerde Tetragonos Agora ismi ile geçen ticaret agorası olasılıkla eski yerleşim ve kutsal yol üzerine inşa ettirilmiştir. Bunu kanıtlayan Hellenistik Dönem'e ait mahzen ve sütun sıralarına ait izler batıda bulunmuştur. M.Ö. 1. yüzyıl sonlarında genişletilerek yeniden düzenlenen agora dört yanı iki galerili, 112 m. uzunlukta stoalarla çevrili kare planlı ve kapalı bir meydan halini almıştır. Limana direkt olarak bağlantılı olan agoranın doğusu hariç diğer üç cephesinde anıtsal kapıları bulunmaktadır.⁸

Efes antik kentinde Aşağı ve Yukarı Agora olmak üzere iki çeşit agora bulunmaktadır. Yukarı Agora (Devlet Agorası), resmi toplantıların ve borsa işlemlerinin yapıldığı yerdir. Aşağı Agora ise 110mx110m boyutlarında ortası açık, çevresi portikler ve dükkânlarla çevrili bir alandır (Plan 1.3).

Plan 1.3 Efes Antik Kenti⁹

⁸ <http://www.didimli.com>

⁹ <http://www.accordancebible.com>

Resim 1.3 Efes Antik Kenti Görünüş¹⁰

Bergama (Pergamon) Antik Kenti

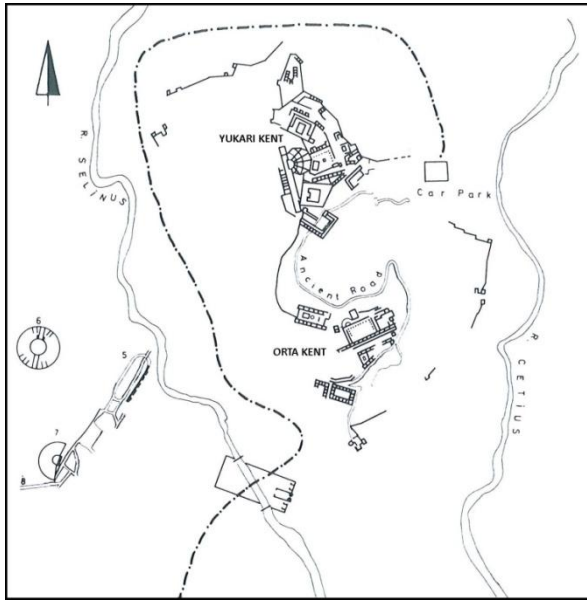
Bergama (Pergamon), tarih öncesinden başlayarak Anadolu Uygarlıkları'nın tüm aşamalarına tanıklık etmiş önemli bir yerleşim yeridir. Bergama Akropolü Helenistik dönemin dünya görüşüne uygun olarak sosyal ve kültürel hareketlerin geliştiği bir yerdi. Atina Akropolünün dinsel ve kutsal karakterine karşın Bergama tepesi, daha çok halk toplantılarının yapıldığı, günlük yaşantının geçtiği, devlet ve ticaret işlerinin görüldü, spor hareketlerinin düzenlendiği alan ve yapılardan oluşmaktadır (Akurgal, 2003).

Bergama Akropolünde bir plan dâhilinde tapınak, tiyatro, kütüphane, jimnazyum, saray ve agoralar inşa edilmiştir. Akropolün güneyindeki büyük kapıdan tepeye çıkan yolun üzerinde kentin iki agorası bulunmaktadır. Büyük kapının hemen üzerinde olan aşağı agora, Zeus Tapınağı'nın biraz altında olana da yukarı agora ismi verilmiştir (Plan 1.4).

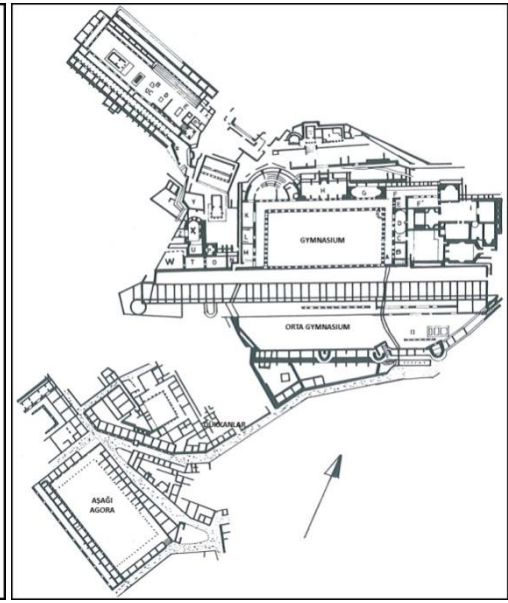
Yukarı agora, Zeus Sunağı'nın bulunduğu terasın 15 m. altında, güney ve kuzeyinde dor üslubunda sütunlu galerilerle çevrilmiştir. Bunlardan güneydeki sütunlu galeri iki katlı olup, alt katından depo olarak yararlanılmıştır. Yukarı Agora hem çok yüksekte

¹⁰ <http://www.dieoffenbarung.org>

hem de sadece devlet işlerine ayrılmıştı. Aşağı Agora ise dor üslubunda sütunları olan galerilerle çevrilmiştir. Bunlardan kuzeydeki galeri iki katlı olup, depo ve dükkânlar alt katta kalmıştır (Plan 1.5).

Plan 1.4 Bergama Antik Kenti Genel Planı
(Akurgal, 2003, 254)

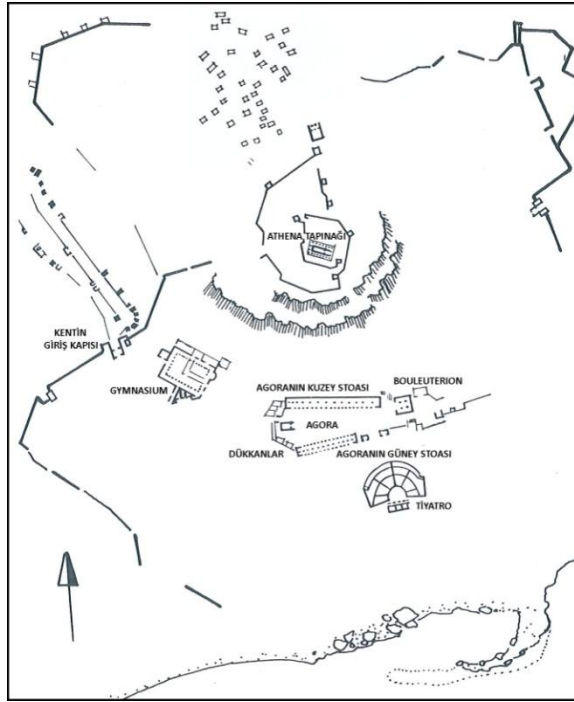
Plan 1.5 Bergama Orta Kent Planı
(Akurgal, 2003, 271)

Assos (Behramkale) Antik Kenti

Assos Akropolü denize ve karaya hâkim bir tepe üzerinde Leblos Adası'ndaki Methymna kenti sakinleri tarafından kurulmuştur.

Agora, gymnasium ve tiyatro tapınağın yer aldığı akropolün güney eteklerindeki teraslar üzerine inşa edilmiştir. Agoranın kuzeyinde 111,52 m uzunluğunda ve 12,42 m genişliğinde, iki katlı bir stoa bulunmaktaydı. Güney stoa'nın orta katında kapalı bir çarşı oluşturan 13 dükkân yer almaktaydı. Bunun yanı sıra agora alanının güneybatısında sokağa bakan kısımlarda değerli eşya satan dükkânlar bulunmaktaydı (Akurgal, 2003) (Plan 1.6).

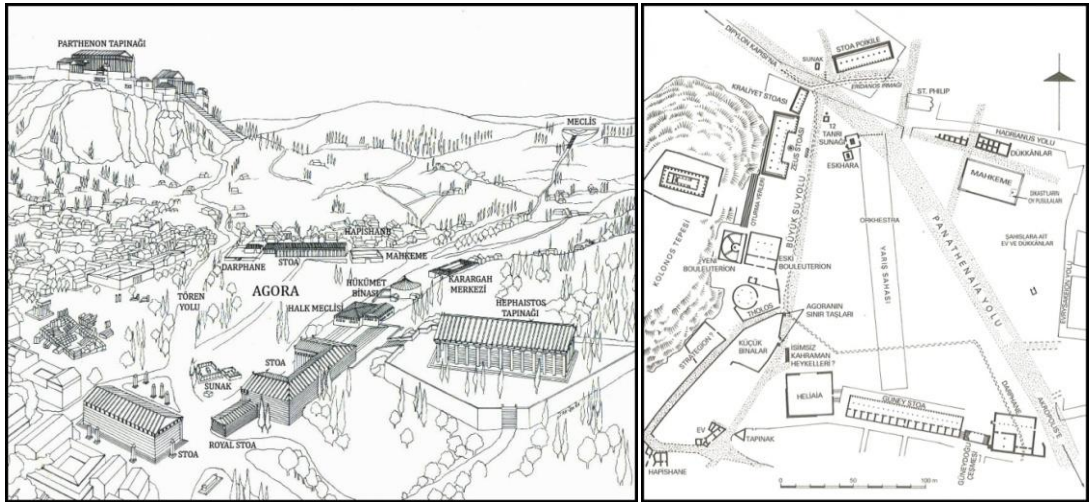

Plan 1.6 Assos Antik Kenti Genel Planı
(Akurgal, 2003, 254)

Antik Yunan'da kamusal yaşantının önemli olmasına karşın çoğu kamu yapılarının üstü açıktır. Evler ve kamu yapılarıyla sınırlanan agora Antik Yunan'da kamusal yaşantının kalbiydi. Bu açık alanda ticaret ve eğitim aktiviteleri yürütülür, kenti ve halkı ilgilendiren sorunlar burada tartışılırdı. İ.Ö. 3. yüzyılda mallarını satan zanaatkârlara barınak olan ve en az bir kenarları sütun dizileriyle agoraya açılan uzun yapılarla yani 'stoa'larla (sütunlu galeri) kamusal ve ticari aktivite daha da zenginleşmiştir (Onay, 2005)

Agora, Yunan kentlerinde toplum hayatının merkezidir. Ticaret ve endüstri geliştikçe, zanaatkârlar çalışma sahası olarak liman ve agora yakınına seçmeye başlamışlardır. Agoralar Yunan kentinde pazaryeri olarak kullanılmaktadır. Üç taraftan stoa'lar ile çevrilen agoranın etrafında stoalarla uzun pazar holleri oluşmaktadır. Uzun dikdörtgen yapılardan oluşan ve agoraya bakan bir tarafı açık olan stoalar çoğunlukla çatıyı ya da üst katı destekleyerek ortaya kadar inen bir iç sütunlar dizisine ve arkası boyunca dükkânlar ve ofisler için ayrılmış sıra sıra küçük odalara sahiptir (Roth, 2000, 271).

Eski Yunan'da Agora şehirle ilgili politik, dini, ticari her türlü faaliyetin gerçekleştiği, kenti ve halkı ilgilendiren sorunların tartışıldığı halka ait geniş açık alanlardır. Zamanla agoraların pazar olma niteliğini artmıştır. Bu nedenden dolayı gündelik ihtiyaçlara yönelik malların satışı için bazı kentlerde ikinci bir agoranın kurulması gerekli olmuştur.

Şekil 1.2 Antik Yunan (Atina) Agorası¹¹

Plan 1.7 Atina Agorası¹²

1.2.2.2. Roma Forumları

Yunanlılarda olduğu gibi Roma yaşamı da kent üzerine odaklanmıştır. Roma kentleri yönetsel, toplumsal ve dinsel merkez olma işlevine sahiptir. Bu işlevleri yerine getirmek için bazilikalar, forumlar, hamamlar, tapınaklar, amfi tiyatrolar, ticaret yapıları ve circuslar bulunmaktadır.

Forumlar eski Roma kentlerinin coğrafi olarak değilse bile kültürel olarak merkeziydi. Stoalar ve kamu yapılarıyla çevrili kamusal açık alan olan forumlar Yunan agorasıyla aynı işlevi görmektedir. Forumun ayırt edici özelliği açık mimari tanımı ve forumun ekseninin bir ucunda yer alan tapınağın hâkim olduğu, genellikle dikdörtgen şekildedir.

¹¹ <http://socrates.clarke.edu/athens>

¹² Sennett, 1994

Forumun etrafında, onu çevreleyen ve ona şeklini veren curia, kent ofisleri ve adli davalara bakılan büyük bir çatılı yapı, basilica ile birlikte değişik tapınaklarla kamu yapıları bulunurdu. Pompei Forumu bütün bu öğeleri örnelemektedir (Roth, 2000) (Plan 1.8).

Plan 1.8 Pompei Kenti Planı¹³

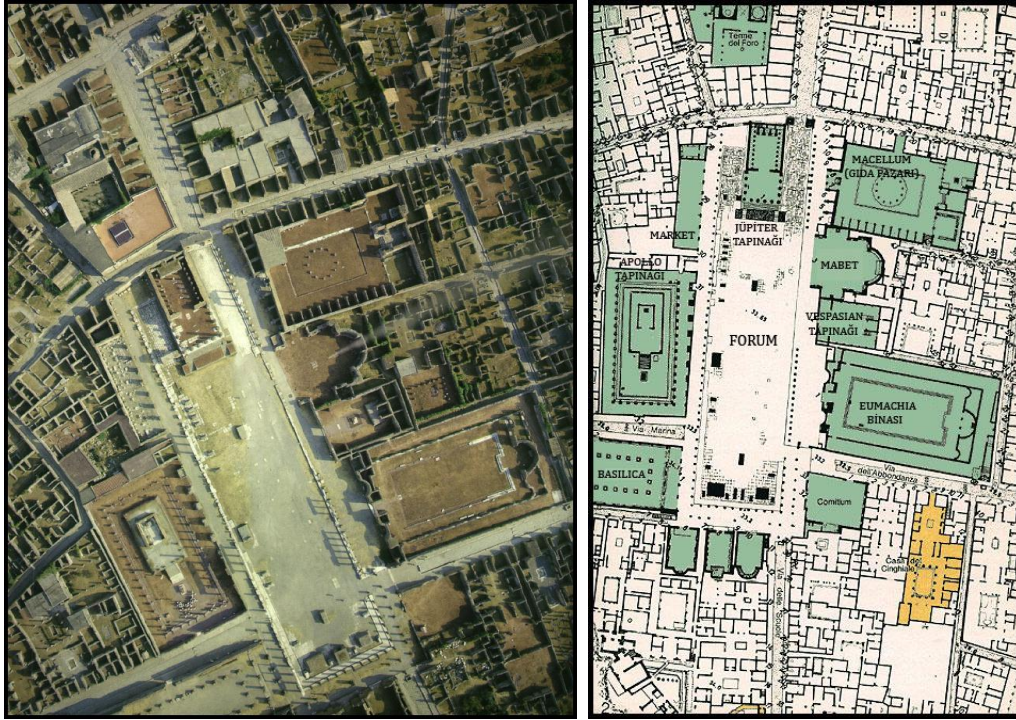

Resim 1.4 Pompei Kenti¹⁴

¹³ www.emsei.psu.edu

¹⁴ Google Earth

Resim 1.5 Pompei Forumu¹⁵Plan 1.9 Pompei Forumu¹⁶

Pompei’de halk gelişmişliğin ve barışın hâkim olduğu bir çağda yaşamaktaydılar. M.Ö. 79’a kadar şehir yaratıcı ve gelişen nüfus gücü ile zengin bir ticaret merkezi olmuştur. Şehrin ve sakinlerinin refahı kamu yapılarından da anlaşılmaktaydı. Forum bu Roma şehrinin dini, politik ve ekonomik merkeziydi. Pazaryerindeki dükkânlar alışveriş yapan insanlarla doluydu. Pamuk ve giysi pazarları, ana market ve demirci atölyeleri, dokumacılar çarşısı forumun ticari bölgesini oluşturmaktaydı.

Pompei Forumunun etrafındaki marketler günlük alışverişin gerçekleştiği mekânlardır. Aynı zamanda Macellum (Gıda Pazarında) borsa işlemleri yapılmakta ve enflasyonla mücadele için mal satış bedellerinin hazırlanıp taş bloklara yazılmaktaydı. Bugünün ticaret borsaları niteliğindeki gıda pazarlarında hem borsa işlemleri yapılmış hem de enflasyonla mücadele amacıyla fiyat tespitleri ilan edilmiştir. O dönemde işlem gören malların fiyatları sabitleştirilerek enflasyona karşı önlem alınmıştır. Üretilen mallar arasında çapraz fiyatlandırma yapılarak da fahiş fiyattan mal alımı engellenmiştir.

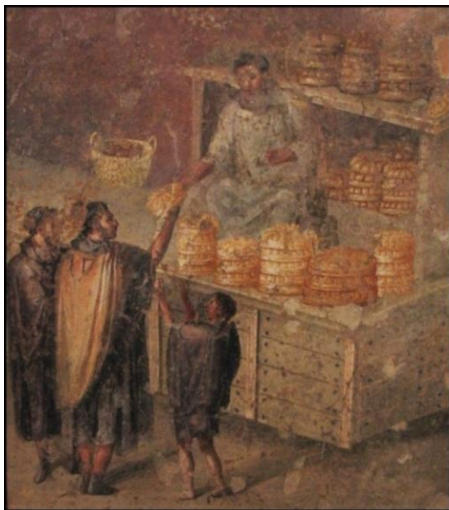
¹⁵ <http://pompeii.virginia.edu>

¹⁶ <https://oncourse.iu.edu>

Resim 1.6 Pompei Market¹⁷

Pompei'nin en önemli ticaret merkezi Abbondanza caddesidir. Bu cadde çok popüler bir alışveriş alanıydı. Cadde üzerinde giysileriyle tanınan Verakundes dükkânı bulunmaktadır. Dükkânın kapısının alt kısmında dokumacıları ve sütçüleri günlük işlerini yaparken, dükkân sahiplerini ise ürünleri satarken tasvir eden duvar resmi bulunmaktadır. Bazı evlerin sokaklara bakan odaları bazen dükkânlara ve hanlara dönüştürülüyordu. Bazen de bütün ev çamaşırhanelere, fırıncı dükkânlarına ya da küçük fabrikalara dönüştürülmekteydi (Resim 1.7).

Resim 1.7 Pompei'de Bir Fırın¹⁸

Resim 1.8 Pompei'de Yağ Dükkânları¹⁹

¹⁷ www.cherba.com

¹⁸ <http://img175.imageshack.us>

¹⁹ <http://www.carlos.emory.edu>

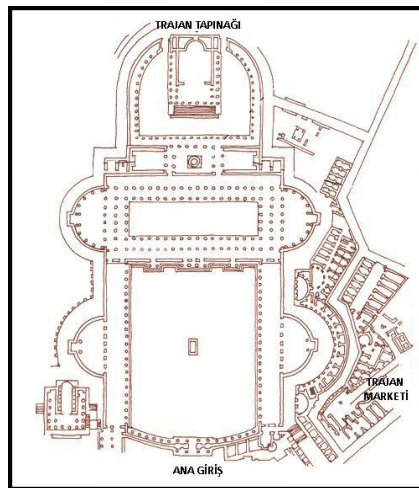

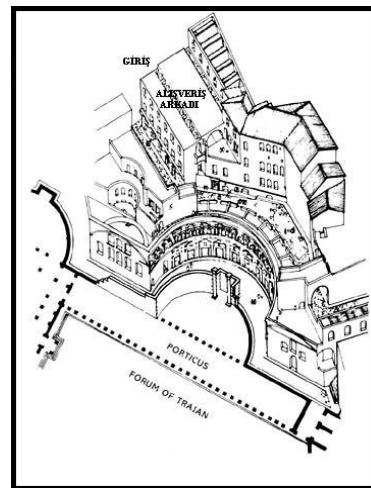
Geleneksel anlamda insanların bir araya geldiği, çeşitli tecimsel hedeflerin yanında bir takım sosyal ilişkilerinde geliştiği alışveriş merkezlerinin ilk biçimleri ‘Agora’ olarak adlandırılan açık semt pazarlarıyla M.Ö. 7. yüzyılda Antik Yunan’da görülmektedir. Bunun devamında, M.Ö. 2. yüzyılda, çok katlı mimarisi ve onlarca dükkândan oluşan kapasitesiyle Roma’da ‘Trajan’ pazarları ile toplu alışveriş mekânların farklı bir biçimi görülmüştür (Batı, 2007) (Resim 1.9).

Resim 1.9 Trajan Marketi²²

Plan 1.11 Trajan Marketi²³

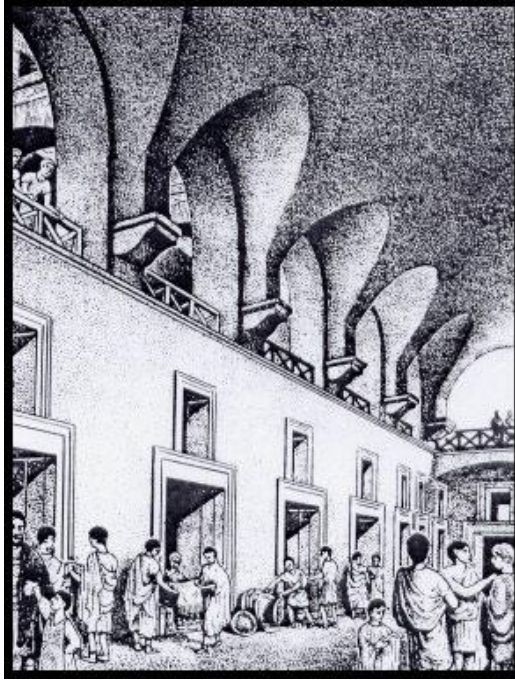

Şekil 1.3 Trajan Marketi Perspektifi²⁴

²² <http://sights.seindal.dk>

²³ <http://www.antikefan.de>

²⁴ <http://www.antikefan.de>

Resim 1.10 Trajan Marketi (M.Ö. 2 yy.)²⁵ Resim 1.11 Trajan Marketi (21 yy.)²⁶

1.2.3. Ortaçağda Alışveriş Mekânları

Ortaçağda Avrupa karanlık yıllarını yaşarken Doğu'da Anadolu ve Ortadoğu ticaretin merkezinde yer almaktadır. Dolayısıyla kentsel düzenlemeler, toplumların kentsel yaşamlarına ve kültürlerine paralel olarak gelişmektedir. Avrupa'da surlarla çevrili kapalı kentler oluşurken Anadolu'da Bizans'tan devralınan kale yerleşmelerinin yeniden ovalara doğru yayıldığı görülmektedir.

1.2.3.1. Avrupa'daki Alışveriş Mekânları

Ortaçağ kentlerinde kent sınırlarını belirleyen savunma ve korunma amaçlı yapılan surlar bulunmaktadır. Kent merkezinde dini otoriteyi simgeleyen bir katedral bulunur. Hükümet ve adliye gibi yönetim yapıları da merkezdeki bir meydan etrafında konumlandırılmıştır. Kentin karakteristik yapısını düzensiz yapılanma ile birlikte büyük bir pazar alanı ve satış yapılan dar sokaklardan oluşmaktadır (Özdirlik, 2000, 15).

²⁵ www.the_romans.co.uk

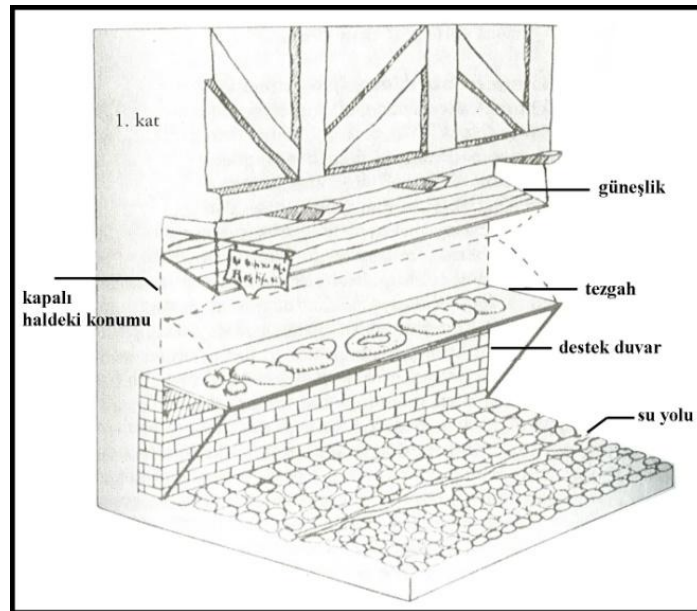
²⁶ <http://sights.seindal.dk>

Avrupa nüfusunun çok az bir kısmı şehirlerde yaşasa da bu şehirler surların ardında ticaret yoluyla elde edilen yiyecek, giyecek ve lüks malları toplamaktadır (Sennett,1996, 132).

Ortaçağ kentlerinde dükkânlarla çevrili, orta kısmında açık satış yerlerini içeren pazar meydanları bulunmaktadır. Ortaçağ Avrupa'sının alışveriş yeri olan pazaryerleri ise, katedrallerin çevresinde ve meydanlarda kurulan seyyar panayırlarla birlikte plansız olarak gerçekleştirilmiştir (Tokyay, Yapı 286, 58).

Ortaçağ kent ekonomisi sokak duvarlarını geçirgenleştirmiştir. Dükkânların pencerelerinde yapılan bir değişiklikle sokaklarda yürüyen insanlara mallar sergileniyordu. Sokaktaki insanlara dükkânların içine de bakmalarına değecek bir şeyler barındırdığını göstermek isteyen esnaflar duvarları bu şekilde kullanarak mallarını teşhir etmek üzerinde odaklanıyorlardı (Şekil 1.4).

Şekil 1.4 Ortaçağda Sokaktaki Bir Dükkân Tezgâhının Şematik Planı (Sennett,1994)

Ortaçağ avluları da aynı şekilde sokağın ekonomik faaliyetine bağlanmıştır. Sokaktan geçen insanların içeriye görebilmesi için giriş kapısı aşama aşama genişletilerek avlunun hem bir atölye hem de bir teşhir salonu işlevi görmesi

sağlanmıştır. Bu gözenekli ekonomik sokak mekânının gelişimi sokak zamanında bir değişimi beraberinde getirmiştir. Antik şehir genişliğine bağımlıyken Ortaçağ kentlerinde ticaret sokağın saatlerini uzatmıştır. İnsanlar kendi işlerini bitirdikten sonra veya önce alışveriş yapmak için sokağa inmekteydi.

Sokakların yanı sıra geniş çaplı ticaret için panayırlar oluşturulmuştur. Panayırlar şehirlerarasında ilk organik bağlantıları geliştirip pazarları birbirine bağlamıştır (Sennett, 1996, 178).

12. yüzyıldan sonra, alışveriş etkinliği seyyar birimlerden özel fuarlara, depolara ve üstü kapalı tekil dükkân anlayışına dönüşmüştür. Malın sergilendiği dükkân, deposu ve tüccarın evi tek bir birimde yer almaktadır. Norveç'in ilk başkenti olan Bergen'deki Hansa Birliği Mahallesi buna güzel bir örnektir.

Dükkânlı alışveriş kültürü açısından iyi bir örnek de Bologna kentidir. Kentin en özgün yanı olan, 40 km uzunluğundaki portikolar, mimarinin bütün kent planıyla bütünleşmesini simgelemektedir. Bütün kenti, açık havaya çıkmadan gezip alışveriş yapabilen Bologna'lıları; yağmur, kar ve aşırı güneşten koruyan portikolar, büyük ölçüde dükkânların da yarı açık alanlarıydı. Bologna Belediyesi'nin sürdürdüğü çok başarılı kentsel dönüşüm projesi sonucunda, orta boy alışveriş sektörü tarihi kentteki portikolu dükkânlarına geri gelmiş, istihdam ve ticaret gelişmiş ve yedi yüz yıllık tarihi kent geri kazanılmıştır. Tabanları özel bir mermer ve mozaik işçiliğiyle kaplı olan portikolarda yer alan bütün dükkânlarda alışveriş sürdürülmektedir.

Bologna kentinde, alışveriş yapan kişinin kent ile etkileşimi ve diyalogunun kent planının belirlenmesindeki yapıcı rolü çok berrak biçimde anlaşılmaktadır. Benzer örnekler öteki İtalya kentlerinden de verilebilir. Genel karakter, alışveriş kültürünün, kent nüfusu ve gereksinimleri artmış olsa bile tarihi kentten ayrılmamış olmasıdır (Resim 1.12).

Resim 1.12 Bologna Portikoları²⁷

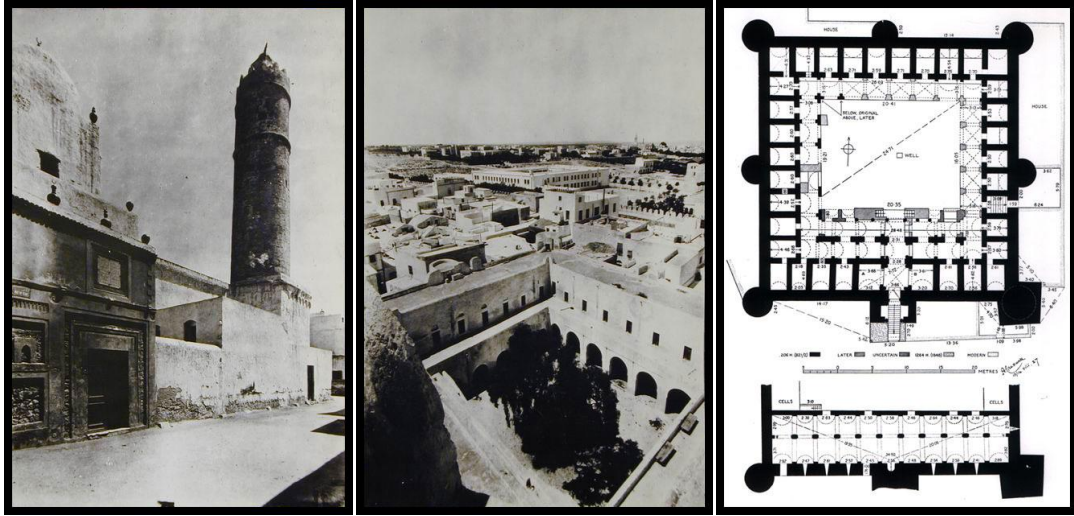
1.2.3.2. Anadolu ve Ortadoğu'daki Alışveriş Mekânları

Batı Ortaçağını yaşarken Anadolu ve Ortadoğu, “Asur Ticaret kolonileri döneminden” bu yana, ticaretin merkezinde yer almaktadır. Anadolu coğrafi konumu ile çeşitli uygarlıkların doğduğu ve geliştiği çok kültürlü ve çok katmanlı bir özelliğe sahiptir. Anadolu ayrıca çeşitli dönemlerde doğu ile batı arasında bir geçit ve köprü görevi görmüş, antik çağlardan bu yana oluşturulan yol ağları, bu topraklardaki ulaşımı, yerleşmeler arasındaki ilişkiyi sağlamıştır. Doğunun ipeğinin, baharatının ve diğer ürünlerinin kervanlarla batıya taşınması, İpek Yolu üzerinden gerçekleşmiş, bu yol ticari işlevinin yanı sıra doğu-batı arasındaki kültürel alışverişe de önemli katkılar sağlamıştır.

Ribatlar

İslamiyetin başlangıcında korunma ve cihat amacına yönelik olarak kurulmuş dini-askeri yapılardır. Tipik ribatlar kıyıya yakın noktalarda, gözetleme işlevini de üstlenecek şekilde yapılmıştır. Çoğu kez iç avlulu kare ya da dikdörtgen planlı, iki katlı yapılardır. Zeminde ambarlar ve ahırlar, üst katta ise yatma yerleri ile cami bulunmaktadır. Daha sonraki dönemlerde ribatlar askeri işlevini kaybederek, ticarî maksatla kullanılmıştır. Ribatlar han ve kervansarayların ilk örnekleridir. Ribatların en önemli örnekleri Sfax, Manastır, Tunus'ta Sousse'tadır (Hasol, 2005) (Plan 1.12).

²⁷ www.candeli.com

Resim 1.13-14 Sus Kenti Ribatı, Tunus²⁸Plan 1.12 Sus Kenti Ribatı²⁹

Kervansaraylar

12. yüzyıldan sonra, kent ve kasabaları bağlayan yol ağları üzerinde yolcular için hanlar ve kervansaraylar inşa edilmiş, bu merkezlerde yolcular konaklamanın yanı sıra başka hizmetler de alabilmişlerdir. Tüm bu hizmetler yolculara din, dil, ırk farkı gözetmeksizin verilmiş, bu nitelikleriyle hanlar ve kervansaraylar önemli bir sosyo-ekonomik görev üstlenmişlerdir. Ulaşım ve ticaretin gelişmesine bağlı olarak bu tür konaklama yerlerinin sayısı gittikçe artmıştır. Bu kurumların giderleri vakıflar tarafından karşılanırdı.

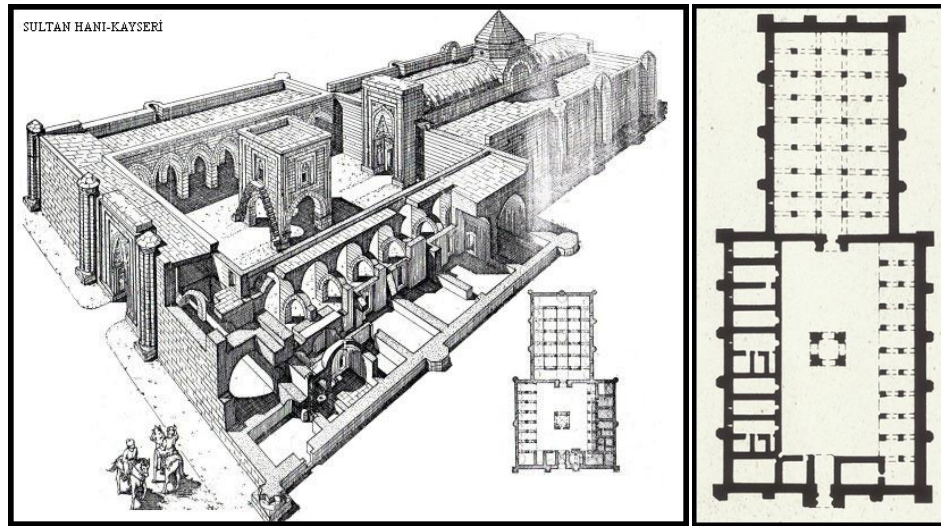
Anadolu Selçukluları ticarete ve yol güvenliğine büyük önem vermişlerdir. Kervan yollarının güvenliğinin sağlanmasına bağlı olarak Anadolu'da ticaret büyük ölçüde gelişerek Karadeniz ve Akdeniz'deki limanlar önemli birer dış ticaret merkezi durumuna gelmiştir.

Kervansaray, kervanların ticari yollar üzerindeki konaklama yerleridir. Devlet veya hayırsever kişiler tarafından kurulan bu binalarda kervan ihtiyaçları ücretsiz olarak karşılanırdı. Ticaret yolları üzerinde her menzil için, yani 30–40 kilometrelik mesafede yaptırılmıştır. Bu kervansaraylar Selçuklu medeniyetinin ticarî başarısının

²⁸ www.archnet.org

²⁹ www.archnet.org

somut birer delilleridir. Selçuklular dönemin en ilginç ticarî buluşuna imza atmışlardır. Kayseri’de bulunan Sultan Hanı da bu kervansaraylar arasında özel bir konuma sahiptir. Çünkü bu hanlar aynı zamanda anıtsal yapılardır. Ana avluya süslü bir taç kapıdan girilir ve avlunun yan tarafları revaklarla çevrilmiştir. Avlunun içinde ise köşk mescidi denilen bir yapı bulunmaktadır. Dört ayaküstündeki mescit yerden yukarıdadır. Çünkü hanlar, kervanlar için bir konaklama ve sığınma yeri olduğundan hayvanlar da hanların içine alınmaktadır. Bu nedenle ibadethane hayvanların da yer aldığı zeminden bu şekilde yukarı taşınmıştır (Şekil 1.5).

Şekil 1.5 Sultan Hanı, Kayseri³⁰

Plan 1.13 Sultan Hanı³¹

Resim 1.15-16 Sultan Hanı, Kayseri³²

³⁰ www.turkishnan.org

³¹ www.turkishnan.org

³² www.wowturkey.com

Zengin ticarî malları taşıyan kervanlar için sınırda düşmanlardan, içeride göçebe ve eşkıyalardan koruyacak güvenli konak yerleri sağlamak ve yolcuların konakladıkları ve geceledikleri yerlerde her türlü ihtiyaçlarını temin etmek amacıyla kervansaraylar kurulmuştur.

Kervansaraylarda; yatakhane ve yemekhane, erzak ambarları, ticarî eşya depoları, ahırlar, samanlıklar, mescitler, kütüphaneler, hamamlar, şadırvanlar, hastane ve eczaneler, ayakkabıcılar, nalbantlar, bu teşkilât ve tesisleri idare edecek, gelir ve gider hesaplarını yapacak büro ve memurları bulunmaktadır.

Barış zamanında ticari amaçlar için kullanılan kervansaraylar, savaş zamanı da ordunun düşmandan korunmak için konaklandığı yer olarak kullanılırdı.

Menzil Külliyesi

İkinci Bayezid döneminden 16. yüzyılın sonuna kadar olan süre, Osmanlı mimarisinin “Klasik Dönemi” olarak adlandırılmaktadır. II. Bayezid ile başlayan bu döneme, aynı zamanda “Büyük Külliye Devri” de denilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu’ nun geniş toprakları üzerinde yer alan belli başlı yollar üzerine kurulmakta olan külliyelerin ayrı bir işlevi ve ayrı bir mimari tarzı vardır. Bu tür külliyeler belli ulaşım merkezlerine ve belli amaçları yerine getirmek için yapılmaktaydılar.

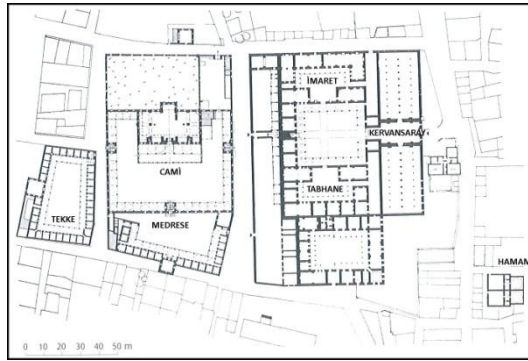
Külliyelerin kültürel, sosyal ve dini işlevleri yerine getirdikleri bilinmektedir. Bu nedenlerle ayrı bir mimari düzenlere sahiptiler. Önemli kavşaklarda yapılan Külliye diğerlerinden bazı farklılıklar göstermektedir. Bu tür külliyelere Menzil Külliyesi denilmektedir.

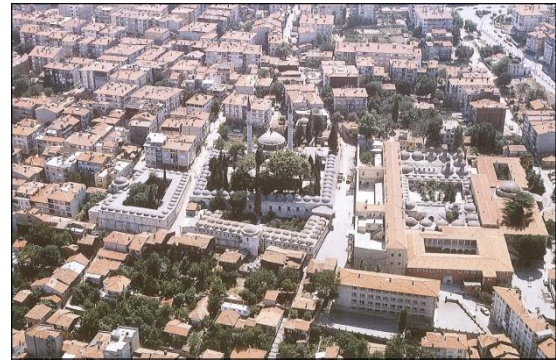
Menzil Külliyesi'nde diğer külliyelerde var olan yapı birimlerine ilaveten yolcuların ve hayvanlarının barınmalarını, dinlenmelerini ve bakımlarını sağlayacak yapılar bulunmaktadır. Bu ilave yapılar, imaret, kervansaray ve misafirhanedir.³³

Osmanlı döneminde İstanbul'da Anadolu ve Avrupa yakası için iki adet menzil külliyesine ihtiyaç vardı. Avrupa yakasında Kapalıçarşı ve bu bölgedeki hanlar ihtiyacı karşılarken, Anadolu yakasında ise menzil külliyesi olarak Atik Valide Külliyesi yer almaktadır.

Atik Valide Külliyesi eğimli bir arazi üzerinde farklı kotlarda düzenlenmiş cami, medrese, tekke, darülkurra ve darülhadis, hastane, tabhane, kervansaray, imaret, hamam ve sıbyan mektebinden oluşmaktadır. Külliye Anadolu bağlantılı olduğu için çok büyük develik/ahır içermektedir (Günay, 2005) (Plan 1.14).

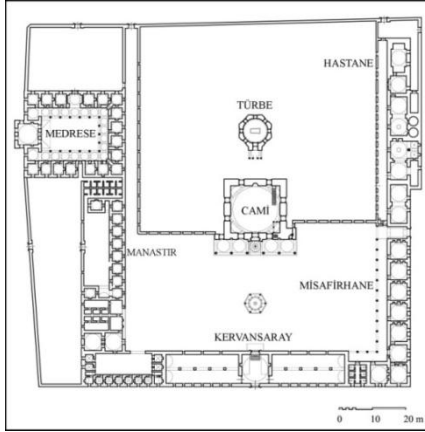
Plan 1.14 Atik Valide Külliyesi Planı
(Günay, 2005)

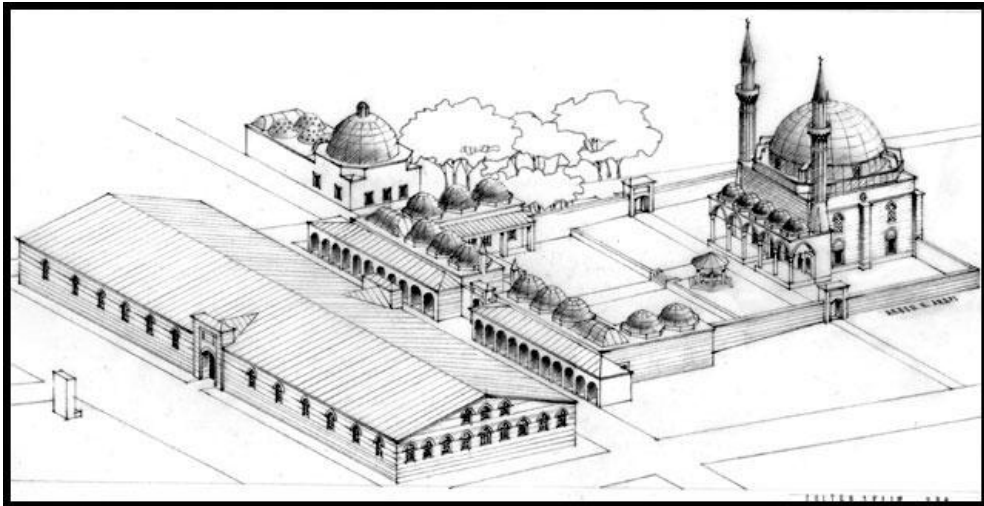
Resim 1.17 Atik Valide Külliyesi
(Günay, 2005)

İstanbul'dan sonra ilk menzil Gebze'deki Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'dir. 1522'de yapımına başlayan külliye çevresinde bir kentleşmeyi doğurmuştur. Külliye'nin tek kubbeli caminin Memluk tarzındaki taş süslemesi dikkat çekmektedir. Gerek içeride gerekse dışarıda kakma taş tekniğinde geometrik süslemeler yer almaktadır. Çoban Mustafa Paşa Külliyesinde cami, türbe, medrese, manastır, kervansaray, misafirhane ve hastane bulunmaktadır (Plan 1.15).

³³ www.mtuncel.com

Plan 1.15 Mustafa Paşa Külliyesi³⁴Resim 1.18 Çoban Mustafa Paşa Külliyesi³⁵

Konya Karapınar ilçe merkezinde bulunan Sultan II. Selim Külliyesi, Yavuz Sultan Selim tarafından cami, imaret, medrese, misafirhane, kervansaray, türbe ve hamamdan oluşan bir yapı topluluğu olarak yaptırılmıştır. Yavuz Sultan Selim bu külliyei şehzadeligi döneminde, cami üzerindeki kitabesinden, Ebced hesabına göre 1563 yılında yaptırmıştır. Yapı topluluğu ile ilgili vakfiyesinden öğrenildiğine göre de külliyein çevresinde şadırvan, çeşme, 39 dükkânlı bir arasta ve iki değirmenle birlikte sübyan mektebi de bulunuyordu. Yapı topluluğu 1847 yılında onarılmıştır (Plan 1.16).

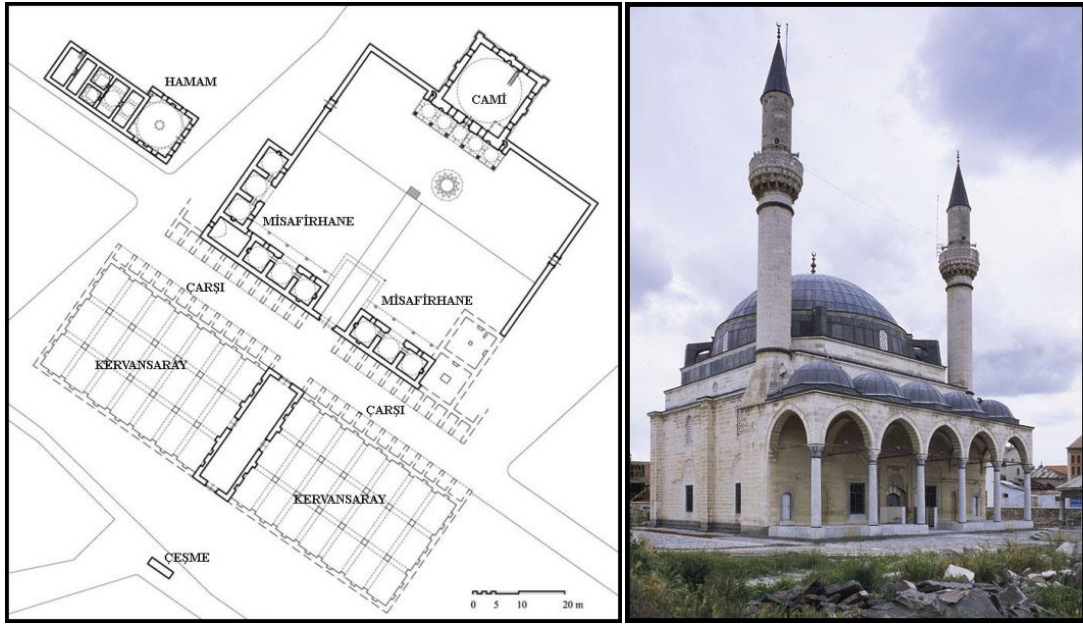
Şekil 1.6 Sultan II. Selim Külliyesi³⁶

³⁴ www.archnet.org

³⁵ www.archnet.org

³⁶ www.archnet.org

Plan 1.16 Sultan II. Selim Külliyesi³⁷Resim 1.19 Sultan II. Selim Külliyesi³⁸

Kapalıçarşılar

Etimolojik olarak çarşı kelimesi çar-sû'dan türemiştir. *Çar-sû* aslında farsça bir sözcük olup dört taraf, dört tarafı olan şey anlamına gelmektedir. İranlılar yüzyıllardan beri ticaret yeri için *bâzâr* sözcüğünü kullanmaktadır. Dolayısıyla çarsu sözcüğünü ticaret yerini ifade etmek için kullanma Türklere ait görünmektedir. Çarsu sözcüğünün ortaya çıkışından önce, Farsçadan Türkçeye anlam değiştirmeden girmiş olan *bazar* (Pazar) sözcüğü ise silinip kaybolmamıştır. Pazar sözcüğü günümüzde Türkçede belli bir şeyin satıldığı yeri, ya da dükkân dışı ticaret alanını belirtmek üzere kullanılmaktadır (Cezar,1983).

Ticaret merkezi anlamında üstü kapalı çarşılara kapalıçarşı denilmektedir. Daha çok İslam ülkelerinde bulunmaktadır. Kapalıçarşıların en eski örneklerine Orta Asya, Kuzey Afrika (Kayravan), İskenderiye, Şam, Halep, Diyarbakır, Tebriz, Musul, Bağdat, İsfahan, Buhara ve Semerkant'ta görülmektedir.

³⁷ www.archnet.org

³⁸ www.archnet.org

Türkiye’de ise Bursa, Edirne, İstanbul, Kayseri ve Urfa’da eski, diğer şehirlerinde de son devirlerde yapılan kapalı çarşılar bulunmaktadır. Kapalıçarşıların gelişimini ve oluşumunu incelemek için geçmişte ticaretin yoğun olduğu büyük kentlere bakmak gerekmektedir. Kapalıçarşılar bir anda gelişmiş ticaret merkezleri olarak ortaya çıkmamış, küçük birimler zaman içerisinde gelişerek kapalıçarşıları meydana getirmiştir.

Arap Ülkelerinde Kapalıçarşı

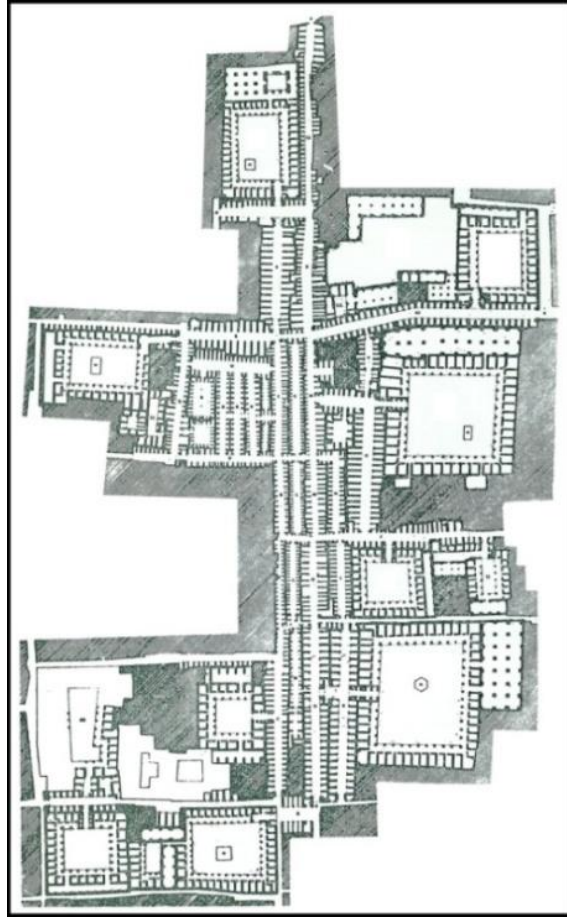
Geçmişten günümüze varlığını sürdüren kapalıçarşılardan biri Halep’te bulunmaktadır. Kapalıçarşı Halep’te XII. yüzyılda ortaya çıkmıştır.

Halep’te kapalıçarşı ile birlikte geniş bir ticaret alanının meydana gelişi buranın önemli bir ticaret merkezi olmasından kaynaklanmaktadır. Halep’in İslamiyet’ten önceki dönemin agora, tapınak ve pazar bölümü, Araplar zamanında İslami karaktere bürünmüştür.

Halep şehrinin ticari karakteri çarşı ve hanları ile birlikte oluşmaktadır. Evliya Çelebi Halep’te 7 kervansaray ve 70 han bulunduğunu, hanların 47 tanesinin kurşun örtülü, muazzam ve metin hanlar olduğunu söylemektedir.

Sokaklarının uzunluğunun toplamı 10 km’den fazla olduğu bilinen çarşının büyük bir kısmı 15. yüzyılda yapılmıştır. Ortadoğu’daki en uzun çarşı niteliğinde olan bu çarşı, birbirini takip eden çok sayıda handan oluşmaktadır (Plan 1.17).

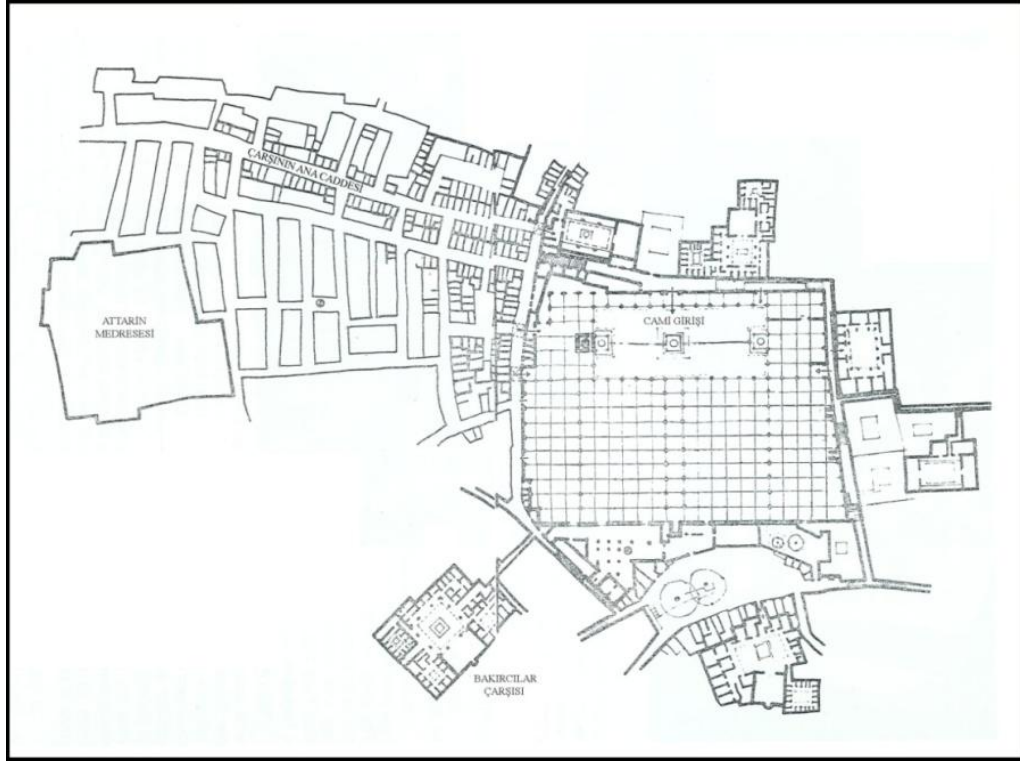
Çarşı içindeki çok sayıda kervansaray günümüzde imalathane olarak kullanılmaktadır. Bu büyük çarşıda işkollarına göre ayrılmış esnaflar genel olarak; turistik eşyalar ile baharat, halı, ip, giysi, dokuma ve el işleri satmaktadırlar (Cezar, 1983).

Plan 1.17 Halep'in çarşı bölgesi (Cezar,1983)

Suriye'nin iki büyük şehirlerinden biri olan başkent Şam'da da bir kapalıçarşı bulunmaktadır. Şam'da kapalıçarşı ilk defa Osmanlı döneminden önce yaptırılmıştır. Türkler 16. yüzyıldan sonra da Şam'da çeşitli türde binalar, hanlar ve çarşılar yaptırmıştır. Bağdat kapalıçarşısı Halep ve Şam kapalıçarşılarından daha küçük olup, uzunlamasına bir sokaktan ibarettir. İki başında birer kapısı bulunan ve karşılıklı dükkânlarda oluşan çarşıda kitapçılar bulunmaktadır (Cezar, 1983).

Arap dünyasının başka bir önemli şehri olan Fas'ta bugün bir çarşı bulunmaktadır. Fas şehri çarşı bölgesinde cami, medrese, ilkokul, çeşme ve kütüphane yer almaktadır (Plan 1.18).

Plan 1.18 Fas şehri çarşı bölgesi (Cezar,1983)

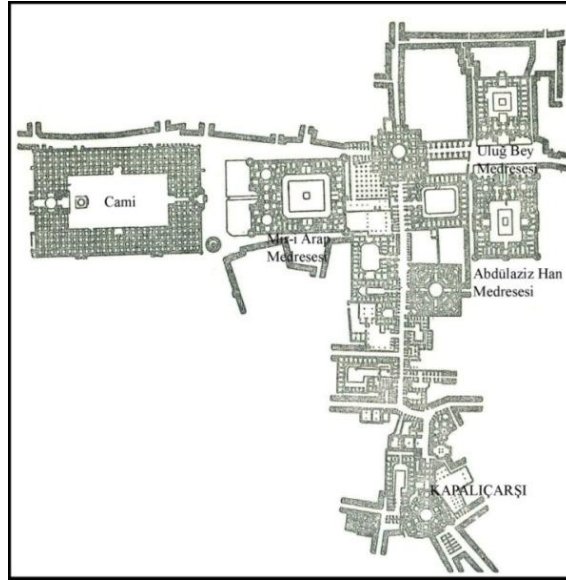
Türkistan'da Kapalıçarşı

Türkistan'da kapalıçarşıların varlığı eski bir geçmişe sahiptir. Araplarda olduğu gibi Türkistan'da da çarşıların üstünün kapalı olması iklim özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

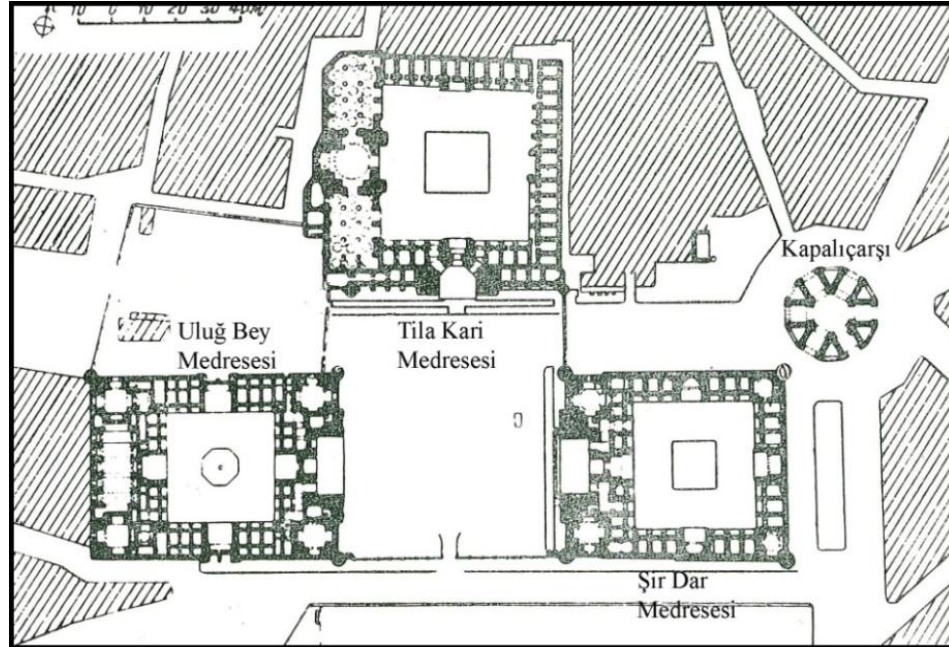
11. yüzyılda Merv gelişmiş bir ticaret kentidir. Kentte kuzeyden güneye, doğudan batıya uzanan iki büyük cadde bulunmakta ve bu caddelerin kesişme noktalarında üstü kubbe ile örtülü çarşı merkezi yer almaktadır. Merv'de kuyumcular, dericiler, sarraflar ayrı semtlerde oturmakta, dokumacılar, bakırcılar ve çömlekçiler de bunların arasında yer almaktadır.

Türkistan'ın iki önemli şehri olan Buhara ve Semerkand'da da kapalıçarşı bulunmaktadır. Semerkand'da Tila Kari medresesi ile Şir-dar medresesi yakınında dairesel planlı küçük bir kapalıçarşı bulunmaktadır.

Semer kand kapalıçarşısı gibi üstü kubbelerle örtülü Buhara kapalıçarşısı da küçüktür. Dairesel bölümü ortasında büyük bir kubbe, büyük kubbenin çevresinde ise küçük kubbeler bulunmaktadır (Plan 1.19) (Plan 1.20).

Plan 1.19 Buhara (Cezar, 1983)

Plan 1.20 Semerkand (Cezar, 1983)

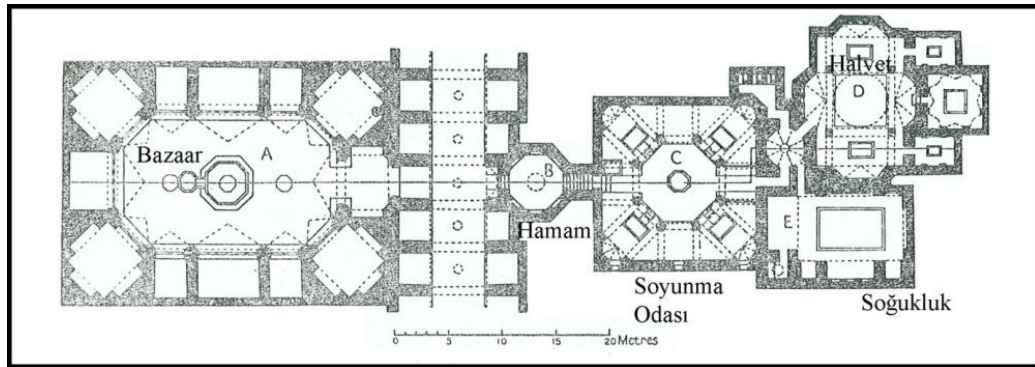

İran'da Kapalıçarşı

İran'da üstü örtülü çarşı uygulaması daha yaygın görünmektedir. Burada kapalıçarşılar bâzâr diye adlandırılmaktadır. İran'da genel olarak çarşı anlamında kullanılan bâzâr sözcüğü üstü açık çarşılar için de kullanılmaktadır.

İran'da kapalıçarşı geleneği Selçuklulara kadar dayanmaktadır. Anadolu'da olduğu gibi İran'da da Selçuklu döneminden kalma bir örnek mevcut değildir.

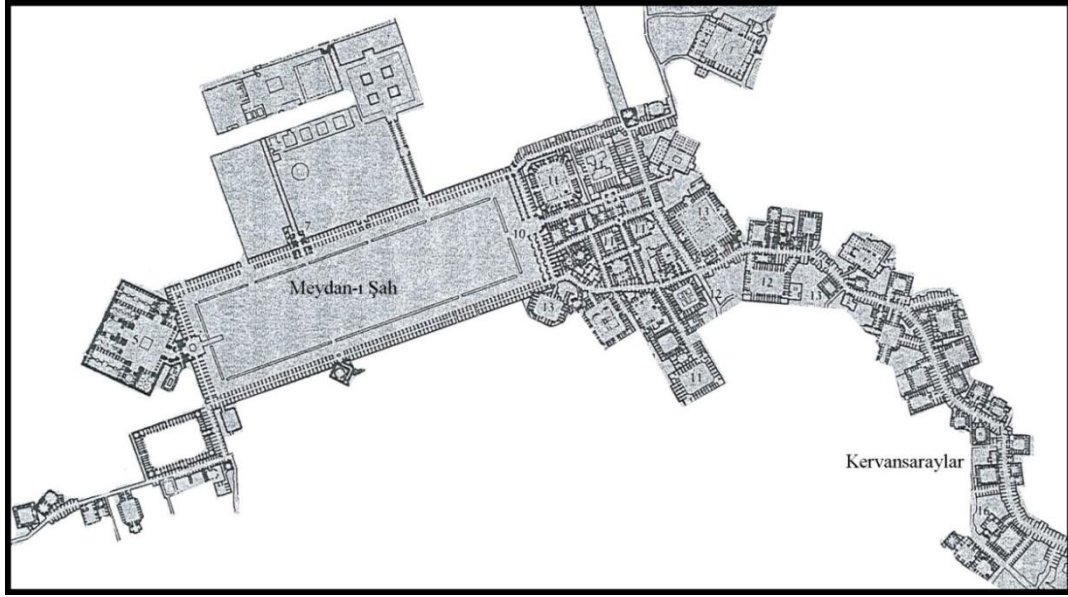
İran'da eski bir geçmişe sahip olan bazı kapalıçarşılıların, zamanla yenilenip büyütülerek yaşamaları sürdürülmüştür. Bu açıdan Şiraz ve Tebriz kapalıçarşılılarının üzerinde durulmalıdır. Şiraz'da kapalıçarşılıların Türk asıllı Salgurlular'a kadar uzanması ayrıca önemlidir.

Plan 1.21 Kaşan Şehri Hacı Sayyid Hüseyin Pazarı (Cezar,1983)

Safeviler zamanında İran'da yapılan yapılar arasında üstü örtülü çarşı yapıları da bulunmaktadır. Bunlar arasında İsfahan Kaysariyesi büyük önem taşımaktadır (Plan1.22).

Safevilerden 1. Şah Abbas (1588–1628) İsfahan'ı başkent yapınca, İsfahan'da geniş çapta inşaata girişilmiştir. Meydan-ı Şah diye adlandırılan 386 metre uzunluğunda 140 metre genişliğindeki meydanın etrafında saray, cami, çarşı ve kervansaray bulunmaktadır. 1620 yılında inşa edilen İsfahan Kaysariyesi bu yapılar arasında Bazar-ı Şah diye adlandırılan kısımdır. Kubbeli, üstü örtülü çarşının giriş kapısı çinilerle süslüdür.

Plan 1.22 İsfahan'da Meydan-ı Şah (Cezar,1983)

Şekil 1.7 İsfahan'da Meydan-ı Şah³⁹

Resim 1.20 İsfahan'da Meydan-ı Şah⁴⁰

Türkiye'de Kapalıçarşı

Selçuklu-Osmanlı kültürü içinde önemli yeri olan çarşılar; İstanbul, İzmir, Edirne, Bursa vb. tarihi kentlerde alışverişin mimarlık kültürünü yaratmışlardır. Selçuklu döneminde, kervansaray avlusunda kurulan çarşılar, alışveriş kültürünün en canlı örneğidir. Osmanlı'nın başkentlerinden Edirne, 15. yüzyıldan itibaren, doğudan gelen malların alışverişinin yapıldığı, sonra Balkanlara açıldığı, aynı zamanda Avrupa'dan gelen malların da satıldığı çok zengin bir ticaret kentiydi. Bu yüzden, artan ekonomi

³⁹ www.essential-architecture.com

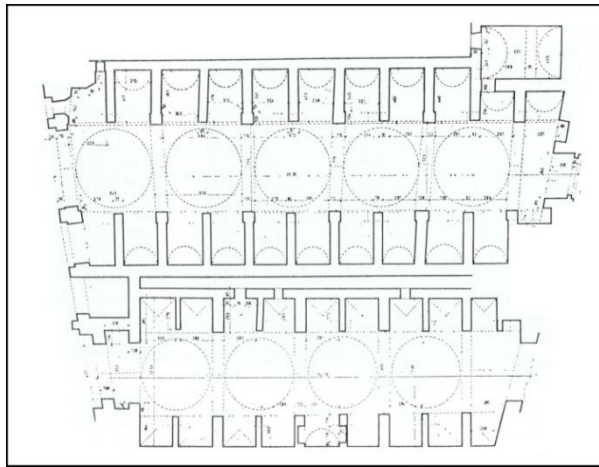
⁴⁰ <http://tr.wikipedia.org>

ve ticaret yoğunluğunu karşılamak, aynı zamanda cami ve imaretlere gelir sağlamak için kentte birçok çarşı, han ve bedesten inşa edilmiştir (Tokyay, Yapı 286, 58)

Bursa Kapalıçarşısı

Osmanlı öncesi adıyla Prusa, 1326'da Orhan Bey tarafından fethedildiğinde batıdan doğuya giden ikincil önemdeki bir ticaret yolu üzerinde bulunan askeri bir üstür. Osmanlı, Prusa'dan Bursa'yı yaratma sürecinde ilk iş olarak 'Han' (Emir Hanı), 'Hamam' (bugün Aynalı Çarşısı olan yapı) ve bir de 'Cami' (Orhan Cami'si) yaptırmıştır. Bu aynı zamanda ikincil önemdeki doğu-batı ticaret yolunu birincilleştirmeyi de amaçlamaktadır. Dördüncü Osmanlı Sultanı Yıldırım Beyazıt ise (1389–1402) Emir Han'ın hemen kuzeyinde bedesteni yaptırarak İpek Yolu'nun önemli pazar kentlerinden biri olmayı hedeflemiş ve böylece 'Çarşı Alanı' belirginleştirilmiştir.

Bugünkü Bursa kapalıçarşısı, Emir hanının batısından başlayıp Koza hanı kapısına kadar uzanan tonoz örtülü tek bir sokaktan oluşmaktadır. Bursa çarşısı yangınlardan büyük hasar görmüştür. Yangınların meydana getirdiği önemli hasarlar çarşıda büyük değişikliklere neden olmuş, çarşının üstü örtülü bölümleri yangınlarla gittikçe küçülmüştür. Günümüzde çarşının bedestenini çevreleyen bölümünün sokaklarının üstü açıktır. Sadece Sipahi Çarşısı'nın üstü kubbe ile örtülüdür (Cezar, 1983) (Plan1.23).

Plan 1.23 Sipahi ve Gelincik çarşı planları (Cezar, 1983)

Kayseri Kapalıçarşısı

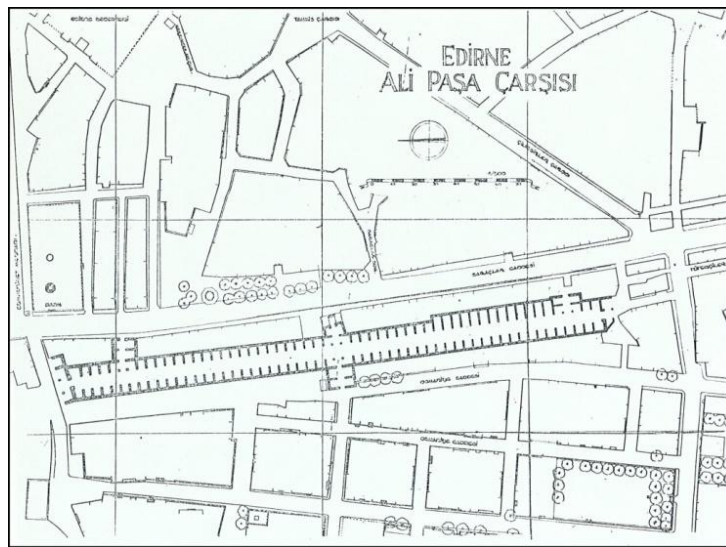
Anadolu'daki en önemli kapalıçarşı Kayseri'de bulunmaktadır. Kayseri kapalıçarşısı kalenin güneybatısında yer almaktadır. Beşik tonozla örtülü olan Kayseri kapalıçarşısı birbirine paralel, aynı zamanda da birbiriyle dik kesişen yollardan oluşmaktadır.

Kapalıçarşının Kayseri'nin merkezinde bulunması, tarihi hanlar ile bedestenin yakınında yer alması, buranın geçmişten beri ticaret alanı olarak kullanıldığını göstermektedir.

Edirne Ali Paşa Çarşısı

Ali Paşa Çarşısı, eski Edirne'yi meydana getiren kale bölümünün önüne ve ona paralel bir düzende inşa edilmiştir. 300 metre uzunluğundaki çarşının altı kapısı bulunmaktadır. Bu kapılardan üçü doğuya yani camiler ve bedestene, biri kaleye, diğer ikisi ise çarşının iki ucunda yer almaktadır.

Edirne 19. Yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı İmparatorluğunun önemli şehirlerinden biri olmuştur. Şehir önemini korurken buradaki ticari yaşam da büyük bir öneme sahipti (Plan 1.24).

Plan 1.24 Edirne Ali Paşa Çarşısı (Cezar, 1983)

İstanbul Kapalıçarşısı

Türk şehirlerinde ticaret alanı; bedesten çevresinde dükkânlar ve hanlar topluluğundan oluşmaktadır. Şehrin büyüklüğüne göre, küçük çarşı parçaları birbirinden farklı yerlerde meydana gelmektedir. Ancak asıl çarşı ticaretin en yoğun ve hareketli bölümü olan bedesten çevresinde toplanmaktadır.

İstanbul Kapalıçarşısı, II. Mehmed tarafından camiye çevrilen Ayasofya'ya gelir sağlamak için yaptırılan iki taş bedesten ile kurulmuş ve zamanla bedestenleri çevreleyen açık pazarlar, yine zamanla üstleri kiremitli tonozlu çatılarla örtülerek, bir yollar ve galeriler manzumesi haline gelmiştir. Cevahir ve Sandal bedestenleri adlarını taşıyan bu iki ana yapının çevresini daha ilk yıllardan itibaren, sergi ve tezgâh gibi ticaret dokusu çevrelemiştir.⁴¹

Cevahir Bedesteni; Kapalıçarşı içinde ilk yükselen ve çarşının çekirdeğini oluşturan Eski Bedesten'dir. Sandal Bedesteni ise Osmanlı çarşıları içinde kubbe sayısı en fazla olandır.

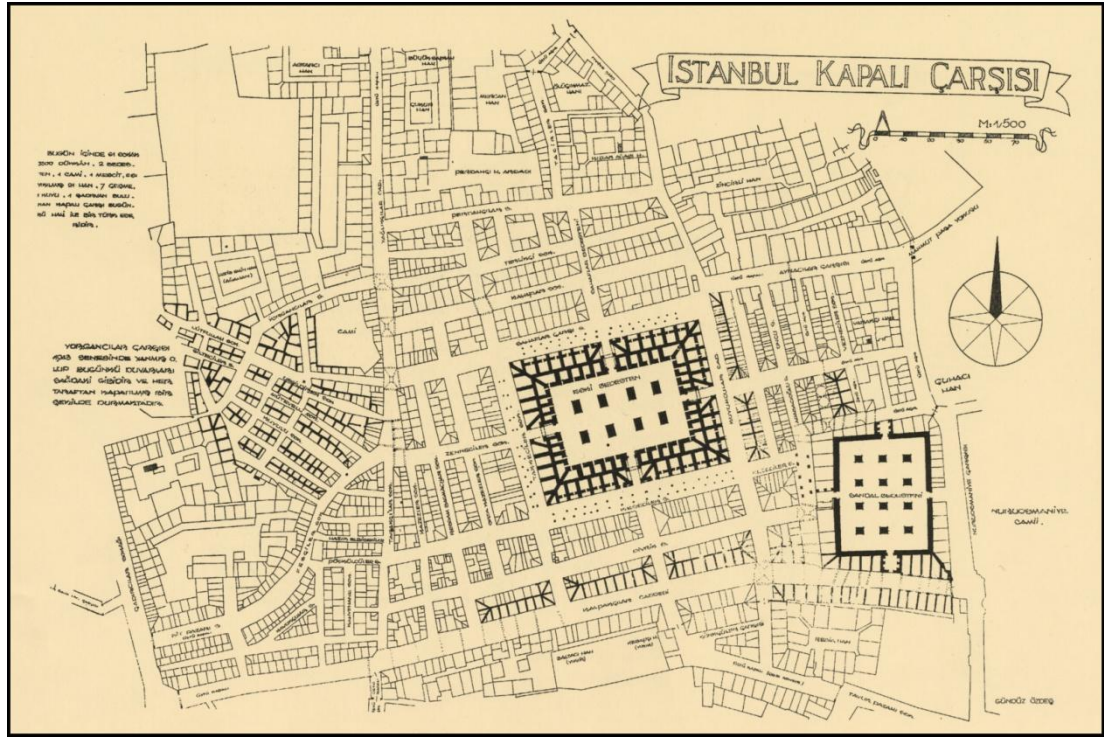
İki bedesten dışında kalan bölümleri oluşturan yolların mimari yerleşimleri simetrik ve geometrik değildir. Oluşum biçimini ve geçirdiği afetlerle kısmi onarımları yansıtacak şekilde dağınık bir bünyededir.

Çarşıya nicelik olarak bakıldığında 2 bedesten, 4399 dükkân, 2195 oda, 1 hamam, 1 cami, 10 mescit, 16 çeşme, 8 kuyu, 2 şadırvan, 1 sebil, 1 türbe, 1 mektep ve 24 han bulunmaktaydı. Kuruluşundan beri iki bedestenin varlığını hala devam ettirdiği günümüzde 3300 dükkân, 1 cami, 1 mescit, 7 çeşme, 1 kuyu, 1 acı akarsu, 1 sebil, 1 şadırvan, 21 han, 61 sokak ve 18 kapı bulunmaktadır (Plan 1.25).

Çarşının sokak isimleri ise çarşayı mesken tutan esnaflara dair ipucu vermektedir. Kurulduğu dönemde ve daha sonrasında uzun yıllar her sokağının belli bir ürüne ayrıldığı çarşı dokusunda bu durum, lonca geleneğinden gelmektedir.

---

⁴¹ Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi

Plan 1.25 Kapalıçarşı (Özdeş, 1954)

Arasta

Cami, medrese, imaret, tabhane, türbe, sebil ve sosyal nitelikli kervansaray gibi masraf gerektiren yapıları besleyen ticari nitelikli yapılar bulunmaktadır. Herhangi bir vakfa bağlı han, bedesten ve dükkânlar o vakfın gelir getirmeyen türdeki kuruluşlarını beslemek için yaptırılmıştır.

Osmanlı mimarisinde üstü açık ya da kapalı bir eksen üzerine yan yana veya karşılıklı olarak dizilmiş dükkân sıralarından oluşan ticaret yapılarına arasta denilmektedir.

Kâgir arasta dükkânlarında genellikle tonoz örtü ya da kubbe tercih edilmiştir. Arasta sokağının üstü çoğunlukla beşik tonozla kapatılmıştır. Ahşap dükkânlardan oluşan arastalarda ise sokağın üstünün açık bırakılması tercih edilmiştir (Cezar, 1983).

Bedesten

Bedesten; “çarşı, borsa, ticaret merkezi” anlamlarına gelmektedir. Arapça ve Farsçada kullanılan “bezzasistan, bezistan” (bez kumaş alınıp satılan yer) kelimesinden türemiştir. Bedestene kale içi anlamına gelen “kayseriyye” de denilmiştir. Bedesten şehirlerarası ve milletler arası ticaretin yapıldığı yerdir ve her zaman, şehirlerin ticaret merkezinde bulunmaktadır. Bu yönleriyle de bedestenler, şehrin en önemli yapıları arasında yer almaktadır.

Bedesten, Osmanlı'nın kuruluş ve gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan bir ticarî yapıdır. Bedesten mimarîsi, eski Anadolu ve Bizans medeniyetlerinde görülmediği gibi, Anadolu'nun güneydoğusunda bulunan “kayseriyye” denilen üstü açık çarşı şekline de benzememektedir. Osmanlı-Türk şehirciliğinin özelliklerinden biri, yeni kurulan şehirlere dinî ve ticarî merkezlerin, kendi üslûplarında inşa edilmesidir. Bu yapılar, şehrin merkezi olup, Osmanlı'ya ait olduğunu sembolize etmektedirler. Bu yapıların örneklerine ilk olarak 13. yüzyılda Anadolu'da rastlanmıştır.

Bütün bedesten ve hanların girişleri, çoğu kez abidevî şekilde yüksek, görkemli taş işleme-süsleme sanatlıdır. Kapıları demirden veya abanoz ağacından olup, mutlaka demir veya ahşap süslemelidir. Çok iyi korunmuş olan mağazalarda, dükkânlar ile depolama tesisi bulunmaktadır. Yağmur ve kardan korunmak için kurşun kaplı kubbelerle süslü olarak inşa edilen bedesten, Osmanlı mimarî tarihinde çok özel bir yer tutmakta ve özellikle, taştan yapılmış olmasıyla sağlamlık, güvenilirlik ve devamlılık sağlamaktadır.

Bedestenlerin çalışma prensipleri;

Osmanlı'da bedesten günümüzde ticaret merkezleri ve borsaların, ayrıca sanayi bölgeleri ve kooperatiflerin kanunlarla teşkil edilmesi gibi ancak padişah fermanı veya vezir hükmüyle kurulabiliyordu. Bir beldede bedesten kurulmasıyla, orası kale içi güvenliğiyle ticaret yapmak isteyen özellikle zengin tüccarları çekecek bir ticaret merkezi durumuna gelmekteydi. Osmanlı'nın bedestenli şehirleri, yüzyıllar boyu Hindistan, İran ve Avrupa'dan gelen binlerce tüccarın tanışma, konaklama ve

alışveriş yaptığı yerler olmuştur. İstanbul Bedesteni ve onu çevreleyen çarşı da, Fatih Sultan Mehmet'in fermanıyla, fethin hemen akabinde, Anadolu-Rumeli ticaret yolu üzerinde bulunan şehir için emniyetli ve büyük hacimli bir aktivitenin sağlanması amacıyla kurulmuştur.

Osmanlılar, ticari hayatı diğer alanlardan bağımsız düşünmemiştir. Osmanlı'da tüccarlar, gezgin veya yerleşik olarak iki gruptu. Bedestenler yerleşik tüccarların işyerlerinin bulunduğu yerlerdir. Ayrıca bunlar malların fiyatlarının ayarlandığı borsa, hatta vergilerinin alındığı vergi dairesi görevi de görmektedir. Fiyatı belirleyen, vergileri tahsil eden resmi görevliler burada bulunurlardı. Böylece malların değerlerinin kontrol dışı artmasına, yani karaborsaya izin verilmezdi.

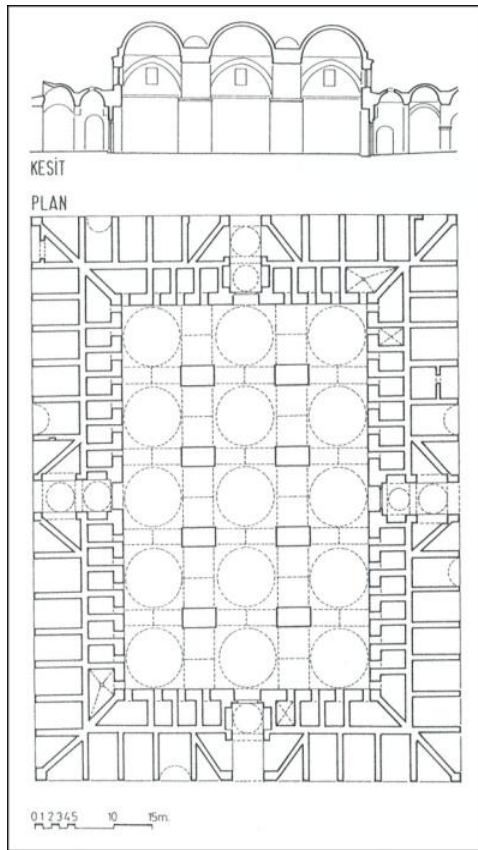
Bedestenler, çarşı veya kapalıçarşıların çekirdeğini oluşturmaktadır. Bazı bedestenler, belli ticari kolların, yani kuyumcuların, ipekçilerin, halıcıların, kumaşçıların, baharatçıların, aktarların ve kitapçıların merkezidir. Çevrelerinde ise, hem günlük ihtiyaçların görüldüğü meyve, sebze, tahıl, un, tuz gibi gıda maddelerinin, hem odun-kömür gibi yakacak maddelerinin ticareti yapılmıyordu. Diğer yandan hammadde ihtiyacının karşılandığı tabakhaneler, boyahaneler, yağhanelerin yanı sıra aşçılık, terzilik, çömlekçilik, iğnecilik ve yemcilik gibi çeşitli yan iş kolları da ortaya çıkmaktadır.

Bedestenlerin önde gelen dört fonksiyonu bulunmaktadır. Bunlar;

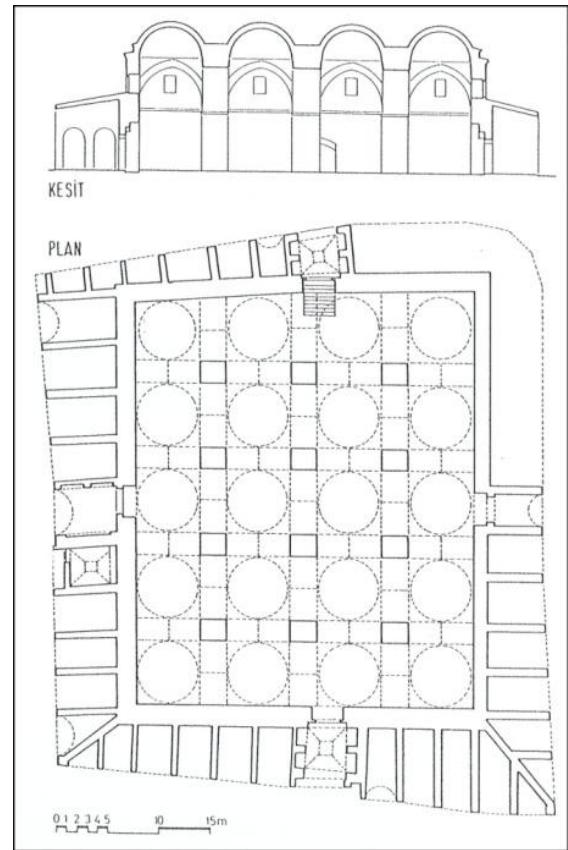
1. Borsa- Malların fiyatlarının belirlendiği yer olması
2. Vergi Dairesi- Vergilendirmenin yapılması ve verginin tahsil edilmesi
3. Kamuya ve özel şahıslara ait değerli malların, özellikle kumaşların, altın- elmas gibi mücevherlerin ve kıymetli eşyaların devlet güvencesi altında, emniyet içinde depolanması ve satışa sunulması
4. Yerleşik tüccarların ticari faaliyetlerini yürüttüğü ve sınır ötesi ticaret için kervanların hazırlandığı yer olması.
5. Osmanlı'da bedesten; tipik olarak kare veya dikdörtgen şeklinde, kurşun kaplı kubbeleri olan, en kullanışlı şekilde bölümlere ayrılmış, kalın taş

duvarlı bir yapıdır. Genellikle bir veya iki, bazen de dört ayrı kapısı vardır. Bu kapılar çarşıdan şehre ana cadde şeklinde devam eder. Bedestenin içi, taş duvarlarla her birinin tepesinde bir kubbe bulunan kare biçiminde 4 ila 20 arasında değişen bölümlere ayrılmıştır. Dışarıda ise bedestenin duvarlarına dayalı dükkânlar bulunmaktadır. İşyerleri bedestenden çıkan caddelerin iki yanına dizilmiştir (İntepe, 2005).

İstanbul'da ikisi büyük çarşı içinde, biri de Galata'da olmak üzere toplam üç bedesten bulunmaktadır. Büyük çarşı içindeki bedestenlerden eskisine Eski veya Küçük Bedesten, Fatih Sultan Mehmed'in yaptırdığı bedestene ise Yeni Bedesten, Sandal Bedesteni veya Büyük Bedesten denilirdi (Plan 1.26) (Plan 1.27).

Plan 1.26 Cevahir Bedesteni
(Küçükerman ve Mortan, 2007)

Plan 1.27 Sandal Bedesteni
(Küçükerman ve Mortan, 2007)

Han

Hanlar esnafın ve zanaatkârın üretim ve ticaret yaptığı yapılardır. Han, kimi zaman kervansaray yerine de kullanılmaktadır. Ancak hanlar mimari ve fonksiyon yönünden kervansaraylardan farklıdır. Kervansaraylar şehirlerarasında olurken, hanlar şehirde bulunmaktadır. Bununla birlikte kervansarayların bünyesinde bulunan çarşı, hamam ve ahır gibi yapılar şehir hanlarında bulunmamaktadır. Bunlardan yalnızca ahırlar bazı şehir hanlarında ortaya çıkmıştır. Mimari açıdan da hanlar ve kervansaraylar arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Kervansaraylar şehir dışında güvenlikten dolayı kale biçiminde inşa edilirken, şehre doğru gelindikçe kervansarayın yerini alan hanlar kale görüntüsünü kaybederek yapısal olarak da küçülmüşlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde şehirlerdeki hanlar ticaret ve konaklamak için yapılmış gelir getirici vakıf yapılarıdır.⁴²

Hanlarda ana kapıdan girince, üst katlara çıkmak için sağlı sollu 20-30 basamaklı merdivenler yer almaktadır. Hanların üst katlarının önleri revak, arkaları mağazadır, ön revakların üstü kubbe, mağazaların üstü tonozdur. Her mağaza bir odalı, yalnız köşe mağazalar 2-3 odalıdır. Alt kısımlardaki mağazalar da, aynı şekilde önleri revak olarak yapılanmıştır. Mağazaların altında mahzenler bulunmaktadır. Bu mahzenlerde dövme demir sandıklarda çok kıymetli metalar saklanmaktaydı. Üst katlar ise depo veya insanların konakladığı yer olarak kullanılmıştır. Avluların ortasında da çoğu kez bir şadırvan ve üst tarafta mescit bulunmaktadır.

---

⁴² <http://tr.wikipedia.org>

1.2.4. Modern Dönem Alışveriş Mekânları

Tarih boyunca, kentlerin çeşitli mekânları insanlar arasındaki sosyal iletişim ve etkileşimin geliştiği ortamlar olmuşlardır. Bu ortamların sosyal strüktürleri ve mimari ifadelerini ise, yaşanan çağın sosyal, ekonomik ve siyasal durumunu etkilemiştir. Kimi durumlarda bir siyasal ya da dini erk etrafında birleşen toplulukların eylem alanı olan bu mekânlar, kimi zamanlar ise festivaller, panayırar gibi gündelik hayatın rutin aktivitelerine ev sahipliği yapmışlardır.

17. yüzyıl başında Avrupa kentlerinin nüfuslarının artmasıyla fuar, panayır türü alışveriş etkinlikleri giderek büyük açıklıklı, dökme demirden, çok katlı kapalı fuar mekânlarına dönüşmüştür. 18. yüzyıla kadar genellikle baskın bir siyasal otoritenin egemenliğinde olan kent yaşamı, bu dönem sonrasında gelişen kapitalizmin etkileriyle çeşitli değişikliklere uğramıştır. 18. yüzyıldan itibaren sanayi kapitalizminin gelişmesi ile kent yaşamındaki kamusal ilişki formları ve kamusal mekânlar etkilenmiştir (Vural, Yücel, 2006).

Bu çok katlı yapılarda; alt katta mağazalar ve yaya sokakları, üst katta ise tüccarların büroları bulunmaktaydı. Bu kapalı yapıların kurduğu toplumsal ilişkilerin sonucunda kent planı değişmeye başlamıştır. En güzel örneklerden biri, Milano'nun ünlü Duomo Katedrali'nin baktığı Duomo Meydanı'nda yer alan, 19. yüzyılın dev boyutlu alışveriş merkezi olan Galleria'dır. 1865'te mimar Giuseppe Mengoni tarafından yapılan Galleria V. Emmanuele, dökme demir ve cam ile yapılan ender büyük yapılardandır. Galleria, kent planına getirdiği öneriyle, La Scala ve Duomo Meydanlarını birleştirdiği gibi 1848 Devrimi'yle alevlenen milliyetçi akımların etkisiyle, kilise ile devletin birliğini de temsil etmeyi amaçlamıştır. Yapı, çok büyük mağazaları, kentin önemli meydanlarını bağlayan geniş iç sokakları ve üst katlarında yer alan tüccar bürolarıyla, Milano'nun en yoğun ticaret merkezlerindedir (Tokyay, Yapı 286, 58) (Resim 1.21).

Resim 1.21 Milano Galleria⁴³

Çağdaş alışveriş merkezlerinin öncüleri, 19. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan pasajlar ve büyük mağazalardır. Pasajlar, alışveriş yapılarının kentten yalıtılmasının ilk sinyallerini vermektedir. Bu yapılarda vitrin bakma ve alışveriş yapma boş zaman etkinliğine dönüşmektedir. Pasajlar ve büyük mağazalar ile başlayan “kentsel mekân- alışveriş mekânı bütünlüğün” deki kopma, günümüzün kapalı kutu içerisindeki alışveriş merkezlerinde doruk noktasına ulaşmıştır (Biol, 2005).

Alışveriş merkezindeki değişim, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Kuzey Amerika'da başlamaktadır. Kuzey Amerika kentlerinde, banliyö ve kent mekânını istila eden alışveriş merkezlerinin açılmasında kilit önem taşıyan buluşlar, çok büyük genişlikteki iç mekânlar, alışveriş olanağı sağlayan havalandırma sistemi ve alıcıların bu geniş mekânda rahatça dolaşmasını sağlayan yürüyen merdiven olmuştur. Bu iki icatla, *"bölmelere ve katlara dayalı düzenlemenin geçerli olmaktan çıktığı"* yeni kesintisiz bir mekân yaratılmıştır. "Arabalara kapalı, ağaçlı çarşı yeri" anlamına gelen ve ABD alışveriş dünyasının en önemli organı olan "mall" kavramının fikir babalığı ise, Avusturyalı mimar Victor Gruen'e (1903–1980) aittir. Gruen, "**mall**" kavramının geleneksel kent merkezinin yerini doldurmasını, insanların iklimlerden etkilenmeden, sanki kent merkezinde yaşamış gibi doyurucu bir mekânın keyfini çıkarmalarını hayal etmekteydi. Kent planlamasındaki temel düşüncesi ise, kent

⁴³ <http://milano.webby.no>

merkezindeki yoğun trafiği azaltmak üzere yeni bir kent ulaşım sistemi, geniş yaya bölgeleri ve banliyölere taşınmış büyük alışveriş merkezleri tasarlamaktı. Victor Gruen'in bu yönde tasarladığı Southdale Mall Amerika'nın ilk kapalı alışveriş merkezidir. Bu proje; kışın soğuk, yazın sıcak olan Minnesota'da yer almaktadır. İklimden ötürü Detroit'deki Northland benzeri yarı açık bir bina kompleksi yaratmak mümkün olmadığı için tamamen kapalı bir alışveriş merkezi yapılmıştır. Böylelikle ilk kez yatayda tek katlı olarak yayılan değil de, düşeyde iki katlı olarak genişleyen tümüyle kapalı bir alışveriş merkezi ortaya çıkmıştır (Resim 1.22).

Gruen'in çağdaş kent yaşamı için ticari bir merkez olmanın ötesinde sosyal ve kültürel bir merkez olarak hizmet etmesini öngördüğü alışveriş merkezleri günümüzde yalnızca tüketim ürünlerinin değil, sosyal ve kültürel aktivitelerin de tüketildiği birer tüketim katedralleri haline gelmişlerdir (Vural, Yücel, 2006).

Resim 1.22 Southdale Mall⁴⁴

Geleneksel kent merkezlerindeki otopark sorunları, yoğun trafik ve hava kirliliğine karşılık, insanların, banliyölerde kurulu "yol" merkezli, bol otoparklı alışveriş

⁴⁴ www.oberlin.edu

merkezlerine gitmeleriyle, otomobile bağımlı alışveriş kavramı geçerlilik kazanmıştır. Kent merkezi terk edildiği gibi, kentin sivil toplum tarafından merkezi ve demokratik olarak planlanması anlayışı da terk edilmiştir.

Kentin terk edilmesi ve yersizleşme, insanların üretim dışında kalan sınırlı sürelerindeki tek etkinlikleri olan tüketim ve tüketerek eğlenme eylemlerinin planlandığı ve denetlendiği, bir fabrika kadar rasyonel ve güvenli olan alışveriş merkezlerinin toplumlara dayattığı yaşamsal bir zorunluluktur. İnsanın uyandırdığı andan yatacağı ana kadarki günlük yaşam süresindeki üretim ve tüketim etkinlikleri planlanıp denetlenmektedir. Kent dışında ve banliyölerdeki yeni büyük merkezlerde yürütülen bu tek boyutlu alışveriş etkinliği, tüketiciye yeni, sahte ve yapay kentsel peyzajlar sunmakta, cazibe alanını kent merkezinden dışarıya doğru saptırmaktadır.

Ülkemizde alışveriş merkezlerinin gelişim süreci; Osmanlı İmparatorluğu döneminde bakkal veya benzeri esnaf tipi işletmelerin zamanla kapalı çarşı gibi merkezlerde toplanması ile günümüz alışveriş merkezlerine benzer nitelikte oluşumlarla başlamıştır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde geleneksel bakkal tipi alışveriş düzeninin devamı yanında semt pazarları geleneği devam etmiştir (Cengiz, 2002).

Alışveriş merkezi kavramı ise, iletişim devriminin bütün dünyayı sarmaya başladığı 1980 sonrası dönemde ortaya çıkmıştır.

Çağdaş kent mekânındaki yaya yoğunluğunu azalmış ve bu mekânlar tamamen araç trafiğine ayrılarak caddelerden ve çok katlı yapılardan oluşan merkezi iş alanı haline gelmiştir. Bu durumun en önemli temsilcisi çağdaş alışveriş merkezleridir. Alışveriş merkezleri, çevresinden kopuk ve içe dönüktür (Bırol, 2005, 423).

Resim 1.23–24 Macy's Alışveriş Merkezi, Amerika⁴⁵

Son yıllarda, kent merkezlerindeki alışveriş, eğlence, konaklama ve öteki kültürel etkinliklerin zayıflaması, insan yaşantısının gerçek kent tarihi ve doğasından uzaklaşmasını ve kentsel gelişmeyi engellemektedir. Oysa Anadolu kent merkezlerinde, tarih içinde gelişen yaşam kültürü hiçbir zaman tek boyutlu olmamış; din, alışveriş, eğlence, eğitim, sanat, zanaat gibi etkinlikler aynı kentsel mekânda birlikte yaşamıştır. Sivil toplum anlayışı ile kent ve tarih bilincinin, ülkemize göre çok daha yüksek olduğu Avrupa kentlerinde, büyük alışveriş merkezlerinden çok, alışverişin tarihsel mekânları veya kentsel dönüşümle alışveriş işlevine dönüşmüş tarihi yapılar kullanılmakta, oluşan eksikliği ise mahalle ölçeğinde kurulu modern marketler gidermektedir.

⁴⁵ www.nyc-architecture.com

1.3. BÖLÜM SONUCU

İnsanoğlunun en temel ihtiyaçlarından biri olan alışveriş uygarlığın gelişimine paralel olarak gelişmiştir. Alışveriş; kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak adına önceleri takas yoluyla yapılırken, paranın icat edilmesiyle birlikte farklı bir boyut kazanmıştır.

Tarih boyunca her dönem ve uygarlıkta, içinde ürün dolaşımının gerçekleşeceği mekânlara ihtiyaç duyulmuştur. Her dönemde ve her toplumda farklı kent düzenlemelerinin ortaya çıkmasında kuşkusuz o döneme ve o topluma ait kültürün önemi çok büyüktür. Zaman içerisinde değişen kültürlerle birlikte alışveriş kavramı ve mekânları da bu bağlamda değişimlere uğramıştır.

Modern öncesi dönemde alışveriş, doğal ihtiyaçların karşılandığı ve kent mekânında gerçekleştirilen bir etkinliktir. Bu dönemdeki alışveriş yerlerinin temel özelliği kent dokusu ile bütünleşmesidir. Antik dönemdeki agoralar, forumlar ile Ortaçağ kentlerindeki meydanlar kentlerin en önemli alışveriş yerlerini oluşturmaktadır. Bu mekânlar aynı zamanda kamusal mekânlardır ve kişilerin gündelik faaliyetlerini gerçekleştirdiği yerler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu mekânlarda kent mekânı ile alışveriş mekânı iç içe geçerek kentin çekirdeğinde yer almaktadır.

Batı Ortaçağını yaşarken Anadolu ve Ortadoğu, “Asur Ticaret kolonileri döneminden” bu yana, ticaretin merkezinde yer almaktadır. Anadolu coğrafi konumu ile çeşitli uygarlıkların doğduğu ve geliştiği çok kültürlü ve çok katmanlı bir özelliğe sahiptir. Özellikle Selçuklu ve Osmanlı döneminde Anadolu’da ticaret ve buna bağlı olarak ticaret yapıları çok gelişmiştir.

Modern dönemde ise alışveriş merkezlerinin öncülüğünü 19. yüzyıl pasajları ve büyük mağazaları oluşturmaktadır. II. Dünya savaşından sonra mall kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte alışveriş mekânları da farklı bir yapıya bürünmüştür.

Günümüzde şehir merkezinden kopuk, birçok aktiviteyi içinde barındıran, kişileri sürekli tüketime yönlendiren kapalı alışveriş merkezleri bulunmaktadır. Özellikle ülkemizde sayıları her geçen gün artan alışveriş merkezleri, kişilerin boş vakitlerini değerlendirdiği birincil mekânlar olarak ortaya çıkmakta ve bu durum kentin tarihi merkezinin terk edilmesine neden olmaktadır. Tarihi merkezlerin terk edilmesiyle birlikte tarihi çarşılar eski önemini yitirmekte ve her geçen gün kendi kimliklerini kaybetmektedirler.

2. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE İSTANBUL'DAKİ ALIŞVERİŞ MEKÂNLARI

İstanbul, yerleşim tarihi 300 bin, kentsel tarihi yaklaşık 3 bin, başkentlik tarihi 1600 yıla kadar uzanan Avrupa ile Asya kıtalarının kesiştiği noktada bulunan bir dünya kentidir. İstanbul'un tarihi ana hatlarıyla beş büyük döneme ayrılabilir: Tarih öncesi dönem, Byzantion dönemi, Konstantinopolis dönemi ve İstanbul dönemi.

İstanbul 4. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar dünyanın en büyük ve en önemli metropollerini arasında yer almıştır. Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının kesiştiği geniş bir bölgenin tek hâkimi olmuş ve bu süreçte de dünya tarihini önemli derecede etkilemiştir.

İstanbul, 330'dan 1922'ye kadar olan dönemde; Roma İmparatorluğu (330–395), Bizans İmparatorluğu (395–1204, 1261–1453), Latin İmparatorluğu (1204–1261) ve Osmanlı İmparatorluğu (1453–1922) olmak üzere dört farklı imparatorluğa başkentlik yapmıştır. 1923'te Ankara'nın başkent olmasıyla İstanbul köklü başkentlik özelliğini yitirmiştir.⁴⁶

Tarihsel süreçte büyük imparatorluklara ev sahipliği yapmış olan bu kent birçok kentsel düzenlemeleri ve aktiviteleri de bünyesinde barındırmaktadır. Her devlet kendi kültürel değerlerini ön planda tutarak kentlerini ve dolayısıyla kentsel yapının önemli öğelerini oluşturmuşlardır. Kentlerdeki bu öğeler sokaklar, meydanlar, dini yapılar, idari yapılar gibi kamusal yapıları da içeren öğelerdir.

Geçmişten günümüze büyük imparatorlukların başkenti olan İstanbul'da yapılan düzenlemeler bir önceki toplumun yaptığı düzenlemelere paralel olarak gelişmiştir. Her toplumun kendi kamusal yapılarını oluştururken kentte geçmişte var olan mekânları tercih etmesi, fonksiyonların mekânla bütünleşerek günümüze kadar ulaşmasına neden olmuştur. Kentte önemli bir kamusal aktivite olan alışveriş için de her toplum genellikle aynı alanlarda farklı özellikte mekânlar üretmiştir.

---

⁴⁶ <http://tr.wikipedia.org>

2.1. ROMA İMPARATORLUĞU DÖNEMİ (M.Ö. 667-M.S. 330)

2.1.1. Kentin Tarihi

Bugünkü metropol alanı içinde, Boğaz'ın Avrupa ve Asya kıyılarında, Tarih öncesine (İ.Ö. 3. binyıl sonu, 2. binyıl başı) ait yerleşim bölgelerinin izlerine rastlanmaktadır. Ancak kuşkusuz kentin tarihi Byzantion'un kuruluşuyla başlamıştır (Müller-Wiener, 2001).

İstanbul civarındaki ilk yerleşimlerin, Kadıköy'de Kurbağalıdere bölgesinde, Truva'nın erken katları ve Mısır'ın Keops, Kefren, Mikerinos piramitleriyle eşzamanlı olan, Trakyalı kavimlerin Lygos adını verdikleri bir topluluk tarafından M.Ö. 30. yüzyılda yapıldığı anlaşılmıştır.

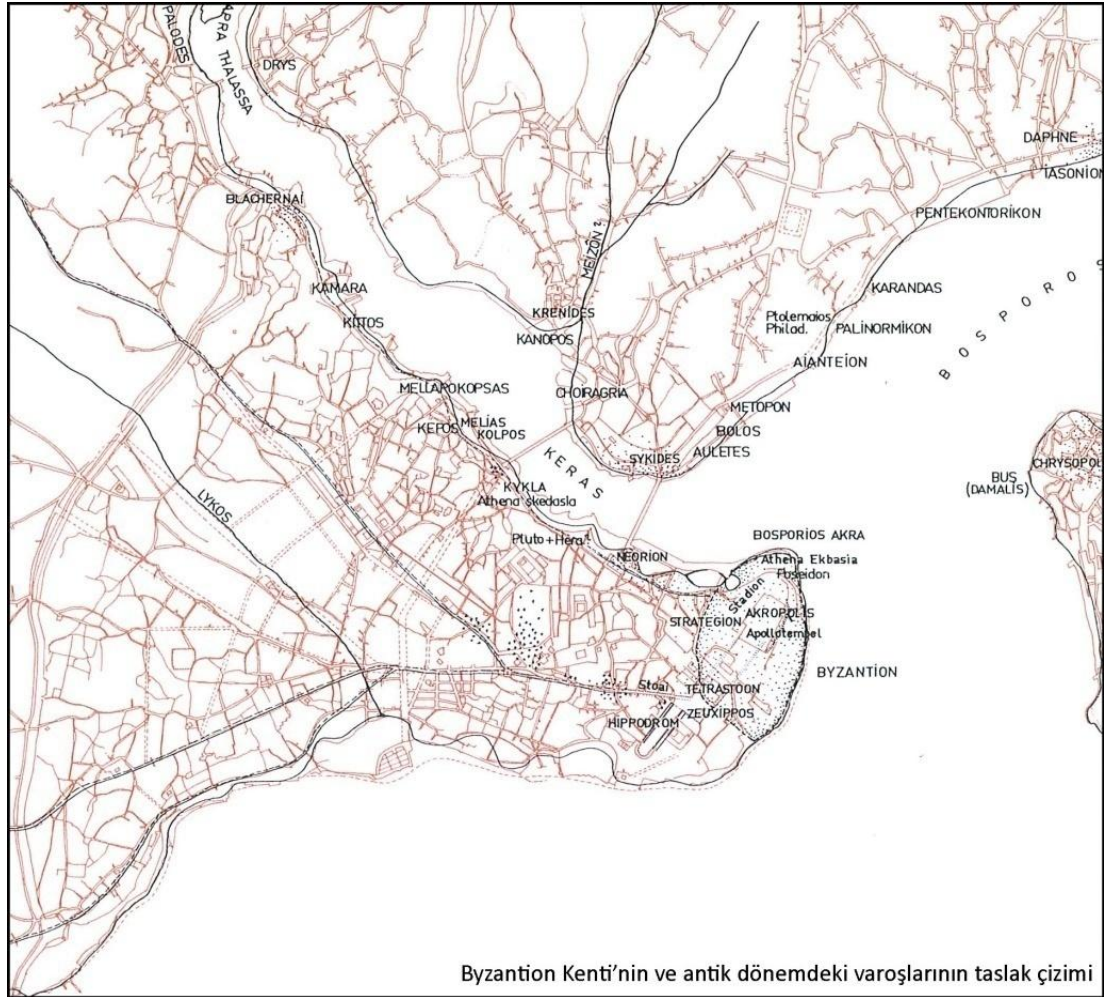
Greklere Boğaz kıyılarına gelişi ise daha sonraya rastlamaktadır. Yunan yarımadasında yaşayan Grekler M.Ö. 7. yüzyıl başlarında önce Chalcedon (Kadıköy)'ü, daha sonra Chryopdis'i (Üsküdar) ve en son olarak Sykae'yi (Galata) kurmuşlardır.

Byzantion, İstanbul şehrinin kent olarak ilk atası ve Konstantinopolis'ten önceki adıdır. "Byzantion"un tarihi, şehrin Megaralılar tarafından M.Ö. 667'de kurulmasından, Roma İmparatorluğu'nca 330 yılında başkent yapılmasına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Çünkü bundan sonra artık kültürel ve tarihsel açıdan Byzantion şehrinde söz edilemez.

Byzantion stratejik öneminden ötürü M.Ö. 667'deki kuruluşundan hemen sonra, bir ticaret şehri olarak kısa zamanda çok gelişmiştir. M.Ö. 658'de Byzantion şehri ilk surlarını inşa etmişlerdir (Kuban, 1996).

M.S. 2. yüzyılda Romalı Septimüs Severüs, Byzantion'u zapt ederek, surları genişletmiş ve böylece Grek kolonizasyonu yerini Roma İmparatorluğuna terk etmiştir. Bu zamana kadar sadece Karadeniz yolu üzerinde bir iskele durumunda önemsiz bir yer olan Byzantion, Roma çağı ile birlikte politik bir değer kazanmaya

başlamıştır. M.S. 196'da Byzantion zapt edildikten sonra surlar genişletilmiş ve batıda bugünkü Cağaloğlu-Eminönü hattına isabet eden yerde yeniden inşa edilmiştir. Hipodrom da bu dönemde yapılmaya başlanmış, güneydeki surlar yeni hipodromu içine alacak şekilde genişletilmiştir (Plan 2.1).

Plan 2.1 Byzantion Kenti (Müller-Wiener, 2001)

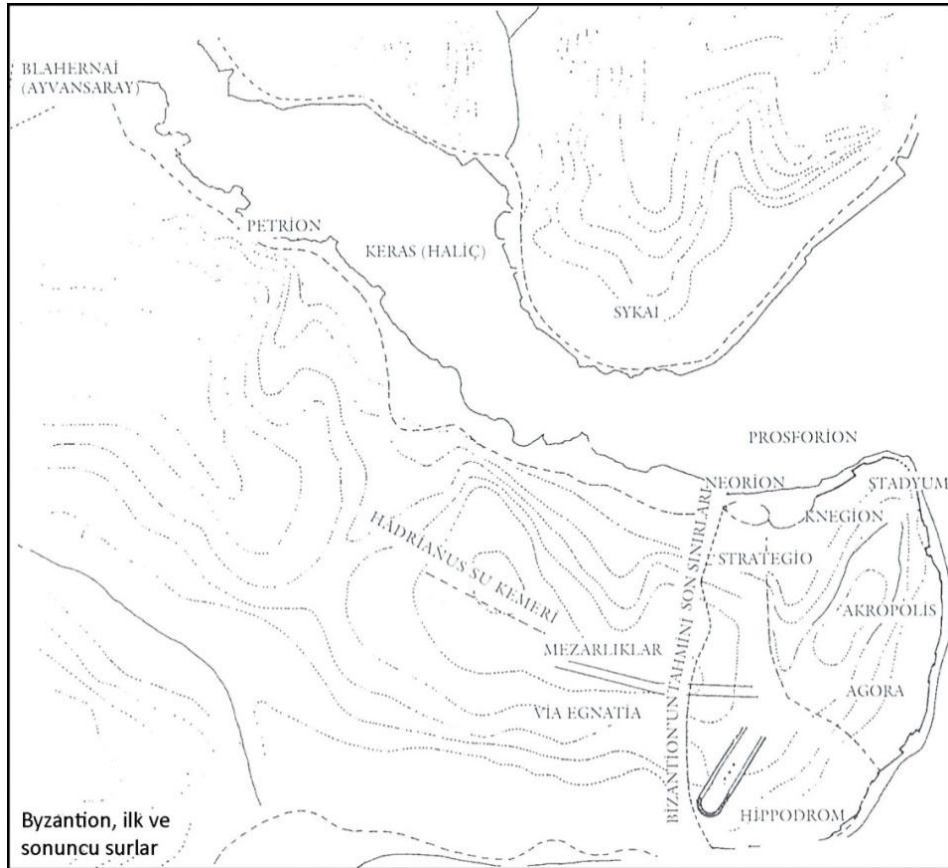
2.1.2. Kentteki Alışveriş Mekânları

Ticaret bölgesinin oluşumu kentin coğrafi konumu ve doğal koşullarıyla ilişkilidir. Haliç limanları ve daha sonra bu limanların yerini alan iskeleler ticaret bölgesini şekillendirmiştir. Bizans'ın ilk çarşıları Ayasofya ve Yerebatan civarında oluşmuştur. Kentin gelişmesiyle birlikte surlara bağlı olarak çarşılar da batı yönünde gelişmiştir (Can, 1996).

Tarihi Yarımada Hanlar Bölgesi batı sınırına paralel olarak kuzey-güney doğrultusunda uzanmaktadır. Bu hat ilk olarak Bizans döneminde inşa edilmiştir. Bu dönemde İstanbul'un iki ticaret bölgesi bulunmaktadır.

Birincisi, Bizans'ın esas ticaret yolu olan kentin ticaret mekânlarını üzerinde toplayan Mese'dir. Mese kentin doğu-batı ekseninde, Million'dan başlayarak kentin büyük meydanlarına açılarak Yedikule'deki sur kapılarına kadar uzanmaktadır.

Kentin ikinci ticaret yolu ise Haliç surlarındaki Zindan Kapısından başlayarak güneye doğru uzanmakta ve Beyazıt'ta Mese'ye bağlanmaktadır. Bu dönemde yolu inşa ettiren Bizans İmparatoru Maukirion'nun adı ile "Markus Embolus" olarak anılmaktadır (Kuban, 1996).

Plan 2.2 Byzantion Kenti Surları (Kuban, 1996)

Bizans devri İstanbul'unun çarşı alanı Ayasofya yakınlarından başlayıp şimdiki Divanyolu ve Çemberlitaş'tan Beyazıt ve Şehzadebaşı'na, Aksaray Koska'ya kadar uzanmaktadır. Çarşının bir kısmı şimdiki Kapalıçarşı'nın bulunduğu alanda ve Sirkeci'nin bir bölümünde de bulunmakta ve her meslek sahibi bir arada toplanmaktadır.

Tarihi Hanlar Bölgesinde Bizans dönemine ait yapılar bulunmaktadır. Yapıların çoğunun harap durumunda olduğundan Osmanlı döneminde bu yapıların duvar, temel gibi kalıntıların üzerine yeni yapılar inşa edilmiştir. Örneğin Balkapanı Hanı'nın zemin ve üst katları Fatih devrine ait olmasına rağmen, bodrum katında bulunan mahzenler yapının Bizans dönemine ait olduğunu göstermektedir.

Tahtakale Hamamı da bir Bizans yapısının üzerine yapılmıştır. Kilit Han'ın zemininin masif tuğla ile inşa edilmesinden, alçak tonozlu ve basık kemerli tuğla koridorlarından, yapının ilk kuruluşunun Bizans devrine ait olduğunu göstermektedir.

2.2. BİZANS İMPARATORLUĞU DÖNEMİ (330–1453)

2.2.1. Kentin Tarihi

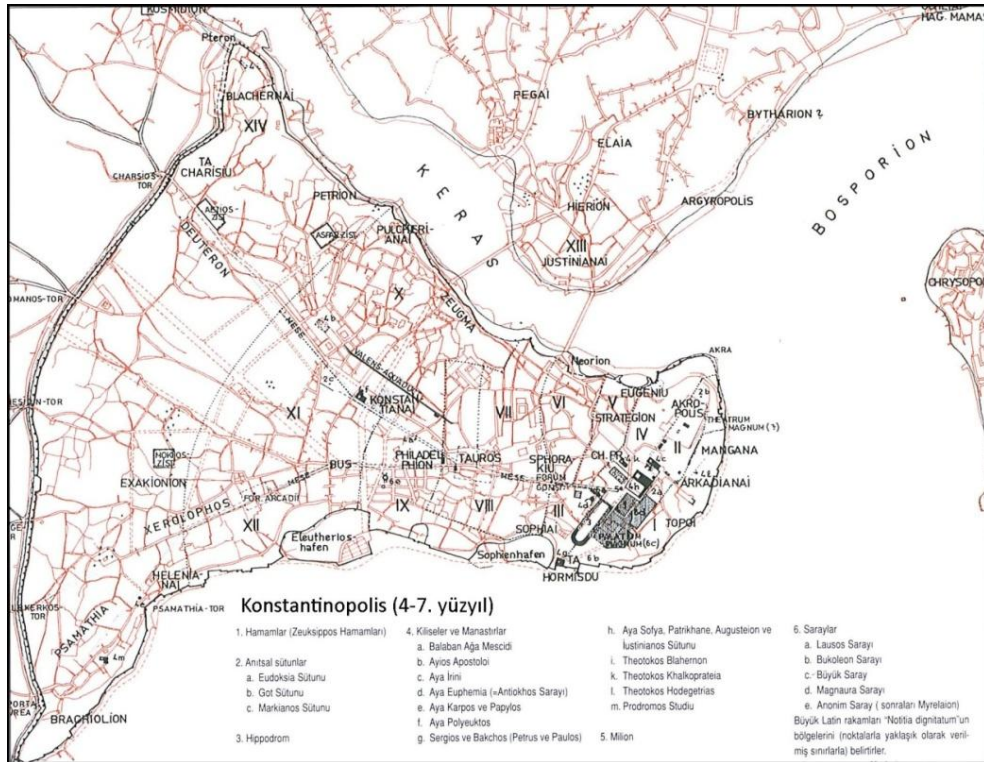
İstanbul'un başkentlik tarihi Roma İmparatorluğunun Doğu-Batı ayrışmasından 65 yıl önce başlamıştır. Byzantion 330 yılında İmparator Büyük Konstantin'in isteğiyle 'Nova Roma' (Yeni Roma) olarak Roma İmparatorluğu'nun başkenti yapılarak, kentin ismi imparatorun ölümünden sonra onun anısına Byzantium'dan Konstantinopolis'e çevrilmiştir.

Yeni kentin surları eskisinden yaklaşık 2,5 km daha batıda inşa edilmiştir. Roma'nın istilası ve yıkılmasıyla onun yerine geçen Konstantinopolis, 395'de ikiye bölünen Roma İmparatorluğu'nun ardılı devlet Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti olmuştur.

Konstantinopolis, önce Doğu Roma İmparatorluğu adıyla kurulan ve Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra zamanla adı Bizans İmparatorluğu'na dönüşen devletin de 395'de başkenti olmuştur. Konstantinopolis erken ortaçağda da dünyanın en parlak ve zengin şehri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Konstantinopolis'in tarihi, adının değişmesi ve Byzantion surlarının yinelenmesiyle birlikte 324 yılında başlamaktadır. Kent 328 yılında yeni yönetim merkezi ilan edilerek görkemli bir yapılanma süreci başlamaktadır. Kent ortalama 6 kilometrekare genişletilir. Kentin eski tapınakları, gelir getirmeseler de, olduğu gibi bırakılmaktadır.

Kent birbirinden yelpaze biçiminde ayrılan ana caddeler ve bunları kesen büyük caddeleri öngören bir şemadan yola çıkılarak planlanmıştır. Büyük ana caddeler, meydanlar, kenti çevreleyen sur, Büyük saray ve Aya İrini kilisesi, tapınakların yapımı ile birlikte Hipodrom ve Zeuksippos Hamamı gibi büyük yapıların inşası da bu dönemde tamamlanmaktadır (Plan 2.3).

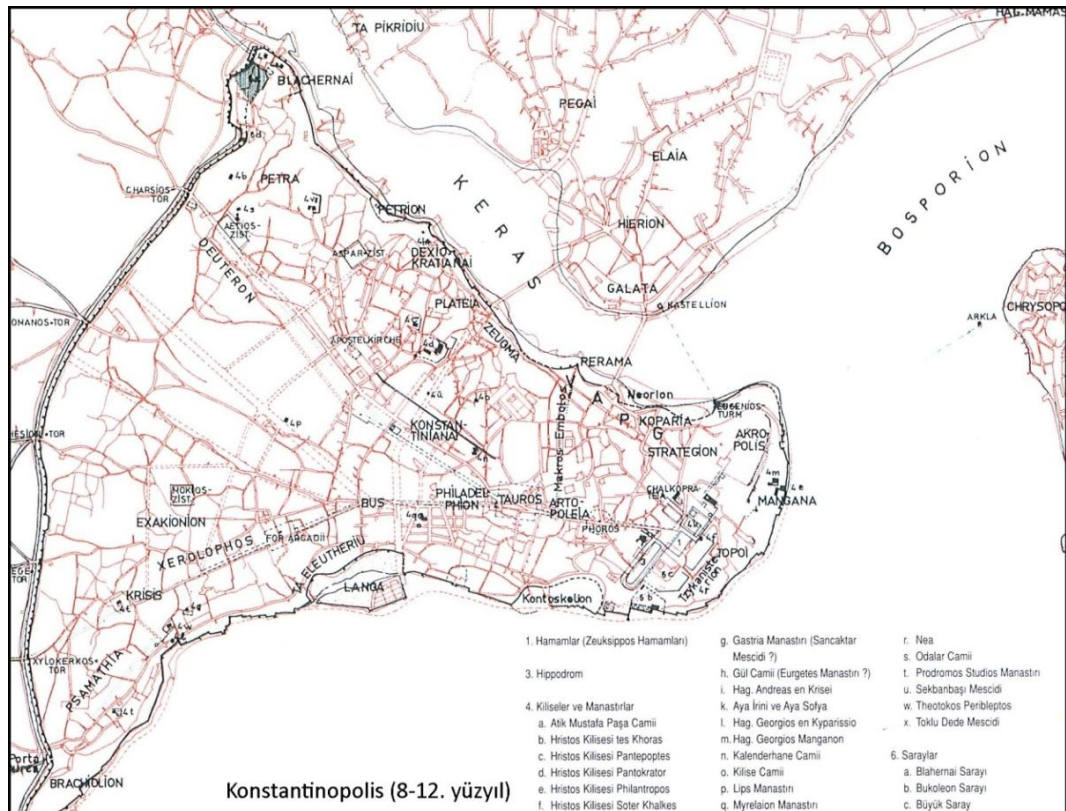
Plan 2.3 Konstantinopolis, 4-7. Yüzyıl (Müller-Wiener, 2001)

4. yüzyılın sonunda ve 5. yüzyılın başında eski planda, kentin ekseni boyunca öngörülen meydanlar; Forum Tauri, Forum Bovis ve son olarak Forum Arcadii kentteki yerlerini almaktadırlar. Kentte imparator ailesinin mensupları için yapılan saraylar, kentin engebeli coğrafyası nedeniyle geniş setler üzerine inşa edilmiştir.

5. yüzyıldan günümüze kadar kentin çevresini belirleyen öğelerden biri II. Theodosios'un (408–450) ilk yıllarında, Praefekt Anthemios'a yaptırdığı ve kenti çepeçevre kuşatan yeni surlardır.

Her ne kadar Konstantinopolis'in en önemli rolü hem başkent, hem de imparatorun oturduğu yer olması olsa da, bu kentin bir ekonomi merkezi olarak da önemli bir rolünün olduğu yadsınmamaktadır. Hızla artan nüfus büyük limanları ve ambarları gerekli kılmıştır. Mangan Bölgesi'ndeki devlet işletmeleri, Zeuksippos Hamamları, gerek zanaatçıların Mese'nin kuzeyindeki işyerleri kentin geçim kaynağı oldukları gibi kıtalararası ticarete de olanak sağlamaktadır.

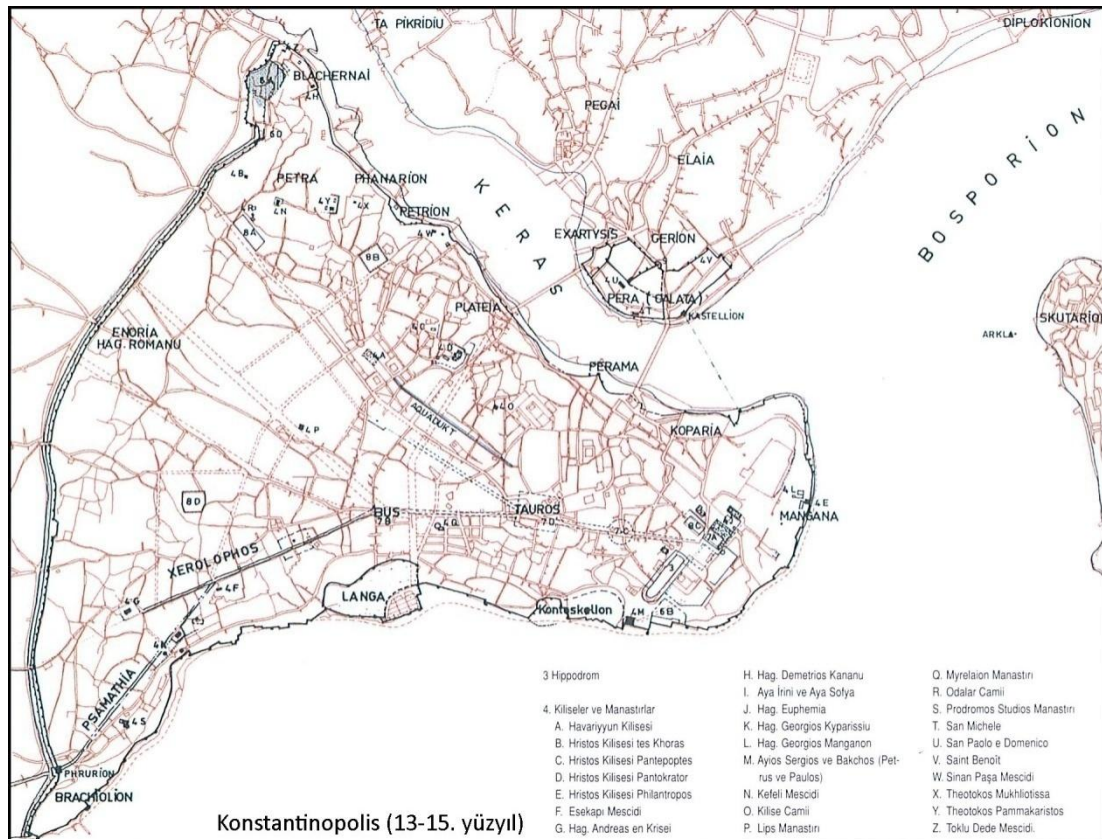

Plan 2.4 Konstantinopolis, 8–12. Yüzyıl (Müller-Wiener, 2001)

Ancak kentin yapılanması ve gelişmesi hiç de kolay olmamıştır. Her on yılda bir depremler ya da büyük yangınlar kentin tahribatına neden olmuştur.

1203'te kent ilk kez işgal edilir ve 1204 yılında ise ikinci kez ele geçirilir. Her iki seferde de kent büyük hasara uğramıştır. Kentin yoğun nüfuslu kuzey ve doğu bölgeleri ile imparatorluk sarayı ve Mese yakılmıştır.

Bizans'ın son yüzyılında imparatorluk toprakları giderek küçülürken, 1321–1357 arasında iç savaşlar, depremler ve veba salgını yaşanmıştır. Kent artık küçük bir devletin olağanüstü büyümüş nüvesi gibidir ve imparatorluk, ne askeri ne de ekonomik açıdan, eskiden parlak bir geçmişi olan bu kentin taleplerini yerine getirebilecek durumdadır.

Plan 2.5 Konstantinopolis, 13-15. Yüzyıl (Müller-Wiener, 2001)

Aya Sofya çevresindeki eski kent merkezi, Hipodrom ve İmparatorluk Sarayı uzun zaman ihmal edilmiş ve bu nedenle bazı bölümleri zamanla yıkılmıştır. Büyük sütunlu caddeler de yangınlarda ve 12.-14. yüzyıllarda meydana gelen depremlerde yıkılmıştır. Bundan böyle caddelerin iki yanında sütunlar yerine ağaçlar yer almıştır.

2.2.2. Kentteki Ticaret Bölgesinin Oluşumu ve Gelişimi

Ticaret bölgesinin oluşumunda kentin coğrafi konumu ve doğal koşulları etkili olmuştur. Doğu ile batı, Karadeniz ile Akdeniz arasındaki ticaret yolları üzerinde konumlanması, kentin tarih boyunca canlı bir ticaret merkezi olmasını sağlamıştır. Ancak üretimden çok tüketime dayalı ekonomik yapısı kenti dış ticarete bağımlı hale getirmiştir. O dönemde dışarıdan mal alımı denizyoluyla yapıldığından kentin limanları ticaretin gelişmesinde büyük rol oynamaktadır.

2.2.2.1. Kentteki Limanlar

Denizyoluyla yapılan ticarete İstanbul hem çok önemli bir tüketici merkez hem de bir transit ticaret merkeziydi. 717'den beri zincirle kapatılabilen Haliç günümüze kadar liman işlevi görmektedir. Antik ve ortaçağlarda kısmen dalgakıranlarla emniyete alınmış ya da kentin her iki kıyı şeridinde surlarla sınırlandırılmış birçok liman bulunmaktadır (Plan 2.6).

Neorion Limanı

Antik çağdan beri kullanılan Neorion limanı hem ticaret hem de askeri bir limandır. Grekçe'de "neorion" sözcüğü tersane anlamına gelmektedir. Liman adını buradaki tersaneden ötürü almıştır. Ayrıca yakınında savaş gemilerinin yapıldığı bir tersanenin varlığından da eski kaynaklar söz etmektedir. II. Justinos'un inşa ettirdiği Sofia limanına kadar burası kentin en önemli ticaret limanı idi.

Prosporon Limanı

Bu liman kentin asıl ticaret limanıydı. Boğazdan, Karadeniz ve Anadolu kıyılarından gelen ipeş maddeleri bu limana boşaltılmaktaydı.

Bukoleon Limanı

Limana Bukhaleon adının verilmesi, rıhtım üzerindeki yekpare mermerden birbiriyle mücadele eden biri aslan diğeri boğa olan iki heykelden oluştuğunu eski kaynaklar

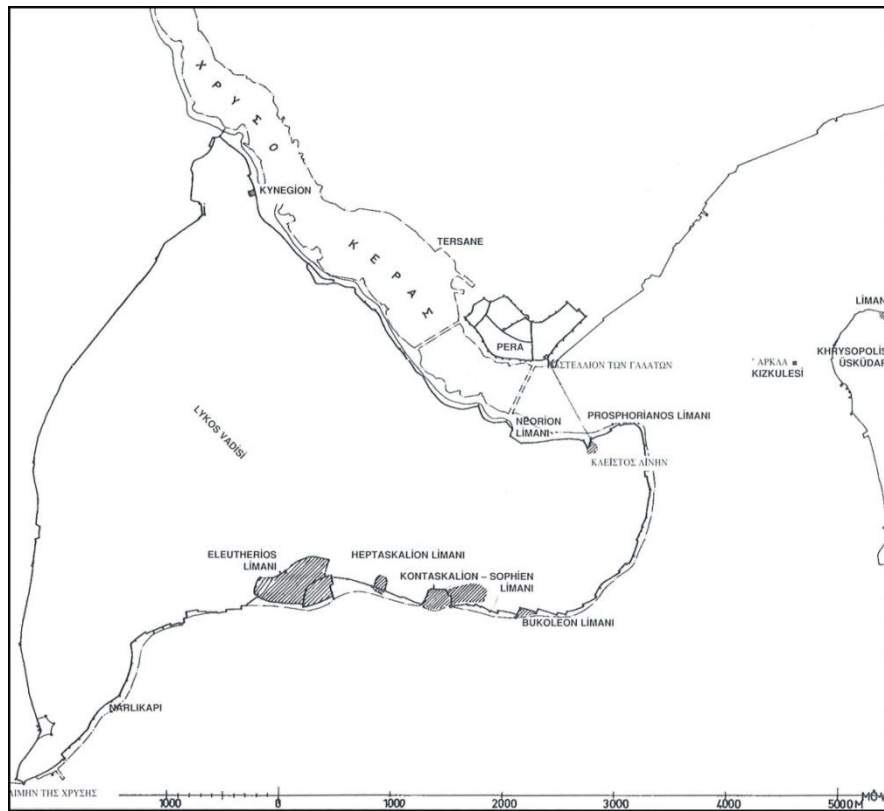
yazmaktadır. Grekçede “bukolos” kelimesi çoban , “bus kai leon” da boğa ve aslan anlamındadır. “Bucca leone” ise aslanın ağzı demektir. Bu liman saray erkânının günlük yaşamında büyük önem taşımaktadır.

Eleutherius (Vlanga) Limanı

Bizans’ın en önemli limanlarından biri olan Eleutherius limanı, Porta Vlanga kapısının doğusundadır. İstanbul’a zahire taşıyan gemiler yüklerini bu limanda boşalttıkları için, iç limanın deniz yönündeki surları önüne rastlayan yere çeşitli ambarlar yapılarak getirilen zahire burada depolanıyordu. Grekçe ticaret limanı anlamındaki “avlanga” kelimesi zamanla “vlanga” ya dönüşmüş, Osmanlı döneminde de “Langa” olmuştur. Zamanla dolan bu limanın çevresi bostanlarla dolmuş ve Osmanlı devrinde de yetiştirdiği ürünlerin güzelliğinden dolayı çok “Langa Bostanları” denilmiştir.

Kontaskalion Limanı

Neorion’da yoğunlaşmış ticaret 6. yüzyılda Kontaskalion limanına kaymıştır. Bu yüzyılın sonlarına doğru limanı savaş limanı olarak kullanılmaya başlamıştır.

Plan 2.6 Konstantinopolis Limanları (Müller-Wiener, 2001)

2.2.2.2. Kentteki Alışveriş Mekânları

Bizans döneminin ilk çarşıları Ayasofya civarında oluşurken, Konstantin dönemiyle birlikte çarşı günümüzdeki Kapalıçarşı'nın yerinde oluşmaya başlamıştır. Bunun nedeni, 4. yüzyılda Konstantin'in surları batıya doğru genişletmesiyle birlikte daha önceden sur dışında kalan bu bölgenin kentin içine dâhil olmasıdır.

Plan 2.7 Konstantinopolis⁴⁷

Mese

Konstantinopolis'in ana omurgası Mese idi. Augustaion'dan başlayan Mese, Milion'dan sonra batıya uzanıp Constantinus Forumu'ndan geçerek Tauri (Teodosius) Forumu'nda sona ermekteydi. Ana cadde Tauri Forumu'ndan sonra Kapitol'e ulaşarak, Filadelfion'a ve Amastrianon olarak bilinen büyük pazar alanına

⁴⁷ <http://www.unc.edu/awmc>

varmaktadır. Mese sonunda, Bovis Forumu'na ulaşmaktadır. Constantinus'un belirlediği bu güzergâh, kentin tarihi boyunca değişmemiştir (Kuban, 1996, 71).

Mese'nin güzergâhı boyunca revaklar bulunmaktadır. 14. yüzyıla kadar varlıklarını sürdüren bu revaklar forumlarla birlikte kentin ticari işlevine hizmet etmişlerdir. Caddenin iki tarafında bulunan bu revakların arkasında dükkân birimleri yer almaktaydı. Böylece Bizans'ta embolos adı verilen çarşı kurgusu oluşturulmuştu. Haliç'teki liman ve rıhtımları Mese'ye bağlayan birçok sokak bugün aynı amaca hizmet vermektedir.

Bizans'ın en önemli emboloslarından biri Makros Embolos'tur. Makros Embolos, Uzunçarşı Yolu ile günümüzde varlığını sürdürmektedir. Ancak revaklardan herhangi bir iz kalmamıştır. Makros Embolos'un en önemli özelliği, Bizans'ın ana ticaret aksı olan Mese ile liman bölgesi olan Eminönü arasındaki direkt bağlantıyı sağlamasıdır (Can, 1996, 12).

Mese boyunca uzanan revaklar birbirinden farklı ve bağımsız kapıları olan yapılardır. Kent merkezindeki çoğu revak Gümüşçüler Revağı gibi çatılarının altında barındırdıkları işlevlere göre ad almaktaydı. Revakların zemin katlarına agora denilmesinin nedeni ise burada bulunan dükkânlardır.

Saray kapısı (Halke) ile Constantinus Forumu arasındaki satıcılar sattıkları mala göre gruplandırılmıştır. En değerli mallar, saray ve Augustaion çevresinde satılmaktadır. Parfüm satıcıları saray kapısı ile Milion arasında bulunurken, arkasından kuyumcular gelmektedir. Zeuksippos Hamamı yakınında kumaş dükkânları, Ayasofya yakınında ise tunç ve bakır işleri satan dükkânlar bulunmaktaydı (Kuban, 1996, 72).

Çiviciler, Saraçhane ve Kızıtaşı civarında, zahireciler Unkapanı'nda yer almaktaydı. Ekmekçi dükkânları ise Mese'de Sinan Paşa türbesinin yerinde bulunmaktaydı. Kapalıçarşının bir bölümünde kumaşçılar, dericiler ve çeşitli dükkânlardan oluşan bir çarşı yer almaktaydı (Ayverdi, 1973).

Resim 2.1 Augustaion⁴⁸

Constantinus Forumu

Yuvarlak biçimli okyanusu tasvir eden forum İmparator Constantinus tarafından yaptırılmıştır. Forum hem kent yaşamında hem de imparatorluk törenlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda Constantinus forumunda hayli eskiden beri dokumacı dükkanları bulunmaktadır (Müller-Wiener, 2001) (Resim 2.2).

Resim 2.2 Constantinus Forumu⁴⁹

⁴⁸ <http://www.byzantium1200.com>

⁴⁹ <http://www.byzantium1200.com>

Tauri - Theodosius Forumu

Mese, Constantinus Forumu'ndan sonra fırıncılar bölgesine (Artopoleia) ulaşmaktadır. Aynı yerde olmalarına karşın Tauri Forumu ile Teodosius Forumu iki ayrı şeyi anlatmaktadır. İmparator Teodosius tarafından inşa edilen Teodosius Forumu tasarlanmış bir forumken Tauri Forumu daha geniş bir alanın adıdır. Haçlılar'ın Konstantinopolis'i yağmalamadan önce Tauri Forumu, Amastrion ve Bovis gibi sığır pazarıydı. Alanın biçimlenmesinde Trajan Forumu önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla Teodosius Forumu Roma'daki Trajan Forumu ile pek çok ortak özellik göstermektedir (Resim 2.3).

Resim 2.3 Theodosius Forumu⁵⁰

Bovis Forumu

Mese'nin oluşum sürecinde öngörülen alan, bugünkü kent planında Aksaray bölgesi olduğu düşünülmektedir. 4. yüzyılda Hıristiyanların infaz edildiği yer olarak kullanılan Bovis Forumu 6. yüzyılda bir ticaret merkezi olarak kullanılmaktadır (Müller-Wiener, 2001).

⁵⁰ <http://www.byzantium1200.com>

Arcadius Forumu

Arcadius Forumu 4. yüzyılda kentin batı kenarında yer alan bölgede kurulmuştur. Alanın yapımı Tauri Forumuna benzemektedir. Türklerin İstanbul'u fethinden sonra buraya ahşap evler ve dükkânlar inşa edilmiştir. "Avrat Pazarı" diye geçen bu alanda pazar günleri kadınlar için pazar kurulmaktaydı.

Sonuç olarak, Konstantinopolis'te ticari yapılar Mese'nin etrafında şekillenmiştir. Roma kentlerinde olduğu gibi halkın gündelik ihtiyaçlarını karşıladığı forumlar Konstantinopolis'te de bulunmaktadır. Bu forumlar kentlilerin her türlü gündelik yaşamını sürdürüp ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri mekânlar olarak Mese'nin etrafında ortaya çıkmıştır.

Galata

Konstantinopolis'te alışveriş mekânları kentin merkezinde, Mese'de ve forumlarda yoğunlaşırken, kentin karşısında bulunan Galata da Konstantinopolis'ten bağımsız bir ticaret merkezi olarak ortaya çıkmaktadır.

Cenevizlilerin elinde bulunan Galata'nın Konstantinopolis tarihi içinde önem kazanması 13. yüzyıldan sonra gerçekleşmiştir. Erken yüzyıllarda İtalyan tüccarların Galata'ya yerleşip yerleşmedikleri tam olarak bilinmemekle birlikte, 1. yüzyılda Haliç'in karşı kıyılarında oturan Yahudilerin Galata'ya yerleştikleri kesin olarak bilinmektedir. Konstantinopolis'te ayrıcalıklara sahip olan Cenevizliler, 1204'ten sonra kenti terk ederek Galata'ya yerleşmeye başlamışlardır. 13. yüzyılda ise Galata'nın bütününe serbest ticaret ayrıcalığı tanındıktan sonra Galata Cenova'nın ticaret kolonisi haline gelmiştir. Bizans'ın son döneminde, Galata limanında yürütülen ticaret hacmi, Konstantinopolis limanlarının toplam hacminin üç katıdır (Kuban, 1996).

amacı saldırılara karşı surları onararak kenti korumanın yanı sıra, kentin ve çevresinin yeniden yoğun iskân bölgeleri haline getirmektir.

Kentin merkezinde ve 1453’de hala kalabalık olan Forum Tauri’de Fatih, yüksek duvarlarla çevrili Eski Saray’ın inşasını 1457’de başlatmıştır. Sarayın doğusunda, Forum Tauri’de şimdiki Uzun Çarşı’nın her iki tarafındaki ticaret merkezi, işlevini yeni iktidarın hâkimiyeti altında devam ettirmiştir. Burada 1455-1461’de Büyük Bedesten inşa edilerek etrafında da ilk büyük han olarak Kürkçüler Hanı’yla daha basit bir çarşı oluşmuştur.

Tarihi yarımada Osmanlı döneminde gelişmeye başlamıştır. Bedestenin kuzeyinde Haliç yönünde Liman bölgesi ile bağlantısı nedeniyle gelişerek ticaret merkezi olmuştur. Bu gelişmeyle birlikte yapılaşma başlamış, dükkânlar, hanlar, hamamlar yapılmıştır. Uzun Çarşıda Bizans döneminden kalan yapıların kullanımı dışında yeni yapılarda inşa edilmiştir.

2.3.2. Kentteki Alışveriş Mekânları

Ticaret ve zanaatın bölgesel dağılımı 1453’den önceki dönemlerde belirlenmiştir. Pazar ve zanaatkârlar, Mese ile Haliç’teki limanların arasında konumlanmıştır. Pera’nın iki tarafında, Tophane ve 1514 yılından itibaren tersane civarında küçük sanayi bölgeleri oluşmuştur. Kentin gıda sorununu devlet denetlemektedir. Gerekli gıdanın çoğu, Haliç kıyılarındaki dükkânlardan, çeşitli yerleşim bölgelerinin gereksinimi ise pazaryerleri aracılığıyla sağlanmaktadır (Müller-Wiener, 2001, 343).

Fatih, kentin ilk planlamasını yaparken, İstanbul’un ticari merkezini, Bizans’ın var olan ticari çekirdeğini kullanarak oluşturmuştur. Bunun nedeni ticaret bölgelerinin doğal koşullara ve kentin topografyasına uygun biçimlenmesidir. Bu biçimlenme içinde yer alan yapılar farklı kültürlerdeki toplumlar tarafından kullanılabilirliğine sahipti. Ticaret yapılarının bu özelliği, ticaret bölgesinin Osmanlılar zamanında devamlılık göstermesini sağlamıştır. Ancak Bizans hanları, Osmanlı hanlarından farklılık göstermekteydi. Bizans hanları mal depo edilen, toptan satışın

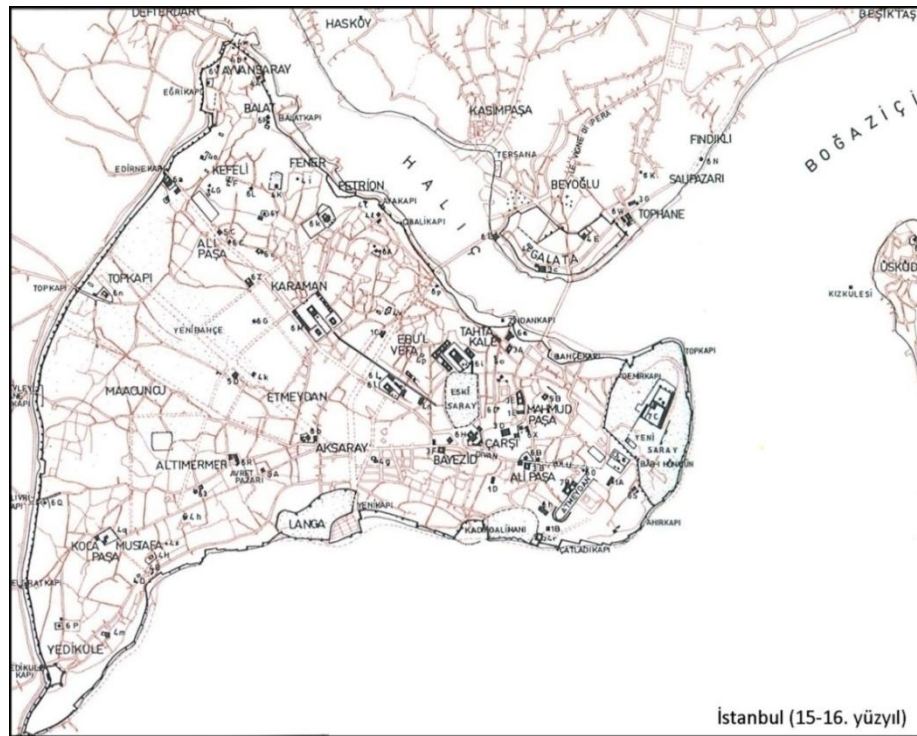

Beyazıt Meydanı'na açılan Bakırcılar Çarşısını izleyerek İstanbul Üniversitesi ile sınır olmaktadır (Küçükerman ve Mortan, 2007).

Bizans döneminde Ayasofya yakınında yoğunlaşan ticaret, Osmanlılar zamanında bugünkü Kapalıçarşı bölgesinde yoğunluk kazanmıştır. Kapalıçarşı merkezinden Sirkeci, Eminönü ve Tahtakale yönünde gelişme göstermiştir. Haliç'in kuzeyinde yer alan Galata kesiminde ise daha çok dış ticaret yoğunlaşmıştır (Can, 1996).

Uzunçarşı

Uzunçarşı Caddesi Divanyolu ile Eminönü arasındaki en dolaysız bağlantıyı sağlamaktadır. Uzunçarşının Bizans dönemindeki adı Makros Embolos'tur. Burada ticaretin gelişmesi, Makros Embolos'un Haliç ve Marmara limanlarını birbirini bağlayan yol olması özelliğinden kaynaklanmıştır. Ancak Marmara limanlarının zamanla işlevlerini yitirmesi, Uzunçarşı'nın devamlılığını Divanyolu'na kadar geriletmiştir (Can, 1996).

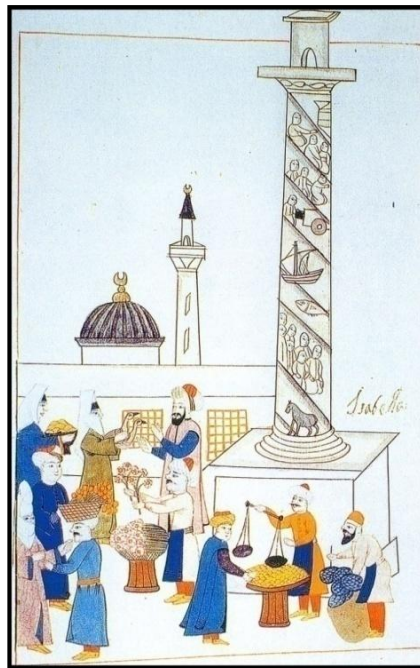
Plan 2.11 İstanbul, 15–16. Yüzyıl (Müller-Wiener, 2001)

Uzunçarşı Caddesi, tarihi yarımada'nın ticaret bölgesi üzerinde kuzey-güney yönünde yer almasıyla ticaret bölgesinin omurgasını oluşturmaktadır. Ticaret merkezinin merkezi Kapalıçarşı ile doğrudan ilişkili olduğu gibi, Hanlar bölgesine de yol bağlantısı bulunmaktadır (Plan 2.11).

Divanyolu

Ana arter; Bizans döneminin Mese caddesi olan Osmanlı'nın Divan yolu caddesidir. Divan yolu (Mese) caddesi, Bizans döneminin forum alanı olan Sultanahmet'ten başlayarak; Bizans döneminde resmi törenlerin yapıldığı Forum Constantini yoluyla Beyazıt Meydanı'na (Forum Tauri) ulaşmaktadır.

Tarihi yarımada'nın ticaret bölgesinin güney sınırını oluşturan Mese Caddesi'nin doğu yönünde Çemberlitaş Meydanı; batı yönünde ise Beyazıt Meydanı yer almaktadır. İki meydan bir caddeyle birbirine bağlanarak ticaret merkezine elverişli bir alan oluşturulmuştur. Beyazıt Meydanı, Osmanlı döneminde ticaret meydanı olarak belirlenip, ilk darphane bu meydanda kurulmuştur. Ticaret meydanı olarak; medrese, okul, imarethane, kervansaray ve hamamıyla Beyazıt Camisinin külliyesi yeni bir boyut kazanmıştır.

Resim 2.4 Pazaryeri (Kuban, 1996)

Kapalıçarşı

Osmanlı kentinde Antik Yunan, Roma veya Bizans kentinde olduğu gibi kentlilerin düzenli olarak bir araya geldikleri; politik, ticari, kültürel ve dini boyutlarıyla kamusal eylemlerde bulunabilecekleri bir kent merkezi yoktur. Osmanlı kentinde, kentlilerin kamu yaşamında birlikte yer aldığı mekân olarak çarşı bulunmaktadır. Çarşı üretimin ve ticaretin merkezi olduğu kadar kentte yaşayanların kamusal yaşamını da sürdürdüğü bir merkezdir.

Osmanlı dönemi İstanbul'unun en önemli ticari merkezi hiç şüphesiz Kapalıçarşıdır. Kapalıçarşı, zaman içerisinde bedesten ve bedestenin etrafındaki dükkânlardan oluşmaktadır. Osmanlı döneminde Kapalıçarşı'nın gelirleri Ayasofya ve Fatih Vakıflarına tahsis edilmiştir. (Küçükerman ve Mortan, 2007).

Kapalıçarşı ve çevresi; Akdeniz'in en büyük ekonomik faaliyet alanıdır. Bizans döneminde bu alanda Bizans Çarşısı'nın varlığı kesinlik kazanmakla birlikte İstanbul'un fethinden 8 yıl sonra Fatih çarşıda iki taş bedesten yaptırmıştır. Bedesten, ticari koruma ve güvenlik yönüyle tüccar kesimini çekmektedir. Kural olarak bedestenli bir kent, uluslar arası ticaret merkezi olma özelliğini taşımaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu kadar Yakın Doğu'nun en büyük ticaret merkezlerinden biri olan İstanbul'da ticaretin merkezi Kapalıçarşı zanaat ve ticaret bölgesini iskân bölgelerinden ayırmaktadır. Aynı zamanda kentin başka yerlerinde de çarşılar bulunmaktadır. Vakıflar, hem eserlerinin gelecekteki bakımları için gelir sağlamak, hem de eserlerinin etrafında canlılık yaratmak için iki veya tek dizi kemerli dükkândan oluşan arastalar yaptırmıştır. Bu çarşılara ek olarak kentin belirli bölgelerinde tüccar ve zanaatkâr hanları olmak üzere pek çok han yapılmıştır.

Hanlar Bölgesi

Hanlar Bölgesi, liman bölgesinden güneye, Kapalıçarşı'ya kadar uzanmaktadır. Bu bölgede fetihten itibaren gelir temin etmek amacıyla hanlar yaptırılmıştır. Hanlar genellikle iki katlı yapılardır. Bu yapıların zemin katları depo, ahır, tamirhane iken üst katları yolcuların kalacakları mekânlardır. Zaman içerisinde daha çok ticari hanlar oluşmuştur. Bu hanların üst katlarında toptancılara ait ofisler bulunurken, alt katlarında ise malların depolandığı hücreler yer almaktadır.

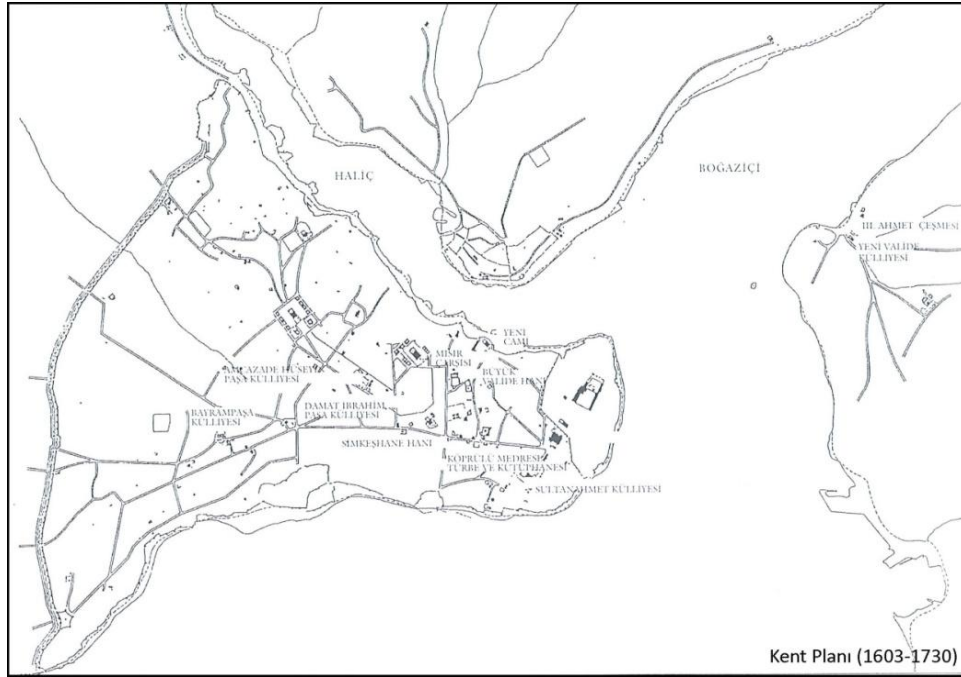
17. yüzyıldan itibaren ticaretin canlanması ile birlikte hanlar da gelişme göstermiş ve kalıcı çehreyi oluşturmuşlardır.

İstanbul hanları fetihten itibaren, eski geleneklerden hareket ederek yoğun bir şehir yaşantısı ve ticaret hayatının gereklerine cevap verebilecek bir olgunlukla gelişmiştir. Bu gelişme 19. yüzyılda duraklamış ve bu yüzyılın sonlarına doğru sosyal gelişmenin gereklerine uyarak gittikçe ticaret hayatının iş yerleri halini almıştır (Can, 1996).

İstanbul'da zaman içerisinde oluşan diğer alışveriş mekânları

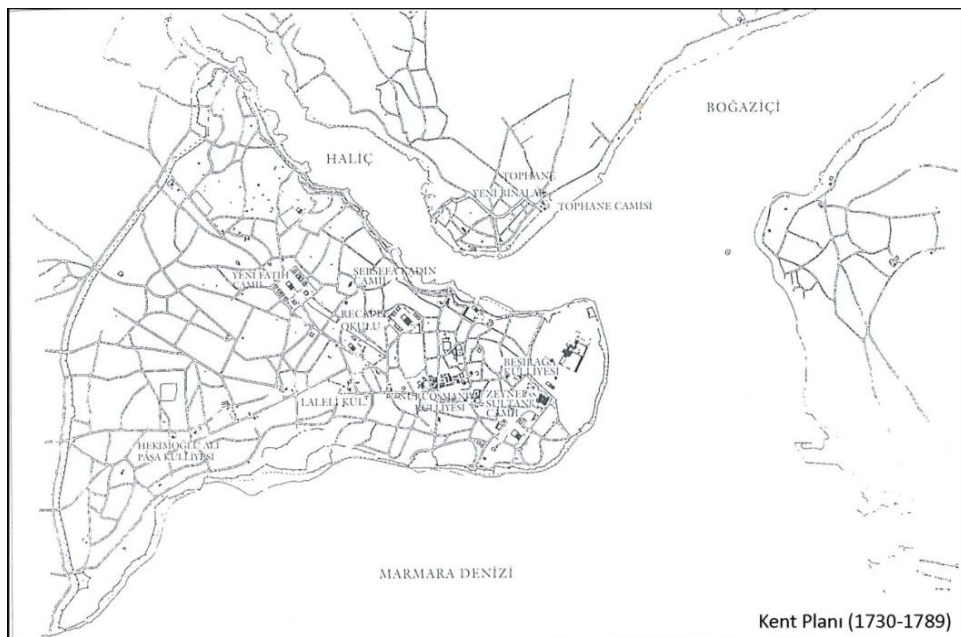
15. yüzyılda kentin sur içinde Sirkeci-Eminönü-Beyazıt ile Fatih-Karagümrük arasındaki yeni ticari çekirdek alanlar, 16. yüzyılda bütünleşmektedir. 16. yüzyılda ticari hayatın yoğun olduğu Eminönü'nden Uzunçarşı'ya uzanan alanda kervansaraylar yer almaktadır.

16. yüzyılda İstanbul'daki bir diğer ticaret bölgesi de Üsküdar'da oluşmuştur. Doğu ticari yollarının İstanbul'a ilk ulaştığı merkez olan Üsküdar, ticaret ve hac kervanlarının doğuya hareket ettiği ilk yerdir. Böylece, Üsküdar'da ticaret gelişmiştir ve bu dönemde birçok kervansaray inşa edilmiştir. 16. yüzyıl yapılarından Mısır Çarşısı Bizans dönemindeki Makros Embolos çarşısının yerine yapılmıştır.

Plan 2.12 İstanbul Kent Planı (1603–1730), (Kuban,1996)

17. yüzyılda nüfusun artmasıyla birlikte ticari hayat da hareketlenmiştir. Eminönü; Beyazıt, Fatih yönünden deniz ve karayoluyla gelen tüccarların ekonomik alanı olmuştur. Eminönü-Beyazıt arasında çok yoğun bir biçimde han ve kervansaray inşa edilmiştir (Plan 2.12).

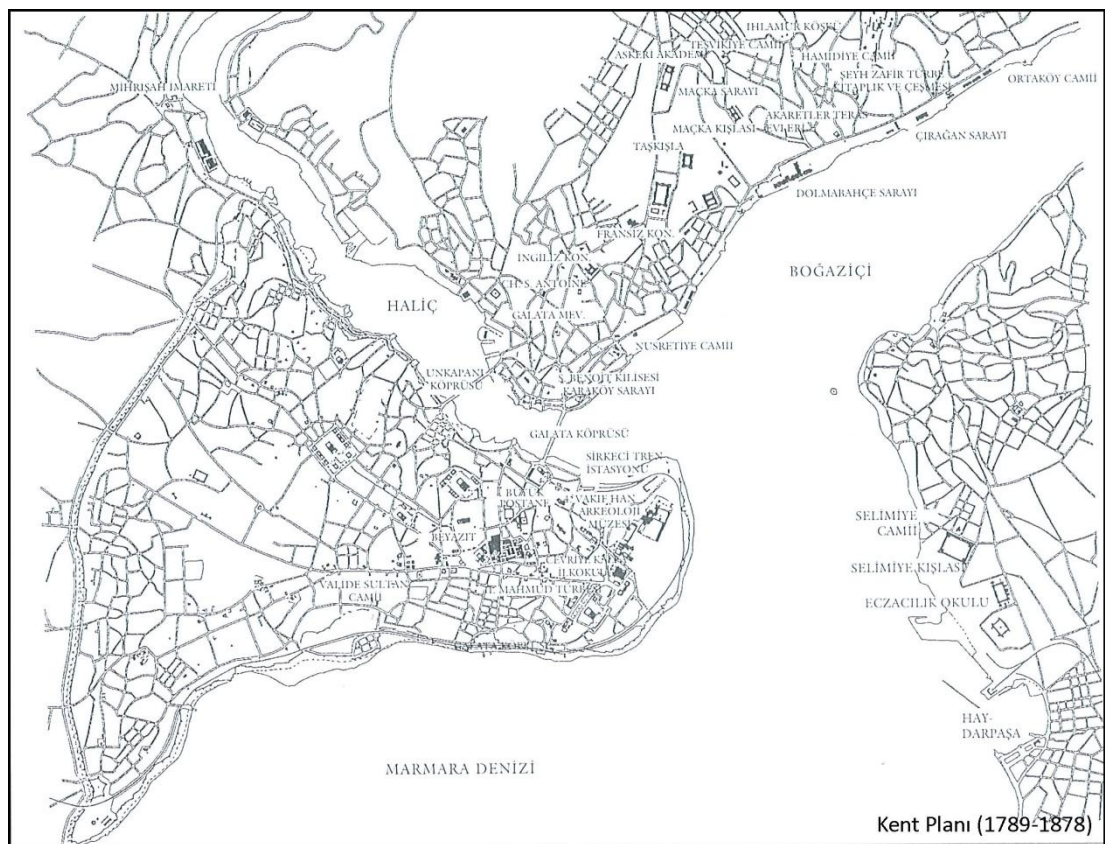

Plan 2.13 İstanbul Kent Planı (1730–1789), (Kuban,1996)

18. yüzyılda Şehzadebaşı'nda caddenin iki yanında dükkânlar yaptırılmıştır. Burası Yeni Çarşı olarak bilinmektedir (Plan 2.13).

19. yüzyılda batılılaşma akımı ile birlikte ticari etkinlikler Pera'ya yani Haliç'in diğer yakasına geçmiştir. Beyoğlu yakası; yabancıların, gayrimüslim azınlıkların ve Levantenlerin yaşadığı, ticaretlerini sürdürdüğü bir bölge olarak gelişimini sürdürmüştür (Plan 2.14).

Plan 2.14 İstanbul Kent Planı (1789–1878), (Kuban,1996)

Bu dönemde Avrupa ile ticaretin gelişmesiyle birlikte Avrupalılar yoğun biçimde Galata'ya yerleşmiştir. 1840'larda durumu iyi olan Türkler de alışverişlerini artık Kapalıçarşı yerine Beyoğlu'ndan yapmaya başlamıştır. Pera Büyük Caddesi, Avrupa mallarının satıldığı mağazaların, otel ve eğlencelerin yer aldığı bir mekân haline dönüşmüştür.

Avrupalılar, kapitülasyonlar sayesinde Galata'yı serbest bir liman haline getirince de, Perşembe Pazarı, Voyvoda Caddesi ve Karaköy Avrupa mallarının ve bankaların yer aldığı ticaret merkezi haline gelmiştir.

Bu dönemde Osmanlı dış ticaretinin daha önceki dönemlerde görülmemiş boyutlarda büyümesi ve ulaşımın gelişmiş olması, Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya kapitalist sistemi ile bütünleşmesi sonucu, Beyoğlu uluslararası bir ticaret merkezi olmuştur. Beyoğlu, artık kapitülasyonların koruması altındaki yabancıların, tüccarların, bankerlerin, armatörlerin ve kozmopolit bir çevreye yerleşmek isteyen zenginlerin Paris modasını taklit ederek yaşadıkları bir yer olmuştur. Bu tarihte, modern toplumun gereksinim duyduğu tramvay, gaz, su gibi altyapı hizmetleri sağlanmıştı.

19. yy'da Galata da önemli gelişmeler göstermiştir. Bu kesim, ticaret merkezleri olma özelliğini korurken yabancı elçiliklerin yerleştiği ve yine yabancı banker, komisyoncu, banka ve sigorta şirketlerinin yoğunlaştığı, bunun yanı sıra eğlence yerlerinin bulunduğu bir Avrupa kenti görünümünü kazanmaya başlamıştır.

2.4. CUMHURİYET DÖNEMİ (1923- ....)

2.4.1. Kentin Tarihi

Birbirini izleyen I. Dünya Savaşı, İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u işgal etmesi, Kurtuluş Savaşı ve başkentin Ankara'ya taşınması beraberinde İstanbul'un çöküşünü de getirmiştir. İstanbul'un bütünüyle çökmemesinin nedeni, endüstri birikimi, liman olarak uluslar arası ticaretteki önemi ve politik açıdan ikincil konumda kalmasına karşın, bir kültür ve uygarlık merkezi olmasıdır (Kuban, 1996, 383).

Cumhuriyet dönemiyle birlikte kent hızla planlama sürecine girmiştir. 1933'te üç kent plancısı kente çağrılmış ve İstanbul'un gelişimine ilişkin önerilerde bulunmuşlardır. Ancak hiç şüphesiz kentin bugünkü durumuna gelmesinde Henri Prost'un önemi büyüktür. Henri Prost, İstanbul, Galata, Beyoğlu ve Üsküdar-Kadıköy için ayrı planlar hazırlamıştır.

Plan 2.15 İstanbul Kent Planı (1923–1950), (Kuban,1996)

II. Dünya Savaşından sonra bütün Amerikan imgeleri, yaşamın her kesiti için üstün bir statü niteliği kazanmıştır. Politikacılar için başarıya giden en kolay yol kentleri ve ülkeyi yeniden inşa etmektir. Nüfus artışı, göç, yeni caddeler, yüksek yapılar zaten altyapısı yetersiz olan İstanbul için dayanılmaz bir hal almaya başlamıştır.

Zaman içerisinde plansız konut ve ticaret yapılarının eklenmesiyle, geçmişte anıtsal külliyelele vurgulanmış geleneksel peyzaj giderek bozulmuştur. Eski İstanbul bir yaya kenti olduğundan kentin kimliğini yitirmeden sağlıklı bir ulaşım sisteminin gelişmesine izin vermemektedir. Dolayısıyla motorlu araçlı çağdaş kent Eski İstanbul'u yok etmek zorunda kalmıştır.

1950'lerden sonra tarihsel mahalleler gecekondulaşmıştır. Eski kente buldozerlerle yollar açılarak tarihsel doku yok edilmiştir. Bununla birlikte İstanbul yarım yüzyıl içinde yapılar kentinden, yollar kentine dönüşmüştür (Plan 2.15).

Plan 2.16 İstanbul Kent Planı (1950–1960), (Kuban,1996)

1960’larda yapılan bir sayıma göre Türkiye endüstrisinin %47’si İstanbul metropoliten alanında toplanmıştır. Bu fabrika ve imalathane yoğunluğu kırsal göçün yaşanmasına ve göçle birlikte artan nüfusun kentin orman arazisinin altında kente yakın bölgelerde gecekondulaşmasına neden olmuştur.

Bu dönemin şüphesiz en önemli tartışması Boğaz Köprüsüdür. Boğaz köprüsünün yapımı halinde çevrede yaratacağı olumsuzluklar üzerinde durulmuş ancak bu tartışmalar köprü’nün yapımına engel olmamıştır.

1980’lere gelindiğinde büyük bankalar ve holdingler için yüksek büro blokları yapılmaya başlanmıştır. Günümüzdeki gökdelenlerin atası olan bu yapıların yer

seçimi yapılırken kent planı etkili olmamıştır. Bununla birlikte binaların ulaşım sistemiyle ilişkilendirilmemesiyle de kentteki trafik olumsuz yönde etkilemiştir.

Çağdaş İstanbul'un diğer yeni simgeleri süpermarketler ve alışveriş merkezleridir. İstanbul'da alışveriş merkezleri, tüketici toplumun ve uluslararası ticaretin gelişmesiyle birlikte 1980'lerin ortasında ortaya çıkmıştır. Gökdelenler gibi bunlar da uluslar arası tipolojilere uygun olarak, klişeleşmiş galerili planları, restoranları, kafeleri, zengin butikleri ve sinemalarıyla modern mimarlık rutini içinde inşa edilmiştir (Kuban, 1996).

2.4.2. Kentteki Alışveriş Mekânları

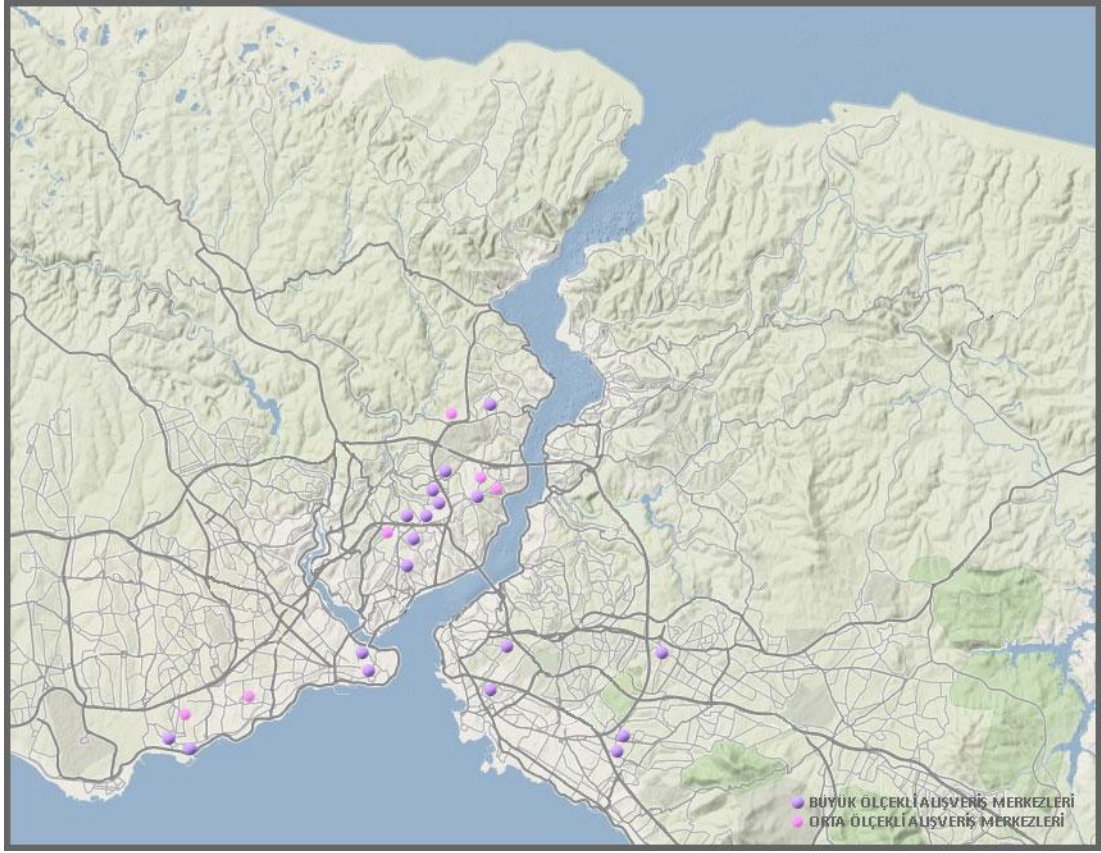
İstanbul'un tarihi çarşılarının yanı sıra modernleşmeyle birlikte yeni alışveriş mekânları ortaya çıkmıştır. İlk olarak 1950'li yıllarda gelişmiş ülkelerdeki perakende ticaret düzeninden etkilenmelerin başlaması ile Migros Türkiye'ye girmiş ve 1956'da Gima'nın kuruluşuyla gelişim süreci devam etmiştir.

1980'li yıllarla birlikte tüketicilerin ithal mallara olan ilgisiyle bu ürünlerin bulunabileceği alışveriş merkezlerinin kurulması zorunluluğu doğmuştur. İlk örnek; 1988 yılında devlet ortaklığı ile Ataköy'de açılan Galeria Alışveriş Merkezi Houston'daki "The Galleria" alışveriş merkezinden esinlenerek yapılmıştır. Ataköy Turizm Merkezi kompleksi içinde yer alan Galeria Alışveriş Merkezi, o dönemde bu tip alışveriş merkezlerinin ilk örneği olması sebebiyle sadece Ataköy'ü değil, tüm İstanbul'u etkilemiştir.

Ülkemizdeki alışveriş merkezlerinin ilk kuruluş yerleri olarak metropol şehirler tercih edilmiş ve İstanbul bu yapılanma sürecinde ilk tercih edilen şehir olma özelliğini korumuştur (Cengiz ve Özden, 2002).

İstanbul'da her geçen gün sayıları artan alışveriş merkezleri gittikçe kentin merkezine doğru kaymaktadır. Özellikle Maslak-Levent aksında yoğunlaşan alışveriş merkezleri birbirlerine metroyla bağlanmaktadır (Plan 2.17).

Plan 2.17 İstanbul'daki Alışveriş Merkezleri⁵¹

Alışveriş merkezlerinin ortak özelliği kişilerin zamanlarını geçirebilecekleri birçok fonksiyonları barındırmalarıdır. Her biri restoranları, sinemaları, giyimden gıdaya, elektronik eşyadan müzik aletlerine kadar çeşitli ürünleri pazarlayan mağazaları ve eğlence merkezleriyle kişileri bu mekânlara çekmektedirler.

1990'dan itibaren farklı semtlerde birbiri ardına kurulan bu merkezler kentin ekonomik yaşamında olduğu kadar sosyal yaşamında da yeni bir ilgi odağı olmuştur. Bu merkezler bünyelerinde sinema, tiyatro, toplantı ve fuar salonları, buz pateni pisti, oyun salonları ve çeşitli ülke mutfaklarını sunan restoranları barındırmaktadır.

Büyüklikleri, çeşitlikleri, modern ve özenli mimarileri, yönetim anlayışları ve işletmecilikleriyle Türkiye için yeni örnekler oluşturan bu merkezler kendi güvenlik ve enerji sistemlerine, açık ya da kapalı otopark alanlarına sahiptir.

⁵¹ Google maps altlığında tez kapsamında geliştirilmiştir.

İstanbul'daki alışveriş merkezlerini kent mekânı karakteristikleri açısından incelemek bu yapıların analizinde büyük önem taşımaktadır. Tabloda çeşitli alışveriş merkezlerinin, iç mekânlardaki düğüm noktalarının (toplanma alanları) dağılımı, yolların (müşteri dolaşım alanları) düzeni (aralarındaki şekil-zaman ilişkileri) ve yapıdaki mekân organizasyonunun niteliği açılarından analiz edilmiştir (Birol, 2005) (Tablo 2.1).

Tablo 2.1 İstanbul'daki Alışveriş Merkezlerinin Kent Mekânı Karakteristikleri Açısından Analizi, (Birol, 2005)

Alışveriş Merkezi	Düğüm noktalarının dağılımı (doğrusal/düzlemsel)	Müşteri dolaşım alanının düzeni (şekil-zemin ilişkisi) (ızgara, açılı, eğrisel, tek merkezli işinsal, bir eksen üzerinde yer alan (doğrusal) ve organik)	Mekân organizasyonunun niteliği
AKMERKEZ	 Yapının içerisinde düğüm noktaları bulunur, ancak dağılımını düzlemsel değil doğrusaldır.	Doğrusal bir dolaşım alanı düzeni bulunur.	Mekân organizasyonu açı farklılıklarından dolayı seçenekli gibi görünmekle birlikte gerçekte tek bir eksen üzerinde yer alan ve yönlendirici bir niteliğe sahiptir.
CAPITOL	 Yapı içerisinde tek bir düğüm noktası vardır, ya da dolaşım alanının kendisi düğüm noktasına dönüşmüştür.	Doğrusal bir dolaşım alanı düzeni bulunur.	Mekân organizasyonu tek doğrultulu olup, kentteki seçenekli mekân organizasyonundan uzaktır.
GALLERIA	 Yapıdaki düğüm noktaları tamamen doğrusal bir dağılıma sahiptir.	Doğrusal dolaşım alanı düzeni bulunur.	Mekân organizasyonu tek doğrultuludur. Yapı Gruen'in yarattığı alışveriş mekânı tipolojisinin ülkemizdeki en iyi örneklerindedir.
METROCITY	 Yapıdaki düğüm noktalarının dağılımı doğrusaldır.	Doğrusal dolaşım alanı düzeni bulunur.	Mekân organizasyonu tek doğrultulu ve yönlendirici olup, kentteki seçenekli mekân organizasyonundan uzaktır.

Yapılan analize göre her bir alışveriş merkezinin doğrusal bir dolaşım alanının olduğu ve mekân organizasyonu açısından tek doğrultulu olup, kentteki seçenekli mekân organizasyonundan uzak olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, alışveriş merkezlerinin yaşam ve kent merkezi yaratma çabasında, gerçek kent mekânındaki çeşitliliğin yerini tümüyle ticari başarıyı hedefleyen tahmin edilebilir, seçeksiz ve tekdüze bir mekân organizasyonu almaktadır.

İstanbul'daki alışveriş merkezlerinin ilk örneklerinde amaç daha çok kapalı bir mekânda alışveriş olgusu üzerinde yoğunlaşmakta, gerek mimarileri gerekse barındırdıkları fonksiyonlar açısından belli sınırlar içerisinde kalmaktadır. Ancak son zamanlarda ortaya çıkan alışveriş merkezlerinin belli bir konsepti ve bu konsept çerçevesinde kendilerine özgü mimarileri bulunmaktadır. İstanbul kent yaşamında kendilerini çekici kılmak için alışveriş merkezleri kentlilere farklı mekânlar sunmaktadır.

Tablo 2.2 İstanbul'daki Alışveriş Merkezlerinin Özellikleri⁵²

ALIŞVERİŞ MERKEZLERİ ÖZELLİKLER					
KONUM	BÜYÜKDERE CAD., ŞİŞLİ	BÜYÜKDERE CAD., ESENTEPE	BÜYÜKDERE CAD., LEVENT	BÜYÜKDERE CAD. 4. LEVENT	İSTİNYE
TOPLAM KAPALI ALAN	358 bin m ²	35 bin m ²	37.500 m ²	34 bin m ²	270 bin m ²
FONKSİYON VE ÖZELLİKLERİ	343 MAĞAZA 14 RESTORAN VE KAFE 12 SİNEMA 2 TİYATRO 2500 ARAÇLIK OTOPARK ANLANTİS EĞLENCE MERKEZİ	110 MAĞAZA 3000 m ² SPA, SPOR VE SAĞLIK MERKEZİ 1000 KİŞİLİK 10 SİNEMA VALET PARK 1000 ARAÇLIK OTOPARK EMANET NOKTASI	160 MAĞAZA 9 SİNEMA SAĞLIK VE SPOR KULUBÜ 2300 ARAÇLIK OTOPARK	ÜNLÜ MARKALAR 4. LEVENT METROYA BAĞLANTI SAĞLIK VE SPOR MERKEZİ DÜNYA MUTFAKLARINDAN RESTORANLAR	3000 ARAÇLIK OTOPARK VALET PARK DÜNYA MARKALARIN BULUNDUĞU ALIŞVERİŞ CADDESİ AÇIK ALANLAR SİNEMA PAZAR YERİ DÜNYA VE TÜRK MUTFAĞI RESTORANLARI
KONSEPT	"ALIŞVERİŞ KENTİ" "AVRUPANIN EN BÜYÜK ALIŞVERİŞ MERKEZİ"	"ASTORIA ALIŞVERİŞ YAŞAM VE EĞLENCE MERKEZİ"	"İNSANLARI HEM KENDİNE HEM BİRBİRNE BAĞLAYAN ŞEHRİN YENİ KALBI"	"EKOLOJİK ÖZELLİKLİ GÖKDELEN" "İSTANBUL SAPPHIRE'DE ALIŞVERİŞ, BUGÜNE KADAR TATMADIĞINIZ BİR DÜNYANIN KEYFİNİ YAŞATIYOR."	"HEM CAM KUBBESİ HEM AĞAÇ GÖLGESİ OLAN TEK ALIŞVERİŞ MERKEZİ" "YENİ YAŞAM MERKEZİ, ÖZGÜN MİMARİSİ, ALIŞVERİŞ CADDESİ, BULVARI, NOSTALJİK PAZAR YERİ VE MEYDAN ALANI"

Tablo 2.2'de de görüldüğü gibi bu merkezler belli bir aksta yoğunlaşmakta ve her biri ayrı konsept oluşturarak fark yaratma çabası taşımaktadır. Artık alışveriş merkezleri; alışveriş kenti, yaşam ve eğlence merkezi gibi yeni isimler altında biçimlenerek alışveriş ve kent yaşamına farklı bir boyut getirmektedir. Bunun yanı sıra İstanbul'un en büyük sorunlarından biri olan ulaşım ve park için de metro bağlantısı, geniş otoparklar ve valet park hizmetiyle bu soruna çözüm sağlamaktadır (Tablo 2.2).

⁵² Tez kapsamında geliştirilmiştir.

2.5. BÖLÜM SONUCU

Avrupa'nın en büyük ve en önemli kentlerinden biri olan İstanbul 4. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar dünyanın önemli metropolleri arasında yer alarak her zaman için önemli bir ticaret merkezi olmuştur. İstanbul'da ticaret merkezlerinin dağılımı 4. yüzyıldan itibaren belirlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde ise ticaret yapıları Bizans'ın ticaret yapılarının yanında veya yerinde konumlanmıştır.

İstanbul'un ilk önemli ticaret merkezleri Mese ile Haliç'teki limanların arasında bulunmaktadır. Bizans döneminde İstanbul çarşısı Ayasofya yakınından başlayarak Aksaray'a kadar uzanmaktadır. Çarşının bir kısmı şimdiki Kapalıçarşı'nın bulunduğu alandadır.

Byzantion, Konstantinopolis ve İstanbul olarak tarihte üç önemli dönem geçirmiş olan İstanbul farklı kültürlere de ev sahipliği yapmıştır. Her bir toplumun farklı alışkanlıkları ve farklı davranışları olmasına karşın birtakım ihtiyaçlar aynı düzlemde şekillenmiştir. Bizans döneminde kentte toplanma alanları olarak agoralar bulunurken İstanbul'un fethiyle birlikte kente İslamiyetin gelmesi agoraların da ortadan kalkmasına neden olmuştur. İslamiyet'le birlikte gelen mahremiyet kişilerin meydanlarda toplanmasını engellemiş ve dolayısıyla yeni oluşumlara geçilmiştir. Artık camiler külliyesiyle birlikte birer toplanma mekânı haline gelmiştir. Byzantion döneminde ticaret ana cadde olan Mese'de bulunmaktaydı. Mese aynı zamanda kentlinin toplanma mekânları olan forumları da birbirine bağlamaktaydı. İstanbul'un fethinden sonra ticaret alanları camilere gelir sağlamak amacıyla Beyazıt'tan Eminönü'ne kadar uzanmaktadır. Daha önceden yatay doğrultuda biçimlenen ticaret alanları daha sonradan düşey doğrultuda biçimlenmeye başlamıştır.

Osmanlı döneminde kent bütün ihtiyaçlarını Kapalıçarşı-Hanlar Bölgesinden karşılarken 1900'lerden sonra birtakım alternatif ticaret bölgeleri oluşmuştur. Özellikle Beyoğlu, Tarihi Yarımada'nın karşısında ikinci bir ticari merkez olarak

ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde ticaret merkezleri İstanbul'un kuzeyine doğru kayarak yeni alt merkezler meydana gelmiştir.

Günümüzde alışveriş ekonomik bir olgu olmanın yanı sıra toplumsal bir faaliyet olup, toplumsal yaşamda önemli bir rol üstlenmektedir. Alışveriş mekânları da bir tür alışveriş işlevini içlerinde barındırdıkları için önemli mekânlardır. Tarihsel süreçte tüketim alışkanlıklarının değişim geçirmesiyle birlikte, alışveriş mekânları da biçimlerini, yapılarını, işlevlerini ve konumlarını değiştirmişlerdir. Modern zamanların en yaygın alışveriş mekânları alışveriş merkezleridir. Bu yeni sistemler kentin hem yapısal hem de sosyal olarak yüzünü değiştirmiştir. Alışveriş merkezleri, eğlence merkezleri, kültür-sanat merkezleri ve spor merkezleri gibi kentte yeni kavramlar ortaya çıkmıştır. Tarihi alışveriş merkezleri zamanının kamusal alanları olma özelliğini göstermekteydiler. Onlar dönemlerinin kent merkezi işlevini üstlenmiş olduklarından yapılarında bir kent merkezinin tüm işlevlerini içlerinde barındırırlardı. Günümüzün alışveriş merkezleri de daha öncekileri gibi kent merkezlerinin tüm faaliyetlerini barındıran özelleştirilmiş kamusal alanlardır.

3. ÇALIŞMA ALANI: KAPALIÇARŞI ve HANLAR BÖLGESİ

Kapalıçarşı-Hanlar Bölgesi Tarihi Yarımada'nın batı sınırına paralel olarak kuzey-güney doğrultusunda yer almaktadır. Bu bölge geçmişten günümüze kadar hem ticari hem de sosyal açıdan kentin merkezi olmuştur.

Bizans'ın ticaret yolu kentin ticaret mekânlarını üzerinde toplayan Mese'dir. Mese kentin doğu-batı ekseninde, Million'dan başlayarak kentin büyük meydanlarına açılarak Yedikule'deki sur kapılarına kadar uzanmaktadır. Bu dönemde kentin ikinci ticaret yolu ise Haliç surlarındaki Zindan Kapısından başlayarak güneye doğru uzanan Markus Embolus yoludur (Kuban, 1996).

Bizans döneminin ilk çarşıları Ayasofya civarında oluşurken, Konstantin dönemiyle birlikte çarşı günümüzdeki Kapalıçarşı'nın yerinde oluşmaya başlamıştır. Mese boyunca bulunan forumlar kentin ticaretle birlikte birçok aktivitelerin yapıldığı mekânlardı.

İstanbul'un fethiyle birlikte ticaret ve zanaatın bölgesel dağılımı 1453'den önceki dönemlerdeki gibi devam etmiştir. Ticari merkez, Bizans'ın var olan ticari çekirdeğini kullanarak oluşturulmuştur.

İstanbul tarihi ticaret bölgesi farklı nitelikteki üç alt bölgeden oluşmaktadır. Birinci bölge, ticaret bölgesinin kent içindeki yerini belirleyen liman bölgesidir. İkinci bölge, liman bölgesinden başlayan ticari işlevi güney yönünde sürdüren hanlar bölgesi ve üçüncü bölge de Nuruosmaniye-Beyazıt arasında yerleşik ve kendi içinde bir bütün olan Kapalıçarşı bölgesidir. Bu alt bölgeler birbirinden kopuk olmayıp, Eminönü'nden başlayarak Divanyolu'na kadar uzanmaktadır (Küçükerman, Mortan, 2007).

3.1. KAPALIÇARŞI ve HANLAR BÖLGESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Kapalıçarşı, II. Mehmed tarafından camiye çevirdiği Ayasofya'ya bir gelir kaynağı olmak üzere yaptırılan yan yana iki taş bedesten ile kurulmuştur. Bu yapıları zamanla çevreleyen açık pazarlar, yine zamanla üstleri kiremitli tonozlu çatılarla örtülerek, bir yollar ve galeriler manzumesi haline gelmiştir.⁵³

İstanbul'da 15. yüzyılda Kapalıçarşı'nın etrafında hanlar şekillenmeye başlamıştır. Bu dönemde yapılan hanlar çok azdır. İstanbul'un ticaretinin canlandığı 17. yüzyıldan itibaren hanlar da bir gelişme göstermiştir. Hanların planlarının gelişen şehir ve hayat tarzına, şehir dokusuna uyma zorunluluğu ortaya daha değişik eserler çıkartmıştır.

Bu zamana kadar iki katlı olan hanlar üç kata yükselmiş ve avlu sayısı da artmıştır. Zaman içerisinde ahırlar eski önemini kaybetmiş ve birçok han günümüzdeki gibi iş hanlarına dönüşmüştür. Bazı hanlar ise tamamen deposuz ve ahırsız olarak sadece misafirhane olarak kullanılmıştır. Geçmişten günümüze kadar ayakta kalmayı başarabilen hanlar tarihi fonksiyonlarını yitirerek yarı harap ve bakımsız bir biçimde depo ve büro olarak kullanılmaktadır.

3.1.1. 15. Yüzyılda Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi

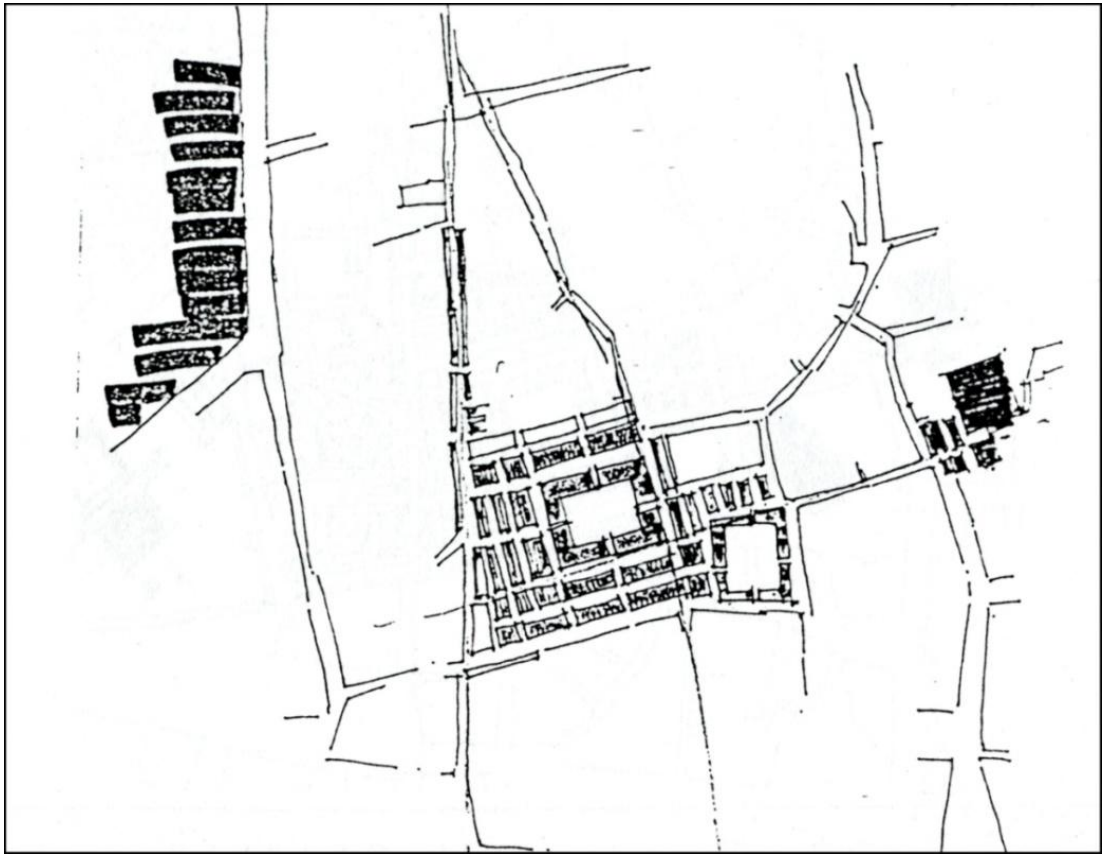
İstanbul'un fethinden sonra kentin idari ve ticari bölgeleri Bizans'ın idari ve ticari bölgelerinin üzerine ve yanına kurulmuştur. Fatih, ilk mimari faaliyet olarak surları tamir ettirmiş, iç kale ve Teodosyüs Forumu'nun Haliç'e bakan kısmında bir saray inşa ettirmiştir.

Fetihten sonraki çeyrek asır içinde, daha önceki dönemlerde olduğu gibi, şehir nüfusu daha çok Haliç sırtlarında yoğunlaşmıştır. Ticaret merkezi de yine eski yerinde bulunmaktadır. Fatih devrinde kurulan Bedesten-i Atik (İç Bedesten) ticaret merkezini oluşturmaktadır (Şekil 3.1).

⁵³ Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi

Cevahir Bedesteni'nin yüzölçümü 1336 metrekaredir. Üç kapısı bulunmaktadır. Yapının içinde sivri kemerli kapılarla girilen ve adına mahzen denilen 41 adet hücre-dükkân yer almaktadır. Hücrelerin ışık düzeni olmayıp sokakların üstünü örten tonozların yanları boyunca bulunan pencerelerden günışığıyla aydınlanmaktadır. 15. yüzyılın sonunda bedestende 126 adet, çarşı da ise 849 adet dükkân bulunmaktadır (Küçükerman, Mortan, 2007).

Şekil 3.1 Fatih Döneminde Kapalıçarşı (Bildik, 1998)

Bu dönemde yapılan Cevahir Bedesteninin çevresini ilk yıllardan itibaren, sergi ve tezgâh türünden bir ticaret dokusu çevrelemiştir. Çarşının etrafında ise tek katlı ahşap dükkânlar bulunmaktadır. Bu alan kentin ticaret merkezini oluşturmakla beraber kentteki dükkânların büyük çoğunluğu burada toplanmaktadır. Dükkânlar, bugünkü gibi Büyük Çarşı'dan ve Mercan'dan Haliç'e ve surlara doğru yayılmıştır.

Bizans İmparatorluğu döneminde olduğu gibi depolama yerleri Fatih devrinde de fonksiyonlarını muhafaza etmiştir. Fatih devrinde tespit edilmiş hanlardan Kürkçü Hanı günümüze kadar ulaşmıştır.

Kürkçü Han tipik bir örnek olup İstanbul şehir hanlarının karakteristiğini ortaya koymaktadır. İstanbul şehir hanlarının temel özelliği giriş ve örtü sistemi bakımından Bursa Hanlarının devamı gibidir. İstanbul Hanları genellikle iki katlıdır. Avlu iki katta da revaklı bir galeriyle çevrilidir. Zemin kat depolara, üst kat ikamete ayrılmıştır.

Şehrin sıkışık arsa durumları ve yerleşmiş yol düzeninden dolayı planda düzgün formlar elde etmek güçleşmiştir. Bu yüzden de Kürkçü Hanın ikinci avlusu yamuk formludur. Diğer önemli bir noktada, hanlarda ahırlar için bodrum yapılmıştır. Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında her zaman görülen, Osmanlı Hanlarında ise kaybolan mescitler, İstanbul şehir hanlarında tekrar gözükmeye başlamıştır.

Osmanlılar zamanında Fatih'in imar hareketlerinin de etkisiyle şimdiki Kapalıçarşı bölgesinde yoğunlaşan ticaret, dükkânlar grubu, bedestenler ve hanlar topluluğu büyük şehrin merkez çarşısı haline gelmiştir.

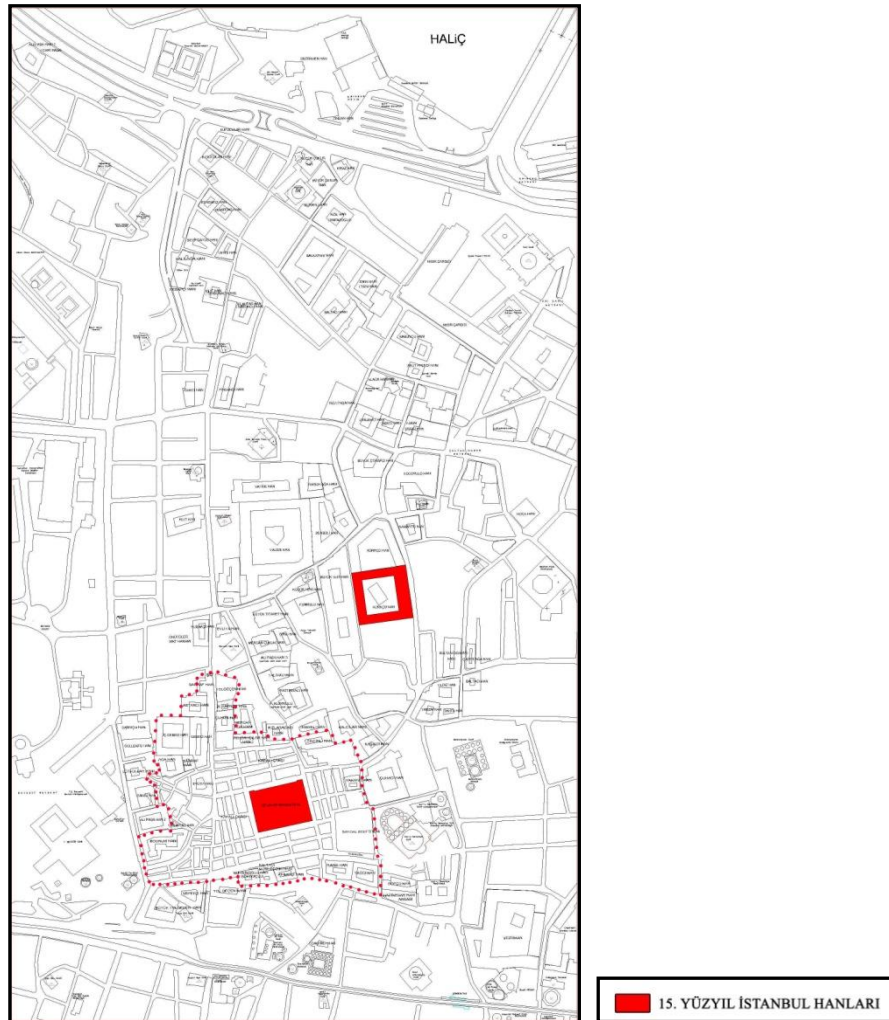
Kapalıçarşı'nın başlangıcına dayanan bu gelişim, çarşı kompleksinin ilk inşa edilen parçalarından olan ve çekirdeğinde yer alan bedestenlerin inşası ile başlamıştır. Fatih tarafından Ayasofya'nın camiye çevrilmesinde gerekli olan geliri sağlamak üzere yaptırılan bedestenler, şehre farklı bir ticari kültürü taşımıştır.

Genel olarak, Fatih devri İstanbul'unun idari ve ticari bölgelerinin, topoğrafik verilerle, aynen Doğu Roma İmparatorluğu şehrinin idari ve ticari bölgeleri üzerinde kurulduğu görülmektedir. Büyük yol akslarının da değişiklik göstermemesi yine topoğrafik nedenlerdendir. Bu dönemde şehircilik açısından yapılan en önemli değişiklik sur dışı gelişmelerin nüvelerinin atılmasıdır.

Bey, Bodrum, Deve Kervansarayları ile Eski, Mehmed Paşa, Molla Gürani, Murad Paşa, Odun Kapısı, Şeyh Davut ve Yemişkapanı Hanları 15. yüzyılda inşa edilmiş ancak günümüzde ya özelliğini kaybetmiş ya da tamamen kaybolmuş İstanbul hanlarıdır.

15. yüzyıl han mimarisinin tipik özellikleri;

- İkinci bir avlunun doğması,
- Planda düzgün geometrik formun aranmaması,
- Avluda mescitlerin yer almasıdır (Güran1976).

Plan 3.1 15. Yüzyılda Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesindeki Yapılar⁵⁴

⁵⁴ Halihazır haritalar üzerinden tez kapsamında geliştirilmiştir.

3.1.2. 16. Yüzyılda Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi

16. yüzyıl başlarında II. Beyazıt tarafından eski Tauri forumu üzerinde Beyazıt Külliyesi yaptırılmıştır. Böylece İstanbul ilk defa Konstantinopolis'ten farklı bir strüktürel yapı göstermiştir. İslam'da anıtsal forum yoktur. Buna karşılık toplanma cami etrafında olmaktadır. Böylece külliyeler İslam şehri strüktüründe Bizans Forumlarının yerini almaktadır.

II. Beyazıt döneminde şehrin ticaret bölgesi yine Sirkeci-Unkapanı arasında gelişmektedir. Bizans devri deniz yoluna ek olarak, İstanbul karayolu ile beslenmeye başlamıştır. Kanuni döneminde Haliç, Üsküdar ve Boğaziçi'nde 80 bin konut ve 400 bin nüfus bulunmaktadır. Bu dönemde sur dışındaki nüfus, şehir nüfusunun yüzde 30-40'ını bulmuştur (Güran, 1976).

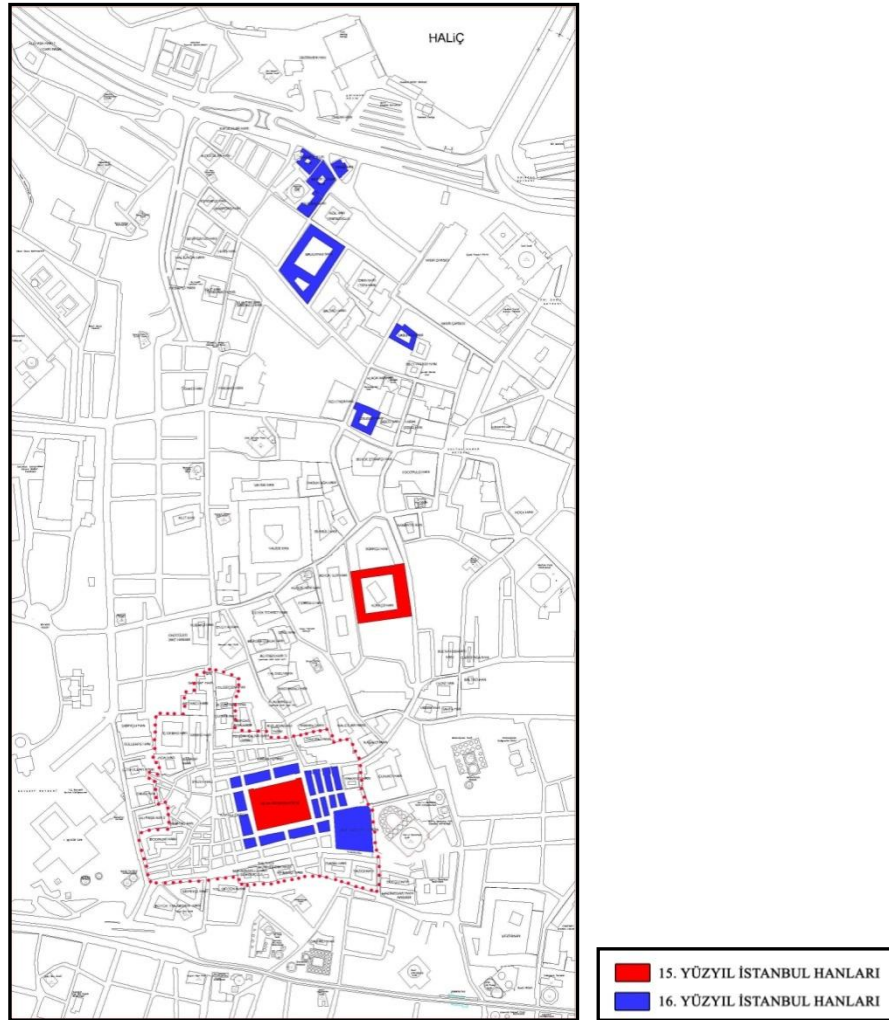
16. yüzyılda, 1515'de Kapalıçarşı ilk yangınına geçirmiştir. Yangının çarşayı etkilemesinden sonra 1545–1550 yılları arasında eski bedestenin yakınına, ikinci bir bedesten, bugünkü Sandal Bedesteni inşa edilmiştir. Bu yüzyıl içinde 1548 ve 1588 yangınları bedestenleri yakından etkilemiştir (Küçükerman, Mortan, 2007).

Bu dönemde çarşıdaki han ve dükkânların konstrüksiyonuna ahşap hâkimdir. Bu yüzden ticaret yerleri ve bu çeşit yapılar yangından ve diğer muhtelif sebeplerden uzun ömürlü olmamış ve kolayca harap olmuştur. Bu tür tahriplerden dolayı bu yüzyıldan günümüze çok az sayıda şehir hanı ulaşmıştır. Yüzyılın sonunda bedestende 126 adet, çarşı da ise 917 adet dükkân bulunmaktadır.

16. yüzyıldan günümüze ulaşan hanların birçoğu Kanuni döneminde yapılmıştır. Cephe, duvar, taş ve tuğla çalışmalarında bir yenilik bulunmamaktadır. Sadelik yine hâkimdir. Planda ise formlar yine düzgün geometrik dikdörtgenlerdir.

Balkapanı, Burmalı, Büyük Çorapçı, Kurşunlu, Leblebici, Rüstem Paşa, Süleymaniye, Küçük Çukur Hanları 16. yüzyıldan günümüze kadar gelmiştir. Ancak Beşiktaş Kervansarayı ile Baklalı, Büyük Şişeci, Elçi ve İbrahim Paşa Hanları 16.

yüzyılda inşa edilmiş ancak günümüzde ya özelliğini kaybetmiş ya da tamamen kaybolmuş İstanbul hanlarıdır (Güran, 1976), (Plan 3.2).

Plan 3.2 16. Yüzyılda Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesindeki Yapılar⁵⁵

3.1.3. 17. Yüzyılda Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi

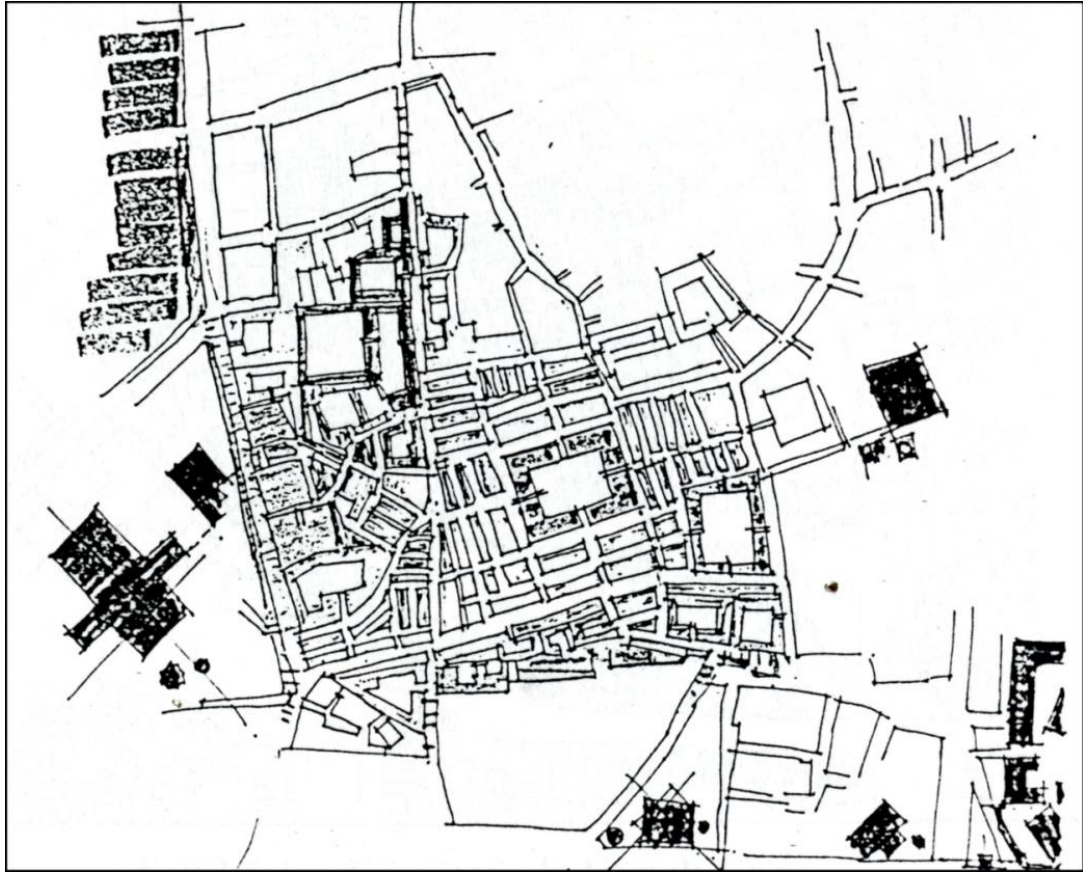
Bu dönemde anıtsal yapılarda bir duraklama görülmektedir. Ancak şehir kalabalıklaşmaya devam etmiştir. Aynı zamanda yapılan bir sayıma göre şehirde 262 bin lonca mensubu bulunmaktadır.

Ticaret bölgeleri Beyazıt'tan Aksaray'a ve Saraçhane'ye kadar uzanarak Fatih'in kurduğu çarşı kompleksiyle birleşmiştir. Han ve kervansaraylar bu bölgede ve

⁵⁵ Halihazır haritalar üzerinden tez kapsamında geliştirilmiştir.

özellikle Eminönü-Beyazıt arasında kurulmuş, inşa tekniğinde ahşap sistemi terk edilmiştir. Kapalıçarşı ve etrafındaki hanların bugünkü görünümü 17. yüzyılın sonlarına doğru oluşmaya başlamıştır. Böylece İstanbul, klasik Osmanlı çağının sonlarında, gerek şehir dışı şekillenmesi gerekse içte iskân ve ticaret bölgeleriyle, dokusunun bütün özelliklerini ortaya koymaktadır. 17. yüzyıl İstanbul'u iç bünyesindeki sade konut ve ticaret yapılarıyla, büyük anıtsal kompleksler arasındaki kontrastı ile dikkat çekmektedir (Güran, 1976).

II. Beyazıt döneminden sonra Kapalıçarşı, deniz ve kara yollarının kesiştiği yoğun bir ticari hayatın bölgesi olmuştur. 17. yüzyılda, nüfusun artmasıyla birlikte ticari hayat da hareketlenmiştir. Eminönü, Beyazıt, Fatih yönünden deniz ve karayoluyla gelen tüccarların ekonomik alanı olmaktadır. Dolayısıyla Eminönü-Beyazıt arasında çok yoğun bir biçimde han ve kervansaray inşa edilmiştir (Küçükerman, Mortan, 2007) (Şekil 3.2).

Şekil 3.2 Gelişme Döneminde Kapalıçarşı (Bildik, 1998)

17. yüzyılda kentteki yoğun yapılaşma nedeniyle yangınlarda da artış olmuştur. Hem kent hem de Kapalıçarşı bu yangınlardan etkilenmiştir. 1618 yangınında Bit Pazarı, 1645 yangınında ise Kapalıçarşı tümüyle harap olmuştur. 1658–1660 yangınlarında Kapalıçarşı ve bedestenler olumsuz etkilenirken, 1687-1688 yangınlarında Uzunçarşı'nın bölümleri yanmıştır (Küçükerman, Mortan, 2007).

Bu dönemde ticari yapılar içinde önemli bir diğer grup mal üreten Bekâr Hanları'dır. Bekârların buralarda yatıp kalkmasıyla bu adı alan hanlar arasında ilk örnek, 15. yüzyılda Fatih zamanında yenilenen, Beyazıt'taki Simkeşhane Hanı'dır. Diğer bekâr hanları ise Yolgeçen Odaları, Mercan Odaları, Cebehane Odaları, Hilalci Odaları'dır.

17. yüzyılda hızlanan bekâr hanlarının yapımı 18. yüzyılda doruk noktasına ulaşmıştır. Bu hanların ortak özelliği; hepsinin tek bir plan üzerinde kurulu olmaktan çok, buldukları yerin topografyasına ve parseline uymasındır. Günümüzde de birçok örneği olan bu hanlarda, bir avlu etrafında, revaklar gerisinde ocak nişli, pencereli odalarda birden fazla kat düzenlemesi bulunmaktadır. Bu hanlarda ahır yerine depolar yer almaktadır (Küçükerman, Mortan, 2007).

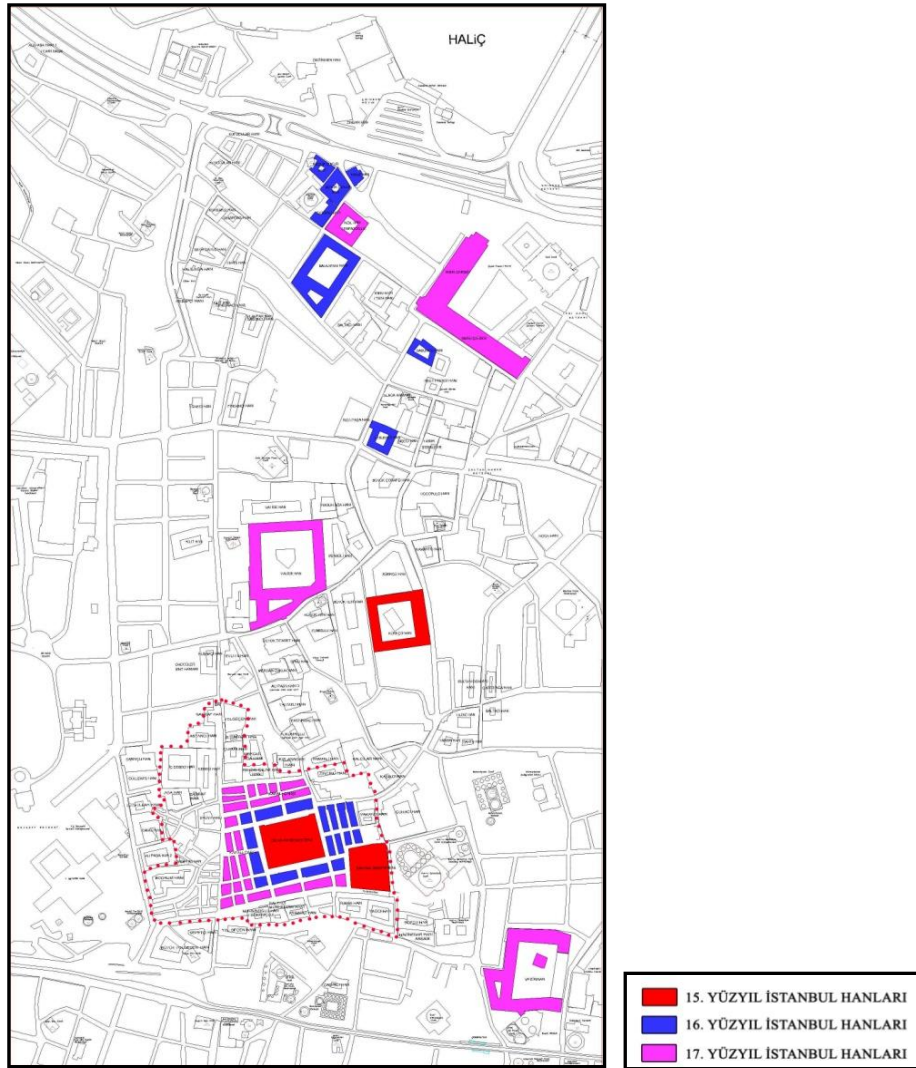
Büyük Valide, Şekerci, Vezir, Yelkenciler ve Kızıl Hanları 17. yüzyıldan günümüze kadar gelmiştir. Nasuhiye Hanı 17. yüzyılda inşa edilmiş ancak günümüzde tamamen kaybolmuş İstanbul Hanıdır.

Bu yüzyıldan günümüze gelen en önemli örnekler; Kösem Sultan'ın yaptırdığı Büyük Valide Hanı ile Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın inşa ettirdiği Vezir Hanı, Şeker ve Yelkenciler Hanlarıdır (Plan 3.3).

Bu yüzyıl hanları 15. ve 16. yüzyıl hanlarıyla aynı özellikleri taşımaktadır. Ancak Vezir ve Büyük Valide Hanında ilk defa organik plan görülmektedir. Katı geometrik formlar deformasyona uğrayarak araziye uymuşlardır. Bu yüzyılda ilk defa ahırsız hanlar inşa edilmiştir.

17. yüzyıl han mimarisinin tipik özellikleri;

- Planda organik bir düzenin başlaması,
- Ahırların ilk defa üçüncü avlunun bodrumuna alınması,
- İlk defa ahırsız hanların ortaya çıkmasıdır (Güran1976).

Plan 3.3 17. Yüzyılda Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesindeki Yapılar⁵⁶

⁵⁶ Halihazır haritalar üzerinden tez kapsamında geliştirilmiştir.

3.1.4. 18. Yüzyılda Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi

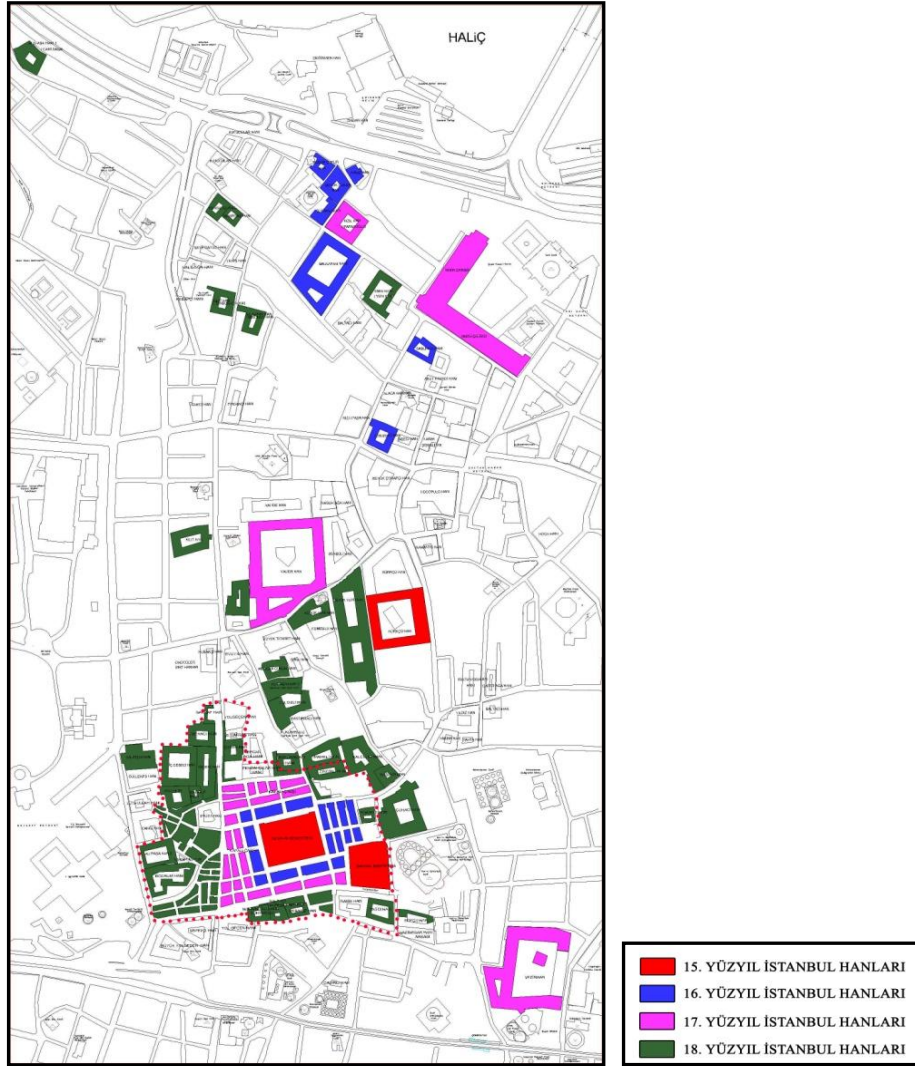
16. yüzyılda surlar dışındaki cami ve mescit oranı yaklaşık olarak yüzde 38 iken 18. yüzyılda yüzde 55'e ulaşmaktadır. Bu da şehir dışına yayılmanın ciddi anlamda geliştiğini göstermektedir (Güran, 1976).

Geçmişte birçok defa yangın geçirmiş olan Kapalıçarşı bu yüzyılda da yangından nasibini almıştır. 18. yüzyılda; 1730 yangını sonrası çarşı hem yenilenmiş hem de bazı bölümleri yeniden inşa edilmiştir. Bu yüzyılda çarşı, 1699'da çıkarılan inşaat emirnamesi uyarınca kubbeli yapılmıştır. Yüzyılın ikinci yarısında alınan tüm önlemlere karşılık 1750, 1766 ve 1791 yangınları çarşayı çeşitli ölçülerde etkilemiştir.

Bu dönemde önem kazanan en önemli bölge Beyoğlu'dur. Tünel-Taksim hattının iki yakasında ve Kasımpaşa'ya doğru gelişmiştir.

Ağa, Ali Paşa, Astarıcı, Baltacı Münheddim, Bodrum, Büyük Yeni, Cebeci, Çuhacı, Çukur, Hasan Paşa, İmameli, Kalcılar, Kaşıkçı, Kilit, Kızlar Ağası, Kumrulu, Küçük Yeni, Saksı, Serpuş, Silahtar, Simkeşhane, Sofcu, Sorguçlu, Taşhan, Yağcı, Yıldızlı, Zincirli Hanları 18. yüzyıldan günümüze kadar gelmiştir. Ancak Üsküdar Kervansarayını ile Baltacı, Camili, Evliya, Kadı, Kumrulu, Kebapçı, Darbhane, Davud Paşa, Esirpazarı, Hoca Hayrüddin, Küçük, Mercan Ağa, Saman Viran, Lütfullah, Mecran Çukur, Pastırmacı, Perdahçılar, Rabia, Sarnıçlı, Sümbüllü ve Yol Geçen Hanları 18. yüzyılda inşa edilmiş ancak günümüzde ya özelliğini kaybetmiş ya da tamamen kaybolmuş İstanbul hanlarıdır.

Günümüze kadar ulaşan İstanbul hanları en çok bu yüzyılda inşa edilmiştir. Bu yüzyıla kadar iki kattan fazla han görülmezken üç katlı hanlar ilk defa 18. yüzyılda ortaya çıkmıştır (Güran, 1976).

Plan 3.4 18. Yüzyılda Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesindeki Yapılar⁵⁷

3.1.5. 19. Yüzyılda Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi

19. yüzyılda batıda sanayinin gelişmesiyle birlikte 1850'li yıllardan sonra bu sanayi İstanbul'a akmaya başlamıştır. Avrupa sanayisinin İstanbul'a akması çarşıda kimlik değişimine yol açmıştır. Kapalıçarşı'nın geleneksel ürünleri olan halı, kilim, sandık ve paravan giderek önemini kaybederek masa, iskemle ve dolap yeni kimliğin ürünleri olmuştur.

⁵⁷ Halihazır haritalar üzerinden tez kapsamında geliştirilmiştir.

19. yüzyılda çarşı 1894 depremi ile büyük zarar görse de, önemli bir kısmı 1898 yılına kadar onarılmıştır. Bu döneme kadar üstü kapalı olan Bit Pazarı, Çadırcılar Caddesi adıyla açık bir caddeye dönüştürülmüştür.

Bu dönemde hızla batılılaşma hareketleri kentin her türlü aktivitesinde ön plana çıkmıştır. Çarşıda da batılılaşma süresinde giyimde, satılan ürünlerde, esnaf-müşteri ilişkilerinde birçok değişiklikler meydana gelmiştir.

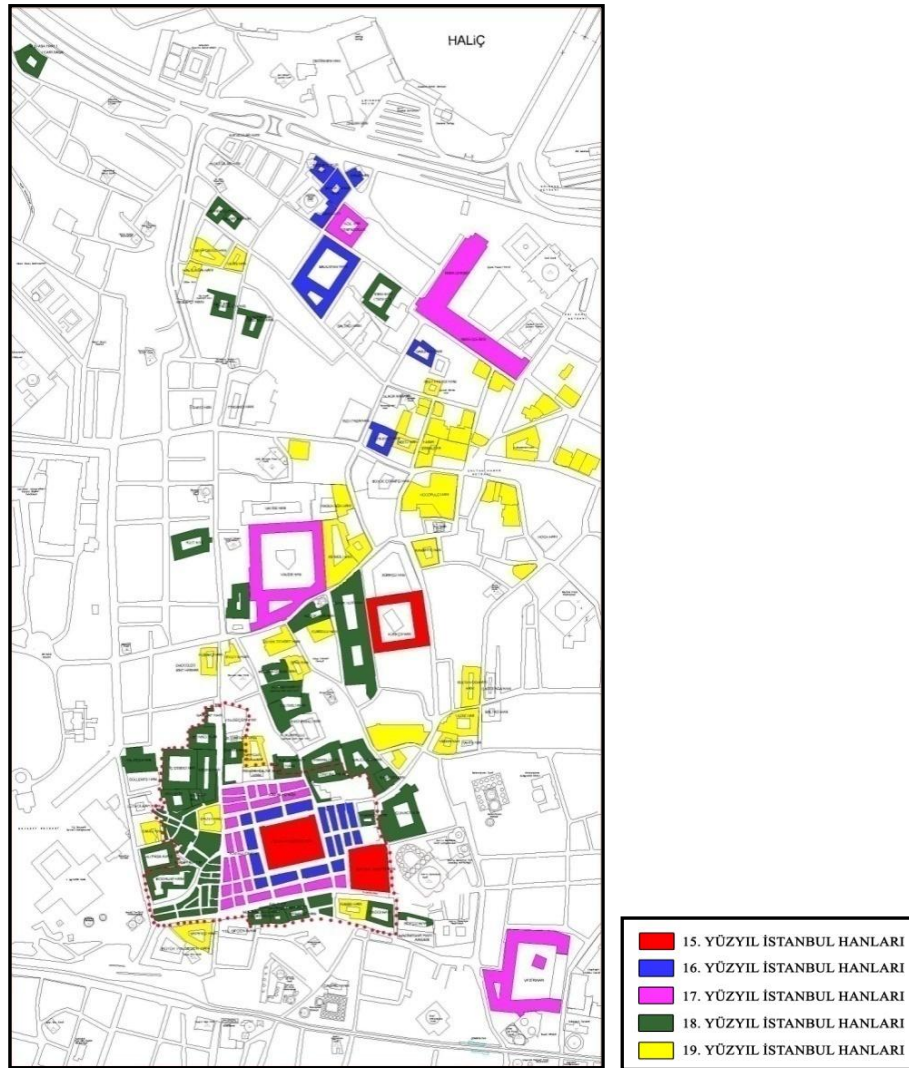

Şekil 3.3 Batılılaşma Sonrası Kapalıçarşı (Bildik, 1998)

17. ve 18. yüzyılda gelişen İstanbul Hanları 19. yüzyılda kentte işlevsel alanların yer değiştirmesinden dolayı duraklama dönemine girmiştir. Hanların sayısı geçen yüzyıldaki kadar çok değildir ve genellikle 18. yüzyılın özellikleri sürmüştür. Bu yüzyılın ilk yarısında inşa edilen Yıldız Hanı önemli bir örnektir. Taş kemerli girişi revaklı avlusu ve üç katlı olmasıyla bu yüzyılın özelliklerini göstermektedir.

Sabuncu ve Yıldız Hanları 19. yüzyıldan günümüze kadar gelmiştir. Ancak Kuşakçı Hanı 19. yüzyılda inşa edilmiş ancak günümüzde tamamen kaybolmuş İstanbul hanıdır (Güran, 1976) (Plan 3.5).

Plan 3.5 19. Yüzyılda Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesindeki Yapılar⁵⁸

⁵⁸ Halihazır haritalar üzerinden tez kapsamında geliştirilmiştir.

3.1.6. 20. Yüzyılda Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi

20. yüzyıla gelindiğinde Kapalıçarşı 1950’li yılların ekonomik büyüme devresinden etkilenmiştir. Çarşı ve bedestendeki dükkânların biçimleri ve düzenleri birçok değişikliklere uğramıştır. Eski, önleri çekmeceli, arkaları dolaplı peyke düzeni, iş gelişmesi furyası içinde tamamen yok edilmiştir. Bu klasik mekânın içine, sıra sıra dükkân ve vitrin yerleştirilmiştir. Bedestenin iç mekânını dolduran bu dükkân düzeni, sokakları daraltmıştır. Dolap tipi eski dükkânlardan ise günümüzde sadece 3–4 tanesi duvar kenarlarında bırakılmıştır.⁵⁹

1960’lı yıllarda Kapalıçarşı İstanbul’un merkezi çarşısıdır. O tarihte bir tüketici her türlü ihtiyacını çarşıdan gidermektedir. 1980’lere gelindiğinde ekonomideki değişimler kentte alt merkezlerin ve yeni satış mekânlarının oluşmasına neden olmuştur. Bu süreçte kişilerin tüketim eğilimleri de farklılaşma göstermiştir. Çarşı yerine bu merkezlere yönelme başlamış ve çarşı tüm ihtiyaçların karşılandığı ilk ve tek yer olma özelliğini kaybetmiştir.

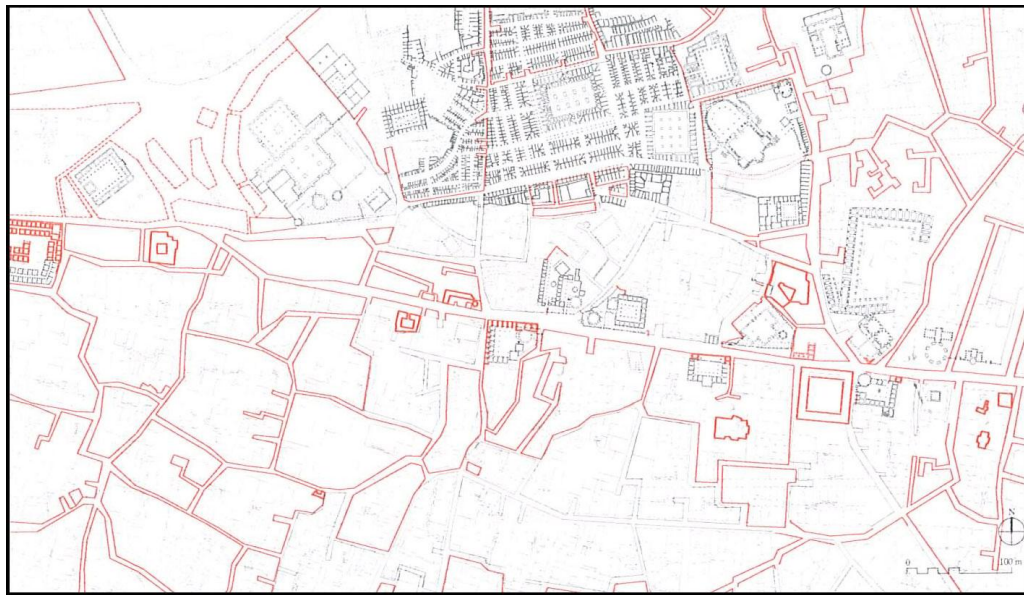
1980’li yıllarda turizmin özgürleşmesiyle birlikte kente gelen turist sayısı artarken kalitesi de aynı oranda düşmüş ve yığmsal turizm yaşanmaya başlamıştır. Gelen turistler nitelikli ve bilinçli olmadığından bir takım gruplar tarafından Kapalıçarşı’dan başka alışveriş mekânlarına uzaklaştırılmışlardır. Bununla birlikte 1990’lı yıllara gelindiğinde Körfez savaşından sonra Türkiye’nin turistler açısından güvenli olmadığı söylentileri çıkınca da çarşı birçok müşterisini kaybetmiştir.

19. ve 20. yüzyıl arasında Kapalıçarşı ve çevresinin geçirdiği mekansal değişim Plan 3.6 ile Plan 3.7’de görülmektedir. Günümüze doğru gelindikçe bir yandan çarşının etrafı dükkânlarla ve hanlarla dolmaya başlarken bir yandan da bu bölgedeki yol ağı değişmiştir.

⁵⁹ Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi

Plan 3.6 19. Yüzyılda Kapalıçarşı ve Çevresi (Cerasi, 2006)

Plan 3.7 20. Yüzyılda Kapalıçarşı ve Çevresi (19. yy. yol ağı ile birlikte), (Cerasi, 2006)

Kapalıçarşı bu dönüşümleri geçirirken çarşının çevresi ve hanlar bölgesi de birtakım değişimler geçirmiştir. Fatih devriyle başlayıp dört asır boyunca İstanbul şehir hayatında büyük bir önem kazanmış olan hanlar 19. yüzyılda duraklamış, yüzyılın sonuna doğru sosyal gelişmeyle birlikte gittikçe ticaret hayatının iş yerleri halini almıştır. Böylece Karahanlı, Gazneli, Büyük ve Anadolu Selçukluları ve son olarak

Osmanlılarda devam eden köklü han mimarisi, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında artık tarihi devrini kapatmıştır.

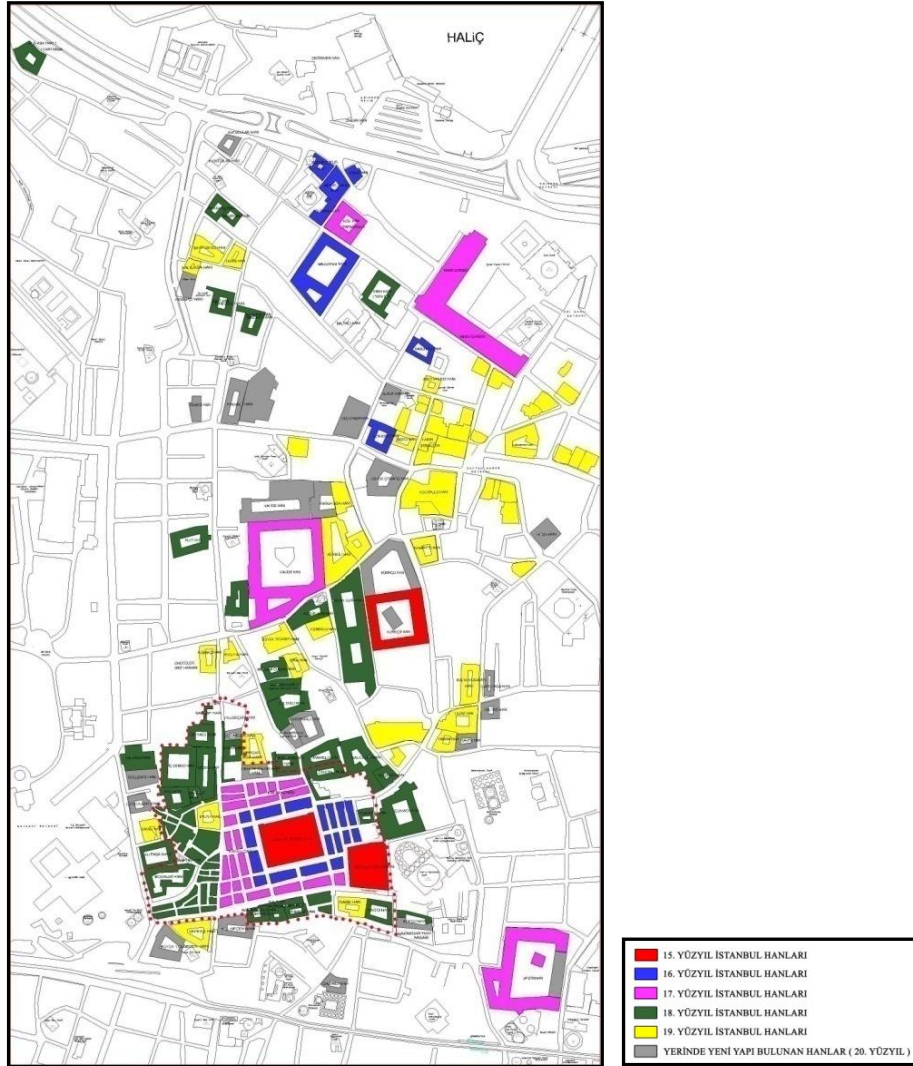
20. yüzyılda üretim ve dağıtım kanalları ile denetleme işlevlerinin yoğunlaştığı, finansal faaliyet kurumları ve üretici servisleri bir arada bulunmaktadır. Bu yüzyılın yeni ekonomik yapılanmasına Hanlar Bölgesi fiziksel yapısı nedeniyle cevap verememektedir.

Bölgede bulunan hanlar, çalışmalarını bir arada sürdürmesi gereken yeni faaliyet alanları için uygun yapı ve formda değildir. Yaya hareketleri düşünülerek düzenlenmiş yollar ise yeterli taşıt ulaşımına ve otopark ihtiyacına imkân vermemektedir.

Osmanlı döneminde ticari merkezin önemli yapıları olan hanlar bu yüzyılla birlikte eski önemini kaybederek birtakım fiziksel değişimler geçirmiştir. Bu dönemde tarihi hanlar korunamamış ve fiziksel açıdan birçok tahribatlara maruz kalmıştır.

Hanların yapılarıyla bütünleşmeyen ek yapılar hem hanların silüetini bozmuş hem de tarihi dokuyu yıpratmıştır. Bununla birlikte hanların eski fonksiyonları da değişerek yerini başka fonksiyonlar almıştır. Değişen fonksiyonların yerine genellikle toptan ticarete yönelik fonksiyonlar ya da depolar oluşmuştur. Aynı zamanda bu dönemde var olan eski hanların yerine de yeni yapılar yapılmıştır (Plan 3.8).

Hanlar Bölgesinin bu yeni ekonomik yapılanma da yer alamaması burayı altyapısı eksik ve yaşam standartları düşük bir yer haline getirmiştir. Bu yüzyıldan itibaren bölgedeki hâkim fonksiyon düşük maliyetli imalat ve depolamadır.

Plan 3.8 20. Yüzyılda Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesindeki Yapılar⁶⁰

3.2. GÜNÜMÜZDE KAPALIÇARŞI ve HANLAR BÖLGESİ

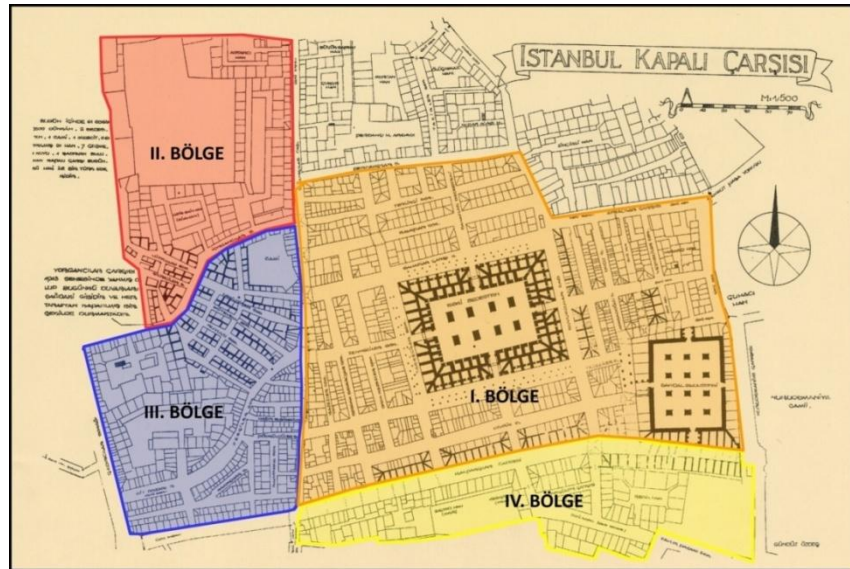
Günümüzde Kapalıçarşı'da 40.000 metrekare kapalı alanda sekiz ana kapı, 65 sokak, 3300 dükkân, bu dükkânlarda çalışan 40.000 insan ve günde 300 bini bulan ziyaretçisi bulunmaktadır. Aynı zamanda Kapalıçarşı'da günlük hayatın gereksinimini karşılayan yapılar olarak 1 cami, 2 mescit, 7 çeşme, 1 şadırvan, 1 kıraathane, 5 lokanta ve 4 kafeterya yer almaktadır. Kapalıçarşı, doğu-batı ve kuzey-güney doğrultusunda devamlılık gösteren yollar ve bu yollara açılan 16 kapıyla kent bağlantısını sağlamaktadır. Kuzey kapıları; Örücüler Kapısı, Tacirler Kapısı, Mercan

⁶⁰ Halihazır haritalar üzerinden tez kapsamında geliştirilmiştir.

Kapısı, Doğu Kapıları; Mahmutpaşa Kapısı, Kılıççılar Kapısı, Sandal Bedesteni Kapısı, Nur-u Osmaniye Kapısı, Kürkçüler Kapısı, Güney Kapıları; Kürkçüler Kapısı, Çarşı Kapı, Merdivenli Kapı, Batı Kapıları; Beyazıt Kapısı, Hacı Hüsnü Kapısı, Fesçiler Kapısı, Yorgancılar Kapısı ve Lütfullah Kapısı'dır.

Çarşının iç konumlanması, farklı oluşumların gereği olarak 4 mimari bölgeye ayrılmaktadır. Birinci bölge; 2 bedesteni ve etrafındaki dükkân adalarını kapsamaktadır. Bu bölge, çarşının merkezini oluşturmaktadır. Cevahir Bedesteni, çarşının ağırlık noktası olmakla birlikte, ekonomik rant yaratma özelliğini korumamaktadır. Bedestenin etrafındaki yapılar biçimleri itibarıyla çarşının en düzenli bölümünü oluşturmaktadır. İkinci bölge; çarşının kuzeye doğru uzayan bölümüdür. Bölgenin omurgasını oluşturan Yağlıkçılar Caddesi boyunca dükkânlar ve hanlar yer almaktadır. Üçüncü bölge; Yağlıkçılar ile Sipahi caddelerinin batısında bulunmaktadır. Yapı adaları ve hanların biçimleri bakımından çarşının en karışık bölgesidir. Dördüncü bölge; Kalpakçılar Caddesi'nin güneyinde kalan kesim olarak öne çıkmaktadır. Bu bölgenin kent bağlantıları çok iyi kurulmamıştır. Dördüncü bölgeyle Divan Yolu arasında kalan kesimde sonradan yapılan iskansız yapılar bulunmaktadır (Küçükerman ve Mortan, 2007) (Plan 3.9).

Plan 3.9 Kapalıçarşı'nın Bölgeleri⁶¹

⁶¹ Tez kapsamında geliştirilmiştir. (Kaynak: Özdeş,1954)

Günümüzdeki Kapalıçarşı dükkânlarının büyük bir bölümü Fatih Sultan Mehmed döneminde yapılmıştır. Geçmişte çarşının üstü bütünüyle kurşun ile kaplı iken günümüzde bedesten dışında çarşının çatısı kiremitle kaplıdır. 1943 ve 1954 yıllarında geçirdiği son yangınlardan sonra Kapalıçarşı bugünkü görünümünü almıştır.

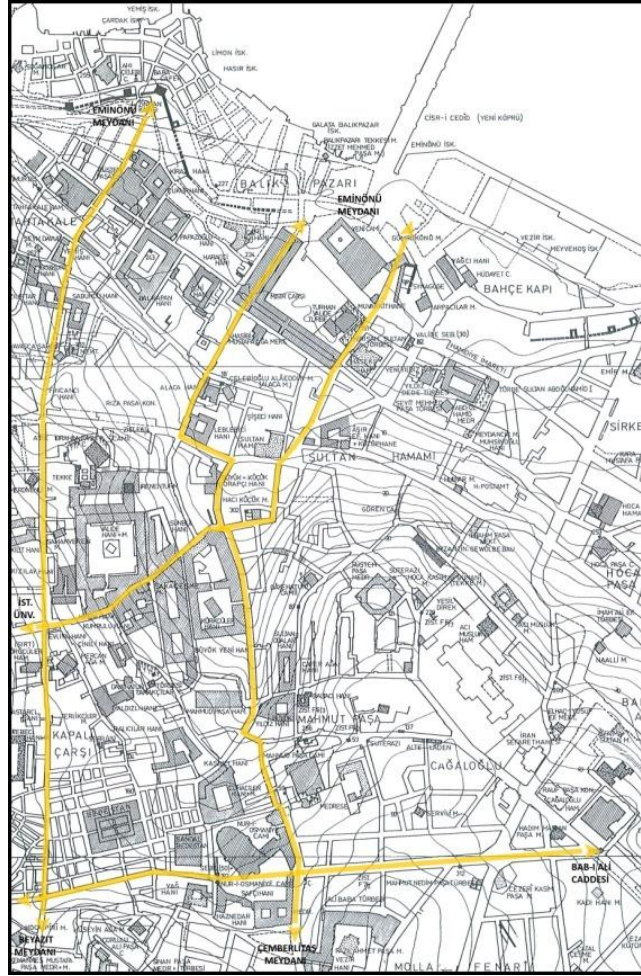
Kapalıçarşı içerisinde sokaklar fonksiyonlarına göre ayrılmıştır. Her sokak ismini içinde bulunan esnafın ürettiği ve sattığı ürüne göre almıştır. Benzer ürünlerin satıldığı dükkânların aynı sokak üzerinde toplanması kişilerin istedikleri ürüne kolay erişebilmelerine, fiyat ve kalite kontrollerini kolaylıkla yapabilmelerini sağlamaktaydı. Günümüzde bu dükkânların büyük bir çoğunluğu varlığını sürdürmese de sokak isimleri hala varlıklarını devam ettirmektedir.

Eminönü-Sirkeci-Beyazıt Meydanlarının ortasında kalan Hanlar Bölgesi ise yoğun ticari aktivitelerin gerçekleştiği alandır. Tamamen ticari fonksiyonlara ayrılmış bu bölgede gündüz-gece nüfusu arasındaki dengesizlik çok belirgindir. Bölge içindeki yapıların zemin katı ticaret, üst katları ise genellikle depo amaçlı kullanılmaktadır.

Bölgede tarihi hanların yeteri kadar korunamaması, fonksiyonlarının değişmesi, bu fonksiyonlara paralel olarak hanlara eklenen yeni birimlerin olması, hanları kullanan kişilerin yapıya olan duyarsızlıkları gibi etkenlerden dolayı bu hanlar gün geçtikçe yıpranmaktadır. Bununla birlikte sokakların da ticari amaçlı eklentiler ve taşıtlarla işgal edilmesi dokunun kullanıcılar tarafından algılanmasını engellemektedir.

Hanlar bölgesinde Beyazıt ve Çemberlitaş Meydanlarını, Eminönü Meydanı, İstanbul Üniversitesi ve Bab-ı Ali Caddesine bağlayan tarihi akslar bulunmaktadır. Bu akslar günümüzde de yoğun ticaretin bulunduğu alanlardır (Plan 3.10).

Plan 3.10 Hanlar Bölgesinde Tarihi Akslar⁶²

Bölgede tarihi akslar boyunca iki tür yapının yoğunlaştığı görülmektedir. Bu yapılar mimari özellikleri ile birbirlerinden ayrılmaktadır. Bu yapılardan avlulu yapılar, Kapalıçarşı ve çevresinde yoğunlaşırken, avluları olmayan yapılar ise Mahmutpaşa Yokuşu – Sultanhamam Meydanı ile IV. Vakıf Han ve Postane binası arasında toplanmıştır.

Birinci grup yapılar;

- Avlulu yapılardır.
- Avlular yarı kamusal alandır ve halkın kullanımına açıktır.
- 2 ya da 3 katlıdır.

⁶² Tez kapsamında geliştirilmiştir.

- Avluları saran revaklar ve revakların arkasında oda sıraları bulunmaktadır.
- Avlunun etrafını taş payelerin taşıdığı yuvarlak veya sivri kemerli revaklar çevrelemektedir.
- Temel yapı malzemesi taş ve tuğladır.
- Odalar kubbe ya da tonoz örtülüdür.
- Pek çok yapıda odalarda ocak bulunmaktadır.
- Çatı kaplaması kurşundur.
- Girişler kendisini belli edecek şekilde çıkma yapmaktadır.
- Dış cepheler sıvalı değildir. Taş ve tuğlanın birlikte kullanımı cephe süslemelerini teşkil etmektedir.
- Tüm yapıya hizmet edecek ıslak hacimler tek bir noktada toplanmaktadır.

İkinci grup yapılar;

- Avluları yoktur.
- 3 ile 5 kat arasındadır.
- Planlarında merkezde merdiven holü yer almaktadır.
- Mekânlar merdiven holünü çevrelemektedir.
- Yapı içten ve dıştan sıvalıdır.
- Cepheleri art-neuvo, artdeco, eklektik üslubunda bezemelerle ile süslenmiştir.
- Kat yükseklikleri yaklaşık 4.00 metredir.
- Çoğunda zemin kat üzerindeki katlar sokağa çıkma yapmaktadır.
- Her katta ıslak hacim bulunmaktadır.
- Hemen hemen her yapıda ısıtma mevcuttur.
- Çatı örtüsü olarak ahşap kırma çatı sistemi uygulanmıştır.⁶³

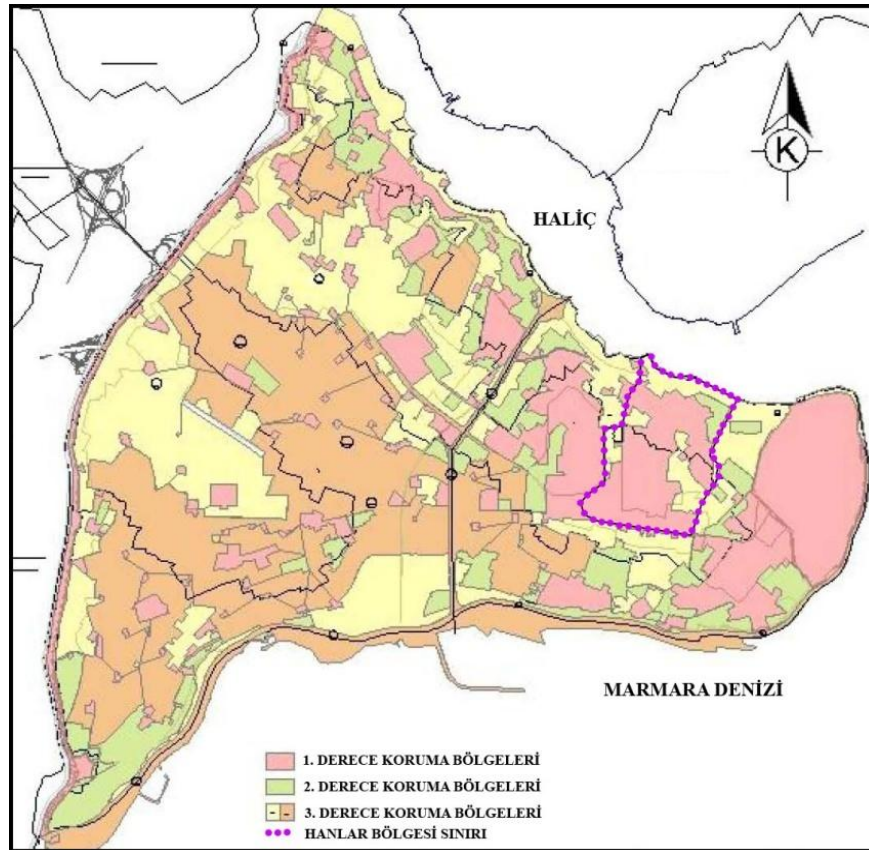
Bu çalışma kapsamında birinci grup avlulu han yapılarının üzerinde durulmuş ve tarihsel süreç içerisinde farklı yüzyıllarda inşa edilmiş hanlara örnekler verilmiştir.

İstanbul'un hem ticari hem de tarihsel merkezi olan Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi günümüzde, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında

⁶³ Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Kentsel Tasarım Projesi, Hanlar Bölgesi Çalışma Grubu, Fonksiyon Planlaması Çalışması, 2006

1. derece koruma bölgesi olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda Hanlar bölgesinde 427'si han yapısı, 386'sı tescilli dükkân olmak üzere toplam 813 adet tescilli yapı bulunmaktadır (Plan 3.10).

Bu bölgenin 1. derece koruma bölgesi olarak belirlenmesi hem yapıların korunması açısından hem bölgeye gerekli önemin verilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Yapılacak yeni yapılanmalarda daha önceden yapılmış hataların tekrarlanmaması, özgün yapı karakterine ve formlarına uyum sağlayan yapılanmalara girişilmesi bu bağlamda ön plana çıkmaktadır.

Plan 3.11 Koruma Bölgeleri⁶⁴

⁶⁴ Tarihi Yarımada Genel Tipoloji Envanteri ve Kentsel Tasarım Rehberi

3.3. MISIR ÇARŞISI – KAPALIÇARŞI AKSI

Çalışmamın bu bölümünde Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesindeki sorunları ve potansiyelleri daha ayrıntılı irdeleyebilmek adına bu alan içerisinde bir aks belirlenmiştir. Bu aks Mısır Çarşısından başlayarak Kapalıçarşı'ya doğru inen hat üzerindeki hanları kapsamaktadır. Aksın bir ucunda Mısır Çarşısı diğer ucunda Kapalıçarşı yer alırken aks boyunca seçilen hanların farklı dönemlerde yapılmış avlulu hanlar olmasına özen gösterilmiştir (Resim 3.1).

Resim 3.1 Mısır Çarşısı – Kapalıçarşı Aksındaki Yapılar⁶⁵

Hanlar bölgesi içerisinde Eminönü'nden Kapalıçarşı'ya inen iki önemli aks bulunmaktadır. Bu akslardan biri Uzun Çarşı Caddesi, bir diğeri ise çalışma alanım olan Mısır Çarşısından başlayan ve Mahmutpaşa yokuşundan Kapalıçarşı'ya bağlanan akstır. Bu aks boyunca birçok önemli hanlar, çarşılar ve yapılar bulunmaktadır. Bu aksı ve yapıları incelemek geçmişten günümüze değişen ticari yaşamı karşılaştırmak, alışveriş mekânlarının geçirdiği değişiklikleri irdelemek ve

⁶⁵ Tez kapsamında geliştirilmiştir.

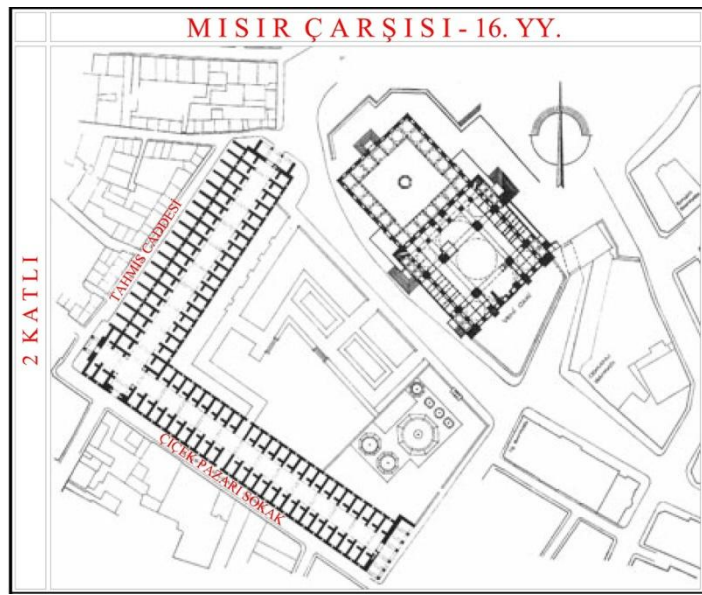
kişilerin alışveriş için tercih ettikleri mekânları saptamak açısından önem taşımaktadır.

3.3.1. Mısır Çarşısı

Mısır Çarşısının inşasına 1597 yılında başlanmıştır. Arasta düzeninde olan Mısır Çarşısı “L” harfi şeklinde uzanmaktadır. Mısır Çarşısı adını çarşıda satılan malların Mısır yoluyla gelmesinden dolayı almıştır (Plan 3.13).

Plan 3.12 Mısır Çarşısının Bölgedeki Konumu⁶⁶

Plan 3.13 Mısır Çarşısının Planı (Müller-Wiener, 2001)

Mısır Çarşısının Yeni Cami kapısı, Balıkpazarı kapısı, Hasırcılar kapısı, Ketenciler kapısı, Çiçekpazarı kapısı ve Haseki kapısı olmak üzere 6 adet kapısı bulunmaktadır. Daha önce çarşıdaki her dükkân malların sergilendiği ve satıcının oturduğu peykeyi yerleştirdiği bir eyvan ile kapısı kapanabilir bir odadan oluşmaktaydı. Onarım sırasında eyvanları arkadaki odalara bağlayan kapıların bulunduğu duvarlar açılarak günümüzdeki dükkânlar oluşturulmuştur.

Mısır Çarşısı'nın uzun kolunda karşılıklı olarak 23'erden 46, kısa kolunda ise 18'erden 56 eyvan ve hücre, ayrıca iki kolun birleşme bölümünde 6 eyvan ve hücre

⁶⁶ Halihazır haritalar üzerinden tez kapsamında geliştirilmiştir.

bulunmaktadır. Böylece içteki eyvan ve hücre sayısı 88'i bulmaktadır. Çarşının Tahmis Sokağı'na bakan bölümünde ise 18 dükkân yer almaktadır (Özdeş, 1954).

Günümüzde Mısır Çarşısı'nın dış cephelerinde seyyar satıcı birimleri yer almaktadır. Daha önceki yıllarda kaldırılan bu birimler son yıllarda daha çok işportacılık yapan birimler olarak ön plana çıkmıştır. Baharat satan aktarcıların yoğunlukla bulunduğu Mısır Çarşısı Eminönü bölgesinde çok fazla yerli ve yabancı turist çeken bir alışveriş mekânıdır. Çarşıya gelen turistlerin öncelikli amacı alışveriş yapmak değil tarihi çarşayı görmektir.

3.3.2 Sabuncu ve Leblebici Han

Sabuncu Han Sokak Mısır Çarşısının Çiçek Pazarı Sokağı girişinden güneye doğru inen sokaktır. Bu sokak üzerinde iki önemli han bulunmaktadır. Bu hanlar Sabuncu Han ve Leblebici Handır.

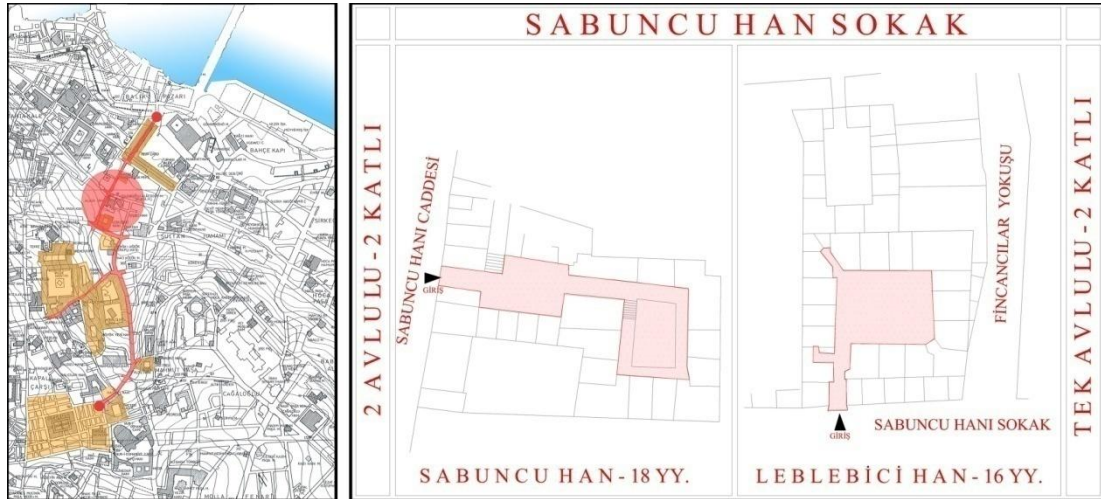
Sabuncu Hanı 18. yüzyılda inşa edilmiş sayılı ticaret hanlarından. Günümüzde harap durumda olan yapı taş ve tuğladan yapılmıştır. Bulduğu alandaki yol ve arsaya uyma zorunluluğundan hanın düzgün bir planı bulunmamaktadır.

Bugün oldukça değişikliğe uğramış olan hanın bir kısmı tamamen kaybolmuştur. Bu nedenle kısmen korunmuş hanlar grubundandır. İki katlı olan hanın zemin katında kırtasiye ve hediyelik eşyalar satan dükkânlar, üst katında ise depolar ya da boş birimler yer almaktadır. Hanın avlusunda sonradan inşa edilen yapılar avlunun formunu kaybetmesine neden olmuştur (Plan 3.15).

Leblebici Hanı ise 16. yüzyılda inşa edilmiş ticaret hanlarından. Sade bir dış cepheye sahip olan hanın 17x13 metrelik tek avlusu her iki katta revaklı galeri ile çevrilmiştir.

Günümüzde çok harap durumda olan han ilave yapılarla değişmiştir. Hanın planı yoldan dolayı şeklini fazla kaybetmemiş, plan ve avlu düzgün kalmıştır. İki katlı olan hanın zemin katında toptan ticaret yapılırken, üst katı ise tamamen boş durmaktadır.

Plan 3.14 Bölgedeki Konumu⁶⁷

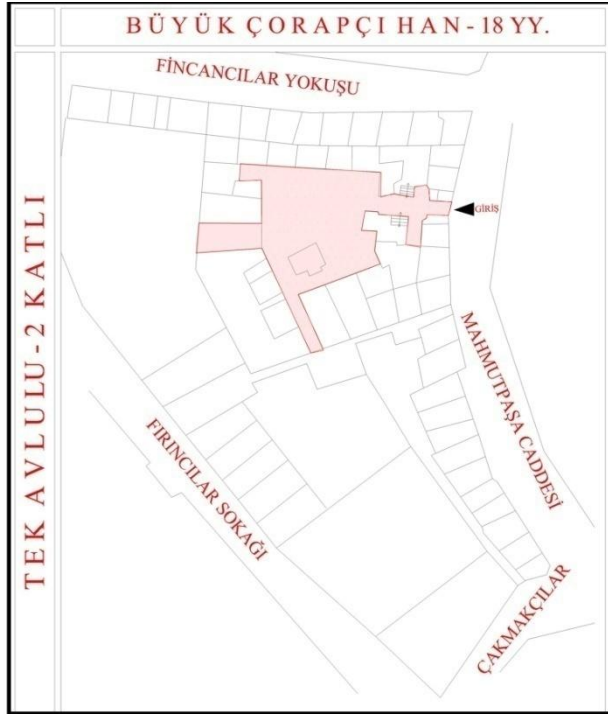
Plan 3.15 Sabuncu Han ve Leblebici Han (Güran, 1976)

3.3.3 Büyük Çorapçı Han

Mahmutpaşa Yokuşu ve Vasıf Çınar Caddesinin kesiştiği köşede bulunan tek avlulu ticaret hanlarından. Büyük Çorapçı Han ise 18. yüzyılda yapılmış, iki katlı ve tek avlulu İstanbul hanlarından. Han taş ve tuğladan yapılmıştır. Yola ve parsel uyulduğundan hanın düzgün formlu planı bulunmamaktadır (Plan 3.17).

İki katlı olan hanın zemin katında tekstil ve mefruşat dükkânları, üst katında ise daha çok depolar ve bir havra yer almaktadır. Günümüzde avluya yeni binaların eklenmesi avlunun algılanmasını engellerken, hanın cephesindeki tabela vb. ilaveler de cephenin tamamen kaybolmasına neden olmuştur. Dolayısıyla yapı önemli değişiklikler ve tamirlere maruz kalarak eski görüntüsünü kaybetmiştir.

⁶⁷ Halihazır haritalar üzerinden tez kapsamında geliştirilmiştir.

Plan 3.16 Bölgedeki Konumu⁶⁸

Plan 3.17 Büyük Çorapçı Han (Güran, 1976)

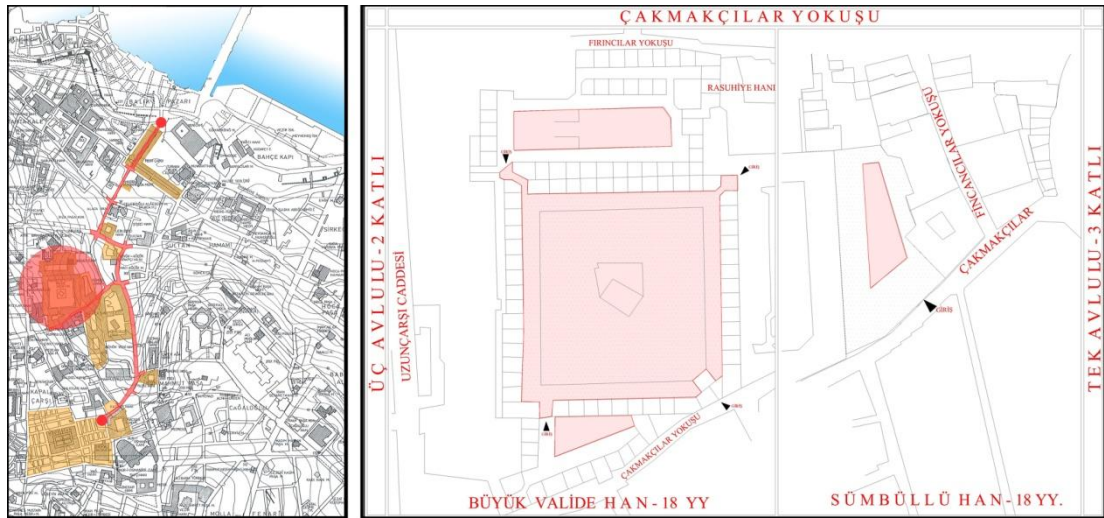
3.3.4 Büyük Valide Han ve Sümbüllü Han

Çakmakçılar Yokuşu, Mahmutpaşa Yokuşu ile Uzunçarşı Caddesi arasındaki en kuvvetli bağlantıdır. Doğuda Kürkçü Hanı'nın köşesinde Mahmutpaşa yokuşu ile birleşmektedir. Hanların en yoğun olarak yerleştiği Çakmakçılar Yokuşu, ticaret bölgesinin tarihi gelişimi içinde ilk inşa edilen yapıların üzerinde bulunması bakımından önemlidir. Çakmakçılar Yokuşu sonunda Mahmutpaşa Yokuşu ile bağlanarak, ticaret bölgesinin içlerine kadar uzanmaktadır. Büyük Valide Han, Sümbüllü Han, Büyük Yeni Han ve Kürkçü Han Çakmakçılar Yokuşu üzerindeki en önemli avlulu hanlardır.

Büyük Valide Han, Çakmakçılar Yokuşu ve Fırıncılar Yokuşu arasında Tarakçılar Sokağı karşısında bulunan bölgenin en büyük hanıdır. Giriş avlusu ve esas avlunun yanı sıra bir de döneminde ahırlar için yapılmış olan üçüncü avlusu bulunmaktadır. Revaklı galeriler ile çevrili olan avluların üçüncüsü günümüzde oldukça değişikliğe uğramıştır. Ortadaki büyük avlu ise ilave yapılarla orijinal halini kaybetmiştir. 108

⁶⁸ Halihazır haritalar üzerinden tez kapsamında geliştirilmiştir.

odası olan hanın giriş katında toptan ve perakende ticaret yapılmakta ve hanın avlusu günümüzde otopark olarak kullanılmaktadır. Büyük bir kısmı boş olan hanın üst katında ise az da olsa geleneksel tekstil dokumacılığına rastlanmaktadır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen hanın çatısından görünen Haliç manzarası turistler için çekici bir güç oluşturmaktadır (Güran,1976).

Plan 3.18 Bölgedeki Konumu⁶⁹ Plan 3.19 Büyük Valide ve Sümbüllü Han (Güran, 1976)

Sümbüllü Han ise Çakmakçılar Yokuşu'nda Büyük Yeni Han'ın karşısında bulunmaktadır. Sümbüllü Han 18. yüzyılda yapılmış, üç katlı ve tek avlulu ticaret hanlarındadır. Avlunun özellikle kuzey tarafında betonarme yapıların inşa edilmesi avlunun formunu kaybetmesine neden olmuştur. Yola bakan cephesi nispeten orijinal halini korumuştur. Günümüzde hanın büyük bir çoğunluğu boştur ve bir bölümünde de toptan ticaret yapılmaktadır (Plan 3.19).

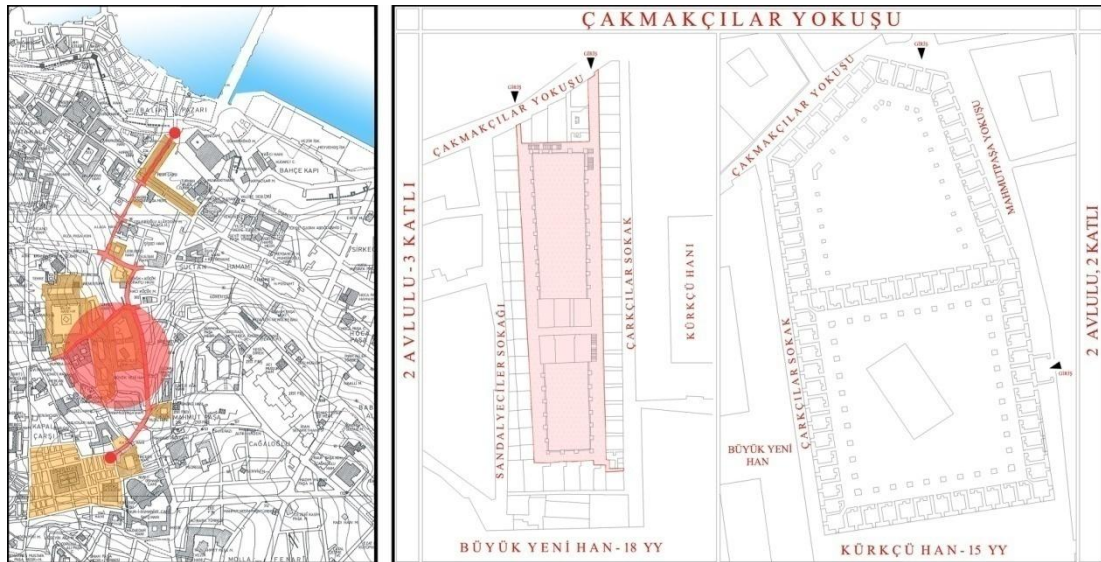
3.3.5 Büyük Yeni Han ve Kürkçü Han

Büyük Yeni Han ve Kürkçü Han Çakmakçılar Yokuşu üzerinde bulunan diğer önemli hanlardır.

Büyük Yeni Han 18. yüzyılda yapılmış, iki avlulu ve üç katlı ticaret hanlarındandır. Hanın arsaya uymasından dolayı dikdörtgen formlu bir han ortaya çıkmıştır. İki uzun

⁶⁹ Halihazır haritalar üzerinden tez kapsamında geliştirilmiştir.

avlusu, ortada binanın yan bölümlerini birleştiren bir kolla ayrılmaktadır. Gerek yapının cephesi gerekse planı açısından özellikli hanlardandır. Taş ve tuğladan yapılmış olan han günümüzde oldukça kötü durumdadır. Diğer hanlarla kıyasla Büyük Yeni Han daha az yoğunluğun olduğu ve bu doğrultuda da kullanıcıların yarattığı olumsuz etkinin de daha az olduğu bir handır. Diğer hanlar yapılan ilavelerle her geçen gün değişirken, Büyük Yeni Han zamanın yarattığı eskimenin dışında hala tarihi izlerini taşımaktadır. Günümüzde toptan ticaret ve gümüş imalatı yapılan hanın üst katları genellikle boştur. Hanın avlusuna ise otopark olarak kullanılmaktadır (Plan 3.21).

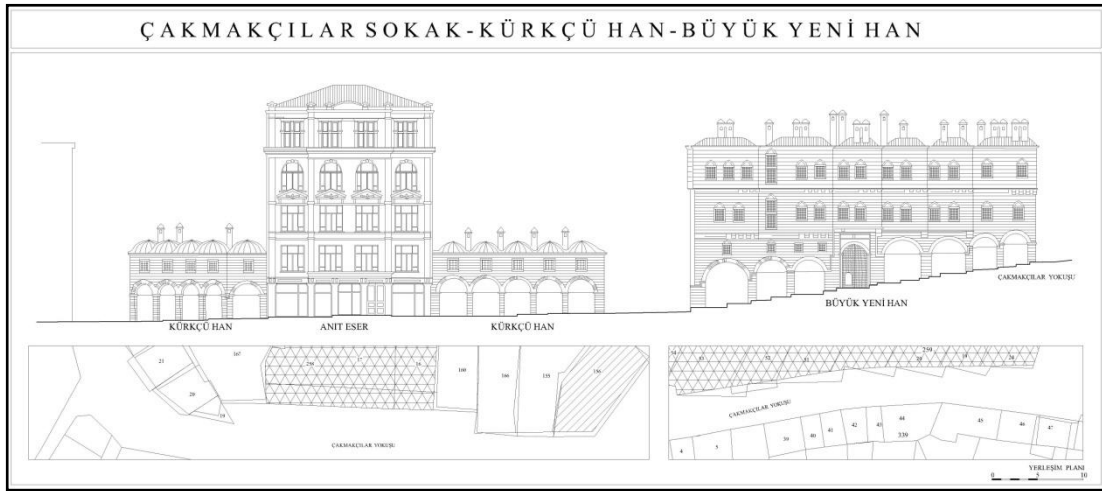
Plan 3.20 Bölgedeki Konumu⁷⁰ Plan 3.21 Büyük Yeni Han ve Kürkçü Han (Güran, 1976)

Kürkçü Hanı Fatih döneminden kalan tek kâgir handır. 15. yüzyılda yapılmış olan han iki avlulu ve iki katlıdır. Han ölçüleri ve odaların sayısı bakımından Türkiye'nin en büyük hanları arasında yer almaktadır. Kapıları revaklara açılan 167 odası bulunmaktadır. 1896 depreminde bazı kısımları yıkılan hana yapılan müdahaleler ve ilaveler hanın tanınmaz hale gelmesine neden olmuştur.

Günümüzde hala etkin bir şekilde ticaretin olduğu handa genellikle, tekstil, giyim, çamaşır, gelinlik satan dükkânlar yer almaktadır. Hanın birinci ve büyük avlusuna bugün hala korunurken, kuzeyde bulunan yamuk avlusuna büyük ölçüde kaybolmuştur.

⁷⁰ Halihazır haritalar üzerinden tez kapsamında geliştirilmiştir.

Bununla birlikte hanın güney avlusundaki mescit yerine günümüzde iki katlı binanın inşa edilmesi hanın özgün yapısı bozmuştur. Alt kattaki dükkânların da farklı malzemelerden saçaklarla kaplanması, tabelaları, sergiledikleri malları ile karışıklık içerisindedir.

Şekil 3.4 Kürkçü Han ve Büyük Yeni Han Kesiti⁷¹

3.3.6 Yıldız Han

Mahmutpaşa Yokuşu ticaret bölgesinin doğu bölümünde yer almaktadır. Bu yokuş, Kürkçü Hanın kuzey köşesinden başlayarak, Kapalıçarşı'nın Mahmutpaşa kapısına ulaşmaktadır. Mahmutpaşa kapısından itibaren Aynacılar ve Halıcılar sokaklarıyla, Uzunçarşı Caddesi'nin devamı olan Yağlıkçılar Caddesi ile birleşmektedir.

Mahmutpaşa Yokuşu'nun Divanyolu ve Eminönü bağlantıları da kuvvetlidir. Yokuş Mahmutpaşa ve Nuruosmaniye Camilerinin arasında geçip Vezirhanı Caddesi ile birleşerek, buradan Çemberlitas ve Divanyolu'na ulaşmaktadır. Kuzeyde ise Kürkçü Hanı'nın köşesinden Sultanhamam'a inerek Mısır Çarsısı ve Yeni Cami'yi geçip Eminönü'ne ulaşmaktadır.

Mahmutpaşa aksı büyük hanlar ve aralarındaki boşlukları dolduran dükkânlarla ticaret hareketliliğinin en yoğun olduğu alandır. Bu yoğun ve dar sokaklar boyunca meydan ya da benzeri açıklıklara rastlanmamakta, hanların avluları bu eksikliği karşılamaktadır.

⁷¹ Tarihi Çevreyi Koruma Müdürlüğü

Günümüzde yoğun bir şekilde ticaretin yer aldığı Mahmutpaşa Yokuşu ve bağlantı yolları Eminönü Belediyesi tarafından araç trafiğine kapatılarak yayalaştırılmıştır.

Plan 3.22 Bölgedeki Konumu⁷²

Plan 3.23 Yıldız Han (Güran, 1976)

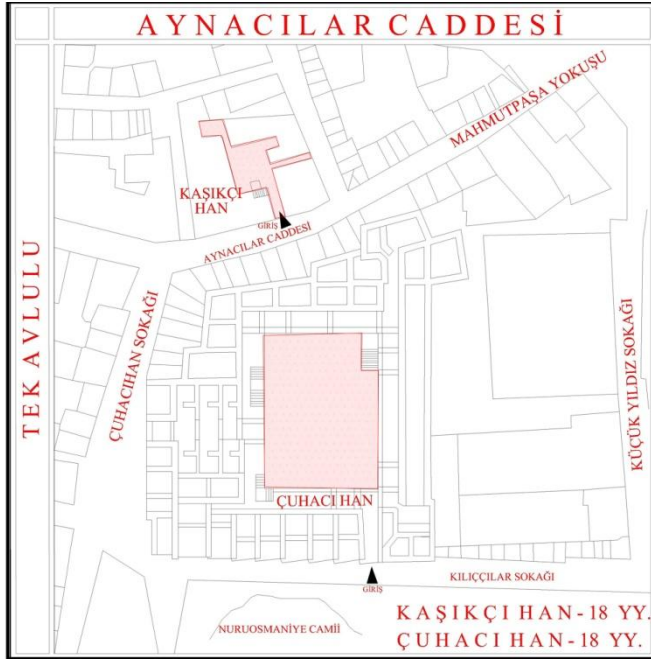
Mahmutpaşa Yokuşu'nda, Sultan Odaları ve Yeşildirek sokakları arasında Yıldız Hanı yer almaktadır. Yıldız Hanı 19. yüzyılda az sayıda inşa edilmiş İstanbul hanlarından biridir. Dikdörtgen bir avlu etrafında düzenlenen plan yol ve arsa durumlarından dolayı düzgün formlu değildir. İstanbul'un az sayıda olan üç katlı ve ticaret hanları grubundan olan yapının zemin katında mefruşat ve çeyizlik satan dükkânlar, üst katlarında ise terziler ve boş dükkânlar bulunmaktadır. Zemin katta cephede bulunan dükkânlar bugün tamamen değişirken, üst katlar eski halini korumaktadır (Plan 3.23).

3.3.7 Kaşıkçı ve Çuhacı Han

Aynacılar Caddesi Mahmutpaşa Yokuşunun Kapalıçarşı'ya bağlandığı caddedir. Cadde üzerinde Kaşıkçı Han ve Çuhacı Han bulunmaktadır. Kaşıkçı Han'ın girişi Aynacılar Caddesindeyken, Çuhacı Hanın girişi Kapalıçarşı'nın içerisindedir. Bu doğrultuda Çuhacı Hanı Kapalıçarşı hanlarındanndır. (Plan 3.25).

⁷² Halihazır haritalar üzerinden tez kapsamında geliştirilmiştir.

Plan 3.24 Bölgedeki Konumu⁷³

Plan 3.25 Kaşıkçı ve Çuhacı Han (Güran, 1976)

Kaşıkçı Han, Kapalıçarşı bölgesinde Mahmutpaşa Yokuşu ile Tarakçılar Sokağının köşesinde bulunmaktadır. 18. yüzyılda yapılmış tek avlulu, iki katlı İstanbul hanlarından olan Kaşıkçı Han, kentin yol ve arsa durumuna uyma sebebiyle düzgün olmayan bir plan ve avlu formuna sahiptir. İstanbul ticaret hanlarından olan yapının zemin katında depolar, üst katında ise gümüş imalatçıları bulunmaktadır. Görülen cephelerde günümüze çok değişikliğe uğramış ve kendine özgü yapısından uzaklaşmıştır.

Çuhacı Han, Nuru Osmaniye Camisinin yakınında Mahmutpaşa Yokuşu, Kılıççılar ve Çuhacı Hanı Sokakları arasında bulunmaktadır. 18. yüzyılda yapılmış tek avlulu, iki katlı İstanbul hanlarından olan Çuhacı Han, kentin yol ve arsa durumuna uyma zorunda kalmasına ve düzgün bir dış forma sahip olmamasına rağmen 21x28.5 metrelik düzgün dikdörtgen olan tek bir forma sahiptir. İstanbul şehir hanlarının ticaret hanları grubunda olduğu halde zemin katları depolara ayrılmayıp ikamete ayrılmıştır. Depolar ise hanın bodrumunda yer almaktadır. Günümüzde avlu ve zemin katı çok değişikliğe uğramıştır. Avludaki mescit bugün yapılan tamir ve

⁷³ Halihazır haritalar üzerinden tez kapsamında geliştirilmiştir.

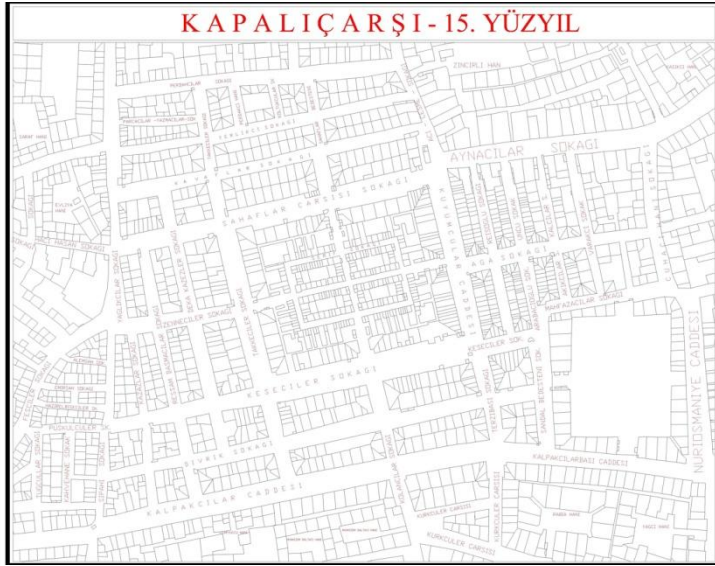
ilavelerle tamamen değişmiş durumdadır. Kapalıçarşı'nın devamı gibi olan Çuhacı Han'da bugün kuyumcu dükkânları yer almaktadır.

3.3.8 Kapalıçarşı

Mısır Çarşısından başlayan aks en son Mahmutpaşa Yokuşu ile Kapalıçarşı'ya ulaşmaktadır. 15. yüzyılda inşa edilmiş olan Kapalıçarşı 16 kapısıyla kentle bağlantısını sağlamaktadır. Her kapısından çıkınca anıtsal bir yapıyla karşılaştığımız Kapalıçarşı bölgenin en önemli odak noktasıdır.

Plan 3.26 Bölgedeki Konumu⁷⁴

Plan 3.27 Kapalıçarşı⁷⁵

Kapalıçarşı'da günlük yaşam kendinden çok yanındakini, çevresini dolayısıyla toplumu düşünen bir anlayışa dayanmaktadır. Çarşı güven ve dayanışmanın olduğu, din, dil ve ırk ayrımının olmadığı bir yapıdır. Çarşı esnafı birbirine ve müşterisine saygılı, onları rahatsız etmeden satışını yapan bir esnaf grubuna sahiptir. Geçmişte şekillenen çarşının bu toplumsal yapısı günümüze kadar ulaşmaktadır. Çarşının bir kesiminde böyle bir toplumsal yapı barınırken, bazı kesimlerinde ise değişen esnaf tipi çarşının değişimine olumsuz yönde etki etmiştir. Her dilde müşteriye dükkâna çekmek isteyen ama davetkâr olmayan davranışlar eski saygılı esnaf tipinin yerini almıştır.

⁷⁴ Halihazır haritalar üzerinden tez kapsamında geliştirilmiştir.

⁷⁵ Halihazır harita

Tarihte çarşıda lonca sistemi bulunmaktaydı. Lonca sistemiyle birlikte ürün kalite ve fiyat kontrollerini sağlayan bir denetim mekanizması yer almaktaydı. Günümüzde kışın 250 bin yazın ise 500 bin ziyaretçisi bulunan çarşıda herhangi bir yönetim mekanizması bulunmamaktadır. Sahipsiz kalan Kapalıçarşı'ya içinde yaşayanlar dahi sahip çıkmamıştır. Bugün ana caddeler Büyükşehir Belediyesine, ara caddeler İlçe Belediyesine, yapı ise Anıtlar Kuruluna bağlıdır. Birçok yetkilinin bulunduğu alanda herhangi bir yönetim mekanizmasının bulunmaması yapısal birçok sorunun çözümsüz kalmasına neden olmuştur. Altyapı sorunları, yapının eskimesinden kaynaklanan sorunlar bunların başında gelmektedir.

Çarşıda bugün farklı meslek grupları yer almaktadır. Kuyumcular bu meslek grupları arasında en çok ön plana çıkan meslek grubudur. 3600 işyerinin 1100'ünü kuyumcular oluşturmaktadır. Türkiye'nin altın ihracatının % 40'ine yakını altın ve döviz borsasını barındıran Kapalıçarşı sağlamaktadır.

Geçmişte çarşıda Türk el sanatları, Türk dokumaları ve Türk kumaşları ön plandayken şimdi bazı bölümlerde Hindistan ve Çin'den gelen kumaşlar ve objeler yer almaktadır. İstanbul'u ziyarete gelen turistlerin ilk uğrak yeri olan Kapalıçarşı'da turistler bizim kültürümüze ait olmayan ürünlerin satıldığını görünce yadırgasalar da çarşının tarihi gizemi onları büyülemektedir.

3.4. BÖLÜM SONUCU

Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi İstanbul'un fethinden sonra hızla gelişmeye başlayarak kentin ticari merkezi olmuştur. İki bedesten etrafında kurulan çarşı, zaman içerisinde bedestenin etrafında dükkânların yer almasıyla oluşmuştur. Kapalıçarşı, iki bedesten etrafında gelişerek oluşurken, hanlar bölgesi ise Kapalıçarşı'nın etrafında şekillenen hanlarla meydana gelmiştir. Kapalıçarşı'dan Eminönü'ne kadar uzanan aksa yüzyıllar boyunca İstanbul şehir hanları inşa edilmiştir.

Çalışma alanım olarak seçtiğim aks Eminönü Mısır Çarşısı ile Kapalıçarşı arasındaki önemli ticari akslardan biridir. Bu aks üzerinde zaman içerisinde şekillenmiş hanlar, geçmişte kentin ticari aktivitelerin büyük bir çoğunluğunu oluştururken, günümüzde sadece alt düzey ticareti karşılamaktadır. Fonksiyonları kadar mimari yapılarıyla da dikkat çeken hanlar günümüzde kendilerine özgü yapılarının korunamaması, yapılan ilave inşaatlar, değişen fonksiyonlar ve kullanıcıların tahribatları nedeniyle bozuntuya uğramıştır. İncelenen hanlar arasında bir takım benzerlikler ve farklılıklar ön plana çıkmaktadır. Her biri avlulu olan hanların avluları günümüzde özelliklerini büyük ölçüde kaybetmiştir. Hemen hemen hepsinde toptan ticaret, depolama ve bir han lokantası yer alan hanların en önemli ortak özellikleri ise kullanıcıların han üzerindeki olumsuz etkileridir. Kimi hanların cepheleri tamamen yok olurken, kimi hanların ise avluları yapılan ilavelerde kaybolmuştur.

Hanların yanı sıra aksın iki ucunda kentin en önemli tarihi çarşıları bulunmaktadır. Bugün Mısır Çarşısı ve Kapalıçarşı tarihi yapıları dolayısıyla çok sayıda hem yerli hem de yabancı turist çekmektedir. Ancak yapılan alışveriş ile turist sayısı birbirine ters orantılıdır.

Sonuç olarak, kentte geçmişten günümüze kadar ulaşmış hem yapısal hem de fonksiyonel olarak bir miras bulunmaktadır. Zaman geçtikçe çöken, eski önemini yitiren, taşıdığı yoğunluğun kendisine yarar değil de zarar veren bir bölgenin tarihi önemi yadsınmamalı, aksine gelecek için potansiyeller yaratılmalıdır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Tarihi insanlık tarihi kadar eski olan alışveriş eylemi, tarih boyunca daha düzenli ve organize mekânlara gereksinim duyarak, farklı dönemlerde farklı tür yapılarda gerçekleştirilmiştir. Her dönem için alışverişin gerçekleştiği alan kentin ticari merkezi olmasının yanı sıra aynı zamanda da yaşam merkezleri olarak ön plana çıkmıştır. Bunun nedeni alışverişin her zaman için kentin en önemli kentsel aktivitelerinden biri olmasıdır. Bu bölümde öncelikle Kapalıçarşı - Hanlar Bölgesi ile günümüzdeki modern alışveriş merkezleri karşılaştırılarak tarihi alışveriş mekânlarının eski önemini kaybetmesinin nedenleri üzerinde durulmuştur. Ardından eski önemini yitiren kentin tarihi ticaret merkezi olan Kapalıçarşı - Hanlar Bölgesinde bozulan dokunun yeniden canlandırılabilmesi için birtakım önerilerde bulunulmuştur.

■ Yapılış Amaçları ve Konumları

Kapalıçarşı'nın yapılış amacı öncelikle dini yapıların masraflarını karşılamak, mal ve hizmet alma işlevlerini karşılayacak olumlu niteliklere sahip çevreler yaratmaktır. Perakende ticaretin yapıldığı mekân olarak karşımıza çarşı, bedesten ve dükkânlar çıkarken; toptan ticaret içinse hanlar çıkmaktadır. Satış ve üretim mekânları olan bu hanlar ve sokaklar çarşının ana omurgasını oluşturan yapılardır.

Günümüzdeki alışveriş merkezlerinin yapılış amaçları ise mal ve hizmet alma işlevlerini karşılamanın yanı sıra, kişilerin bir araya gelmesini, birbirleriyle iletişim kurmasını ve birtakım sosyal ihtiyaçların giderilmesini sağlamaktır. Son zamanlarda açılan alışveriş merkezlerinin isimlerinin yanına yaşam merkezi tanımını da eklemeleri bu fonksiyonları bünyelerinde taşıdıklarını ve birer çekici güç olarak gördüklerini göstermektedir.

Kapalıçarşı'nın oluşum süreci; odak noktası olarak bedesten ve bedestenin etrafında dükkânların yer almasıyla gelişmiştir. Kapalıçarşı'nın etrafında şekillenen hanlar ise kentin ticari bölgesini besleyici birimler olarak ortaya çıkmaktadır. Alışveriş

mekânlarının kentteki konumlarına baktığımızda kişilerin ulaşımının en uygun olduğu kent merkezinde yer aldığı görülmektedir. Kentin merkezinde yer alan Kapalıçarşı'nın kent bağlantılarının da son derece doğru olması çarşının günümüzde de devamlılığını sürdürmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Günümüzdeki modern alışveriş merkezlerinin yer seçim kriterlerinde ise; hızlı kentleşme, bölgedeki yüksek gelirin varlığı, araçla ulaşılabilirlik kolaylığı ile kentin ana ulaşım yollarının bağlantıları göz önünde bulundurulmaktadır. Bu bağlamda günümüzde alışveriş merkezleri Levent-Maslak aksında yoğunlaşmaktadır.

■ Erişebilirlik / Ulaşım

Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi kent merkezinde yer alan, kentle bağlantıları son derece doğru kurgulanmış bir tarihi ticaret merkezidir. Dolayısıyla Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesinin kentin merkezinde yer alması bu bölgeye erişilebilirliğin kolay olmasını sağlamaktadır. Ancak kent merkezindeki yoğunluk bölgede trafik ve otopark sorununa neden olmaktadır. Özel araçla ulaşımın mümkün olduğu ancak otopark ve trafik sorunundan ötürü toplu taşımanın daha etkin kullanıldığı bölgeye en rahat ulaşım tramvay ile sağlanmaktadır.

Modern alışveriş merkezleri ise kentteki konumlarının ve geniş otoparklarının bir gereği olarak özel araçla ulaşımı ön planda tutmaktadırlar. Kişileri özel araçla ulaşımına teşvik eden ve aynı aks üzerinde bulunan bu merkezler kentte yoğun bir trafiğe neden olmaktadır. Kentte metro aksına paralel olarak gelişen bu merkezlere aynı zamanda metro istasyonlarından doğrudan giriş sağlanmakta ve böylece erişilebilirlik artırılmaktadır. Ancak kent dokusuyla herhangi bir bağlantısı olmayan, kent bağlantıları iyi kurgulanmamış ve sadece noktasal birimler olarak gelişen bu merkezler hiçbir şekilde kentle bütünleşmemektedir.

■ Mimari Yapı

Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi, kendiliğinden zaman içerisinde oluştuğu için çevresi ile uyum içerisinde gelişmiştir. Çevresindeki yollara ve yapılara bağlı olarak gelişmesi, kent içerisinde kopuk bir alan değil de kente yönelik bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzdeki alışveriş merkezleri ise içe dönük bir planlama anlayışı ile inşa edilmiştir. Bu bağlamda kentin hangi bölgesinde olursa olsun birbirlerine benzer yapılara sahip ve çevresine uyum gösterme kaygısı taşımayan mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Birbiri ardına açılan içe dönük, kapalı alışveriş merkezlerinin son örneklerini incelediğimizde her birinin bir konsept belirlediği ve kendisinin bir diğerinden farklı olduğunu ifade ettiklerini görmekteyiz. Mimari yapılarıyla, kafe ve restoranlarıyla, daha önceden bulunmayan dünya markalarını barındırmalarıyla kişiler için birer çekici mekân olduklarını belirtmektedirler.

Alışveriş mekanlarının mimari yapılarına baktığımızda ise, Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesinin omurgasını hanlar, dükkânlar ve sokakların oluşturduğunu; günümüz alışveriş merkezinin omurgasını ise mekan içerisindeki mağazalar, bekleme alanları ve sirkülasyon alanlarının oluşturduğunu görmekteyiz. Tek katlı tarihi çarşılar yatayda sirkülasyon sağlarken, çok katlı alışveriş merkezleri hem yatayda hem de düşeyde sirkülasyon sağlamaktadır.

Kapalıçarşı'nın planlama ilkelerinden biri de her sokağın belli bir ürüne ayrılmasıdır. Yaya sirkülasyonu ve dolaşım kolaylığı için sokak isimleri de o sokak üzerinde satılan ürünlerin isimleriyle anılmaktadır. Bu durum tüketici için dolaşım kolaylığı, istenilen ürüne kolay erişimi, fiyat ve kalite kontrolü açısından fayda sağlamaktadır. Aynı zamanda kişilerin çarşayı sadece talep ettiği ürün doğrultusunda dolaşması hem kişinin gereksiz dolaşımını engellemekte hem de çarşı içindeki insan dolaşımını rahatlamaktadır.

Alışveriş merkezlerinde ise amaç kişileri çarşı içinde daha fazla dolaştırarak kişilerin daha fazla tüketmesini sağlamaktır. Bunun içinde aynı türde ürünler, alışveriş merkezinde farklı yerlerde hatta farklı katlarda bulunmaktadır.

■ Fiziki Yapı

Döneminin özgün mimari yapıları olan hanlar ve çarşılar günümüzde korunamayarak bozuntuya uğramıştır. Genellikle bakımsız olan tarihi yapılar yapılan ilavelerle de özgün yapılarını kaybetme noktasına gelmiştir. Günümüz konfor koşullarını sağlayamayan bu tarihi yapılar kullanıcıların kullanımları yüzünden de eskimeye uğrayarak fiziki açıdan günümüzdeki modern konfor standartlarından uzaktır.

Bunun yanı sıra hizmet sektörünün önemli mekânları olan modern alışveriş merkezleri yüksek kalitede hizmet sunmaktadır. Bu hizmetin bir gereği olarak da modern konfor koşulları olan ısıtma-soğutma, güvenlik, dinlenme alanları gibi kişilerin doğal ihtiyaçlarını kolayca giderebilecekleri mekânları bünyelerinde barındırmaktadır.

■ İşlevsellik

Geçmişte alışveriş mekânları sadece ticaretin yapıldığı mekânlar olarak tasarlanmış ve bünyelerinde de sadece bu fonksiyonu barındırmışlardır. Kentin tarihi ticaret merkezi olan bu bölge aynı zamanda kişilerin alışveriş yaparken karşılaştığı ve sosyalleştiği mekânlar olarak ta önem taşımaktaydı. Kentin ticari merkezi olan Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi yoğunlukla perakende ve toptan ticaretin merkezi olmuş ve iş kolları belli bölgelerde toplanmıştır. Günümüzde turizme yönelik alışverişin yoğunlaştığı Kapalıçarşı halen canlılığını korurken, toptan ve alt düzey ticaretin yoğunlaştığı Hanlar Bölgesi yanlış kullanımlar yüzünden eski önemini yitirmiştir.

Günümüz modern alışveriş merkezleri alışveriş işlevinin yanı sıra her türlü sosyal işlevleri de bünyelerinde barındıran yaşam merkezleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kişilerin alışveriş merkezlerinde daha fazla zaman geçirmesini hedefleyen bir vizyona sahip olan bu merkezlerde alışveriş işlevinin yanı sıra, kültür-sanat etkinlikleri (görsel sanat etkinlikleri, tiyatro, sergi, vb.), spor aktiviteleri ve kişilerin günlük ihtiyaçlarını karşılayabileceği her türlü mekânlar ve aktiviteler bulunmaktadır.

■ Sosyal Yapı

Kapalıçarşı'nın günümüze kadar gelmesinde çarşının sosyal yapısı büyük önem taşımaktadır. Çarşı, ticaretin her dönem gereksinim duyduğu güvenlik ortamını sürdüren bir yapı demektir. Daha çok durgun, tutucu ve statik bir sosyal yapıya sahipti. Komşu dükkânın ticaretini kıskanmamak, aksine memnun olmak çarşı ahlakının temeliydi. Tek fiyat bulunur ve pazarlık özellikle Müslüman esnaf arasında ayıp sayılırdı. Müşteriyi alışveriş boyunca serbest bırakmak, sıkmamak yaygın davranışlardandı. Gelenek ve göreneklerine bağlı çarşı esnafı batılılaşmayla birlikte değişen sosyal koşullara ayak uydurmak zorunda kalmıştır. Günümüzde ise çarşıda, sıkı pazarlık gereği olarak müşteriyi yoldan çağırma, aynı ürün için farklı fiyatların bulunması gibi geçmişteki sosyal yapının tam tersi bir durum gözükmektedir.

Günümüz alışveriş merkezlerinde ise bu tür bir sosyal yapı bulunmamaktadır. Bireysel aktivitelerin ön plana çıktığı alışveriş merkezlerinde, kişilerin alışveriş dışında da vakit geçirebilecekleri mekânlar tasarlanmıştır. Kapalıçarşı'da kişiler arasında güven ve insancıl ilişkiler varken, alışveriş merkezlerinde güvenlik kameralarının kontrolünde daha kapalı ve kontrollü bir yapı mevcuttur.

Tarihi çarşılar ile günümüzdeki çarşıları karşılaştırdığımızda tarihi çarşıların daha insan odaklı ve keyifli mekânlar olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. Ancak değişen zamana, sosyal ve ekonomik yapıya bağlı olarak kişiler için çekici alışveriş mekânları da değişmiştir. Kişiler alışveriş için alışveriş merkezlerini tercih ederken, çarşı esnafı bu durumda günümüze ayak uydurma pahasına kendine özgü yapılardan ve davranışlardan vazgeçmiştir. Bu bağlamda aynı ürün için değişen fiyatlar

müşteride güvensizlik yaratmış ve kişiler artık çarşıya yalnızca alışveriş için değil tarihi mekânı dolaşmak için gelmeye başlamıştır.

■ Kullanıcı Kimliği

Geçmişte kentin alışveriş merkezi ve dolayısıyla da kişilerin alışveriş için tercih ettiği birincil mekân olan Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi, günümüzde bu özelliğini büyük ölçüde kaybetmiştir. Kapalıçarşı ve Mısır Çarşısının günümüzdeki kullanıcı kimliğine bakarsak, kullanıcıların çoğunlukla yerli ve yabancı turistlerden oluştuğunu görmekteyiz. Bunun yanı sıra Hanlar bölgesi de alt ve orta sınıfın alışveriş için tercih ettiği mekânlardır.

Günümüz kent yaşamında kentlilerin birçok ihtiyacını karşıladığı modern alışveriş merkezleri orta ve üst sınıfın yoğun olarak kullandığı mekânlardır. Kişilerin modern alışveriş merkezlerinde daha fazla vakit geçirip daha fazla tüketmelerini hedefleyen bir stratejiye sahip olan modern alışveriş merkezleri günümüzün gözde alışveriş mekânları olarak karşımıza çıkmaktadır.

■ Kullanım Yoğunluğu

Kapalıçarşı ve Mısır Çarşısı hem yerli hem de yabancı turistlerin yoğun olarak kullandığı tarihi mekânlardır. Pazar günleri kapalı olan çarşılar ve toptan ticaretin yaygın olarak bulunduğu Hanlar Bölgesi haftanın diğer günlerinde yoğun bir kullanıma sahiptir. Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesinde ticari fonksiyonun yoğun olmasından dolayı bölgede gündüz ve gece kullanım yoğunluğu arasında büyük bir fark bulunmaktadır. Bölgede gündüz kullanımın çok yoğun olmasına karşın gece kullanımı azdır. Bununla birlikte gece kullanımının olmaması bölgede güvenlik sorununun yaratmaktadır.

Günümüz modern alışveriş merkezleri haftanın yedi günü, 10:00-22:00 saatleri arası kullanıma açıktır. Özellikle hafta sonu ve kışın daha yoğun bir kullanımın olduğu alışveriş merkezleri diğer günlerde daha sakinlerdir.

■ Çekici Özellikleri

Kapalıçarşı-Hanlar Bölgesi ile günümüz modern alışveriş merkezlerinin karşılaştırılması yapılırken her iki alışveriş mekânlarının da kendine özgü çekici nitelikleri olduğu gözlemlenmiştir. Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi özgün mimari yapılarıyla, tarihi değerleriyle, kentle entegre olmasıyla ön plana çıkarken; modern alışveriş merkezleri ise modern mimarileriyle, kişilere yönelik standart modern beklentileri sağlamasıyla, farklı zamanlarda farklı kullanıcıları çeken işlevlere sahip olmasıyla ön plana çıkmaktadır.

Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi ile Modern Alışveriş Merkezleri arasında yapılan karşılaştırmadan da görülebileceği gibi her iki grubunda olumlu ve olumsuz tarafları bulunmaktadır. Bir tarafta kentle bağlantıları güçlü, kentle bütünleşmiş, tarihi değeri olan tarihi alışveriş mekânları; diğer tarafta ise her türlü modern beklentileri sağlayan, modern mimari yapılarıyla dikkat çeken ama kentle bütünleşmemiş modern alışveriş mekânları bulunmaktadır. Günümüz modern alışveriş merkezleri Amerika'da ortaya çıkan ve gelişen "mall" kavramı anlayışıyla inşa edilmiş ancak planlandığı gibi doğru sonuçlar doğurmamıştır. Kentte noktasal birimler olarak kalması, ulaşım yönünden kent bağlantılarının doğru kurgulanmaması bunu kanıtlamaktadır. Diğer yandan Kapalıçarşı kent dokusuyla bütünleşmiş ve hala bu bütünlüğünü korumaktadır. Kent bağlantıları çok doğru olduğundan günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Ancak tarihi çarşıların önemini yitirdiği modern alışveriş merkezlerinin ön plana çıktığı günümüzde kişiler günlük aktivitelerinin birçoğunu alışveriş merkezlerinden karşılamaktadır. Büyük mağazalar, dünya mutfaklarını sunan restoranlar, eğlence merkezleri, sinema ve tiyatro gibi işlevlerin yer aldığı alışveriş merkezleri kişilere sürprizlerin bulunmadığı yapay mekânlar sunmaktadır. Sonuç olarak da, kişileri daha fazla tüketime yönlendiren alışveriş merkezleri kentsel yaşamda vazgeçilmez mekânlar haline gelmektedir.

Bu bağlamda tarihi, kültürel, sosyal ve fiziksel açıdan incelenen Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi günümüzde kent merkezi olma işlevini kaybetmiştir. Bölgenin kent merkezi konumunu kaybetmesinde, hitap edilen nüfusun alım gücüne bağlı olarak

ticari satışlarda görülen düşüş, ulaşım sorunlarının bu bölgeyi kişilere daha az çekici hale getirmesi, ulaşımın rahat olduğu merkezlere nüfusun kayması, alanın zamana uygun olarak gelişmemesi ve bölgenin kişilere yönelik standart modern beklentilerin gerisinde kalması rol oynamaktadır. Kentsel yaşamda önemli bir odak noktası olan bölgenin yeniden canlandırılması ve eski ticaret merkezi kimliğinin kazandırılması için çalışma alanı olarak belirlenen aks boyunca getirilen öneriler de bu amaç doğrultusunda biçimlenmiştir.

Mısır Çarşısı – Kapalıçarşı aksı boyunca mevcut tarihi dokunun korunarak modern koşullara uygun olarak yeniden canlandırılması amaçlanmakta ve bu doğrultuda bir takım öneriler getirilmektedir. Getirilen önerilerde Mısır Çarşısı ve Kapalıçarşı arasında bütünleyici, işlevsel ve turistik bir aks yaratma çabası bulunmaktadır.

■ Konum

Çalışma alanı olarak seçilen aks Hanlar Bölgesi içerisinde tarihi ticari akslardan biridir. Aksın ilk başlangıç noktası olan Eminönü Meydanı ve Mısır Çarşısı Eminönü'ne gelenleri karşılama noktasıdır. Mevcut düzenlemede herhangi bir meydan oluşumu bulunmamakta sadece kişilerin rahatça yürüyebileceği geniş bir mekân karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda alan; çevresinde bulunan Mısır Çarşısı, Yeni Cami ve Rüstempaşa Cami'sini de içine alarak, kişilerin toplanabileceği ve meydanı kullanabilecekleri şekilde düzenlenmelidir.

■ Erişebilirlik / Ulaşım

Hanlar bölgesi içerisindeki bağlantıların fazla tahrip olmamasına karşılık aksın kuzeyinde ve güneyindeki bozulmalar ile bölgenin kent bağlantıları zayıflamıştır. Geçmişte bölgenin liman, sur kapısı ve ticaret bölgesinin ana ulaşım aksları ile bağlantısı bulunurken, günümüzde değişen koşullarla ve yıkımlarla birlikte bu bağlantı ortadan kalkmıştır. Bu doğrultuda bu bölgenin korunabilmesi için bozulan kent bağlantılarının günümüz şartlarına uygun olarak yeniden kurgulanması gerekmektedir.

Bölgeye en rahat ulaşım tramvay hattı aracılığıyla yapılmaktadır. Eminönü'ndeki trafik yoğunluğunu azaltmak için Eminönü Meydanının karşısındaki otobüs durağı buradan kaldırılarak otobüslerin belli hatlar üzerinden yolcuları alması sağlanmalıdır. Daha çok toplu taşımının ön planda olacağı alan için otopark ihtiyacı da belli noktalarda karşılanmalıdır.

Alan için ise önerilen, ticaret, kültür ve turizmin fonksiyonuna bağlı olarak yaya ağırlıklı bir ulaşım planının yapılması ve taşıt ulaşımının asgari düzeye indirilmesidir. Günümüzde Mahmutpaşa yokuşu yayalaştırılmıştır. Yapılan bu düzenlemenin ışığında alanın taşıt trafiğinden büyük ölçüde arındırılması daha etkin bir turistik aksın oluşmasına yardımcı olacaktır.

■ Mimari Yapı

Çalışma alanı içerisinde mimari yapıları açısından birbirinden değerli çarşı ve han yapıları yer almakta, ancak her birinin de birtakım yapısal sorunları bulunmaktadır. Modern konfor şartlarını sağlayamama, zaman içerisinde yapılarda görülen eskime, binaya sonradan getirilen işlevlerin yapıya olan zararları ve kullanıcıların yapıya uymayan ilavelerde bulunması yapıların ortak sorunları olarak nitelendirilebilir. Bu doğrultuda yapılara sonradan ilave edilen eklentiler yapılardan temizlenerek yapıların özgün mimarisi ön plana çıkarılmalıdır. Özellikle cephelerin algılanmasını engelleyen birimlerin temizlenerek cephelerde düzenleme yapılması gerekmektedir.

Mısır çarşısının mevcutta yapısal birtakım sorunları bulunmaktadır. Öncelikle mevcut altyapı sorunları giderilerek cephesinde bulunan satış birimleri temizlenmeli ve cephenin ön plana çıkması sağlanmalıdır.

Aks boyunca yer alan hanların her biri döneminin özelliklerini yansıtan tarihi değerleri olan yapılardır. Bu yapıların tarihi değerlerini ön plana çıkarmak başlıca hedeflerdendir. Günümüzde hanların hepsinin avluları niteliği kaybetmiş ve bir çoğunda cepheleri yapılan ilavelerle algılanamaz hale gelmiştir. Bu doğrultuda, hanların cepheleri mevcut ilavelerden arındırılarak özgün cepheleri ön plana

çıkarılmalı, avlulara yapılan inşaatlar kaldırılarak avluların algılanması sağlanmalı ve hanlar kendi özgün yapılarına dönüştürülmelidir.

Mısır Çarşısından başlayıp Mahmutpaşa'yla devam eden aks en son Kapalıçarşı'ya bağlanmaktadır. Kapalıçarşı günümüzde İstanbul'da en fazla yerli ve yabancı turist çeken mekânlardan birisidir. Ancak Kapalıçarşı'nın mevcutta birçok yapısal sorunu bulunmaktadır. Çarşının altyapısının yetersiz olması, binanın çatısındaki ve yollarındaki sorunlar başlıca sorunlardır.

Kapalıçarşı'daki dükkânların kendi alanları dışına taşmaları hem gürültü kirliliği yaratmakta hem de yürüme alanlarını daraltmaktadır. Dükkânların çarşı içerisinde belli bir düzende konumlandırmak ve görüntü kirliliğini önlemek için de vitrinleri ve tabelaları düzenlemek gerekmektedir. Bunun yanı sıra çarşıdaki elektrik, kanalizasyon ve diğer altyapı sorunlarının giderilerek esnaf için daha sağlıklı çalışma ortamı, müşteri için ise daha sağlıklı alışveriş ortamı yaratılmalıdır.

■ İşlevsellik

Aksın turistik ve rekreatif bir alan olmasını engelleyen en önemli unsur bölgedeki mevcut imalat ve toptan ticaret faaliyetleridir. Bu faaliyetlerin başka yönlere kaydırılarak yoğunluğun azaltılması, aksın kentte her kesimin alışveriş yapabileceği bir mekân haline dönüştürülmesi gerekmektedir.

Aks boyunca kişilerin dinlenebileceği açık alanlar olmadığından hanların avluları bu ihtiyacı karşılayacak şekilde düzenlenmelidir. Hanlarda var olan ticaretin niteliği değiştirilerek günlük ihtiyaçların karşılanabileceği yaşanabilir bir mekân haline dönüştürülmelidir. Dolayısıyla hanlar sadece ticari fonksiyon değil kişilerin sosyal ihtiyaçlarını karşılayabileceği mekânlar haline getirilmelidir. Ticari fonksiyonun yanında aks boyunca getirilecek işlevlerden biri de konaklama olmalıdır. Turistik bir bölge olan aksta gelen turistler için ihtiyaca karşılık verebilecek butik oteller oluşturulmalıdır. Diğer hanlara oranla hem yapısal niteliği açısından hem de kendi

özgün yapısını en çok koruyan yapı olması açısından Büyük Yeni Han butik otele dönüştürülebilir.

Modern alışveriş merkezleri haftanın yedi günü açıktır. Mısır Çarşısı ve Kapalıçarşı'nın pazar günleri kapalı olması özellikle çalışan kesimin çarşmayı kullanamamasını neden olmaktadır. Dolayısıyla çarşıların pazar günleri de açık olması buradaki alışveriş aktivitesinin de artmasını sağlayacaktır.

Kapalıçarşı'nın daha önceden bahsedilen yapısal sorunlarının dışında işlevsel sorunları da bulunmakta ve günümüzde en büyük sorunlar işlevsel yönden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda Kapalıçarşı'ya bir yönetim mekanizması getirilerek bir takım denetimlerin yapılması gerekmektedir. Çarşı içerisinde çarşının kimliğine uymayan dükkânlar kaldırılmalı ve müşterinin güvenini tekrar kazanmak için fiyat konusunda birtakım düzenlemeler yapılmalıdır. Günümüzde Kapalıçarşı'nın bazı bölümlerinde ürünlerini sergilemek için dükkânlar yollara taşmakta ve bu durum kötü bir görüntü oluşturmaktadır. Ürünlerin dükkân sınırları içerisinde kalmasını ve böylece vitrinlerin daha algılanabilir olmasını sağlamak gerekmektedir. Bunun yanı sıra yerli ve yabancı turist için farklı fiyat uygulayan ya da yerli müşteriyi hakir gören esnaf tipi çarşının bünyesinden arındırılmalı ve geçmişte çarşıda hâkim süren güven ortamı geri getirilmelidir. Çarşıya işlevsel yönden getirilecek yeniliklerden biri de kentlilerin çarşmayı daha fazla kullanabilmesi için çarşıda modern alışveriş merkezleriyle yarışacak dükkân, kafe, sergi ve sosyal faaliyet alanlarının yaratılması gerekmektedir.

Turizm açısından çok önemli bir mekân olan Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi'nin görsel ve basılı tanıtımları bulunmamaktadır. Bölge içerisinde yönlendirici tabelaların, turistler için bilgi noktalarının bulunmaması alanın algılanmasını engellemektedir. Bu doğrultuda alan içerisinde yerli ve yabancı turistleri için bilgi ofisleri, rehberler ve yönlendirici tabelalar oluşturulmalıdır.

■ Sosyal Yapı

Bölge içerisinde geçmişte hâkim olan güvenli alışveriş ortamı günümüzde artık mevcut değildir. Değişen piyasa koşullarıyla birlikte esnaf tipi ve davranışları da değişmiştir. Buna bağlı olarak çarşı içerisinde değişen işlevler bunun beraberinde hitap ettiği müşteri tipini de değiştirmiştir. Geçmişte kentin her kesiminin alışveriş yaptığı, bir nevi kültür mozağını yansıtan çarşı günümüzde sadece belli bir kesime hitap etmektedir. Bu doğrultuda kalite standartlarını artırarak, farklı işlevleri çarşı bünyesine getirerek ve yapısal sorunları gidererek kentin her kesiminden kişileri bu bölgeye çekmek hedeflenmelidir.

Geçmişte çarşıya değer katan geleneksel sanatlar ve zanaatlar günümüzde artık kaybolmuştur. Bununla birlikte çarşıya özgü geleneksel esnaf tipi de kaybolarak yerine geleneksel Kapalıçarşı kültüründen yoksun esnaflar gelmiştir. Çarşıda geçmişteki geleneksel sanat ve zanaatlar canlandırılarak çarşının tarihsel dokusu ve değerleri korunmalıdır. Kapalıçarşı'nın tarihi geleneğinin etik kurallarını ve değerlerini gözetilen bir altyapının oluşturulması için eğitim ve koordinasyon çalışmaları gerçekleştirilmelidir.

Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesindeki önemli sorunlardan biri de güvenlik sorunudur. Özellikle Kapalıçarşı'da kameralı güvenlik sisteminin ve acil tahliye kapılarının olmaması çarşı içerisindeki güvenliği zayıflatmaktadır. Yangın, deprem, terör ve polisiye olaylara karşı güvenlik önlemleri alınmalı ve acil çıkışlar belirlenmelidir.

Sonuç olarak, tarihi ticaret bölgesi olan Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi kent içerisinde çok önemli bir odak noktasıdır. Bölge kalitesini yükseltmek için fiziksel yenilemeler yapılarak yeni aktiviteler sunulmalı, merkezde çeşitli, kolay ulaşılabilir servis ve ticaret sağlanmalıdır. Seçenek ve çeşitlilik sunan farklı konularda dükkânlar, servisler, eğlence, kültür ve serbest zaman faaliyetleri gibi farklı zamanlarda farklı kullanıcı gruplarının çeken karışık işlevlere sahip, etkili ve verimli ulaşım alternatifleri ile erişebilirliğin rahat olduğu gerek turizm gerekse ticaret açısından bütüncül bir merkez haline dönüştürülmelidir.

KONUM	KAPALIÇARŞI VE HANLAR BÖLGESİ	MODERN ALIŞVERİŞ MERKEZLERİ
KONUM	Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi Tarihi Kent Merkezinde yer almaktadır.	Modern Alışveriş Merkezleri, kentin yeni gelişen ticari alanlarında yer almaktadır.
ERİŞİLEBİLİRLİK/ ULAŞIM	Toplu taşımanın yoğun olduğu bölgeye en rahat ulaşım tramvay ile sağlanmaktadır. Yoğun trafik ve otopark sorunu bulunmaktadır.	Geniş otoparkların bulunduğu merkezlerde özel araçla ulaşımaya yönlendirilmiştir. Aynı zamanda merkezlerde metro duraklarına geçiş sağlanmaktadır.
MİMARİ YAPILARI	Osmanlı mimarisinin önemli örnekleri olan çarşılar ve hanlar özgün yapılarıyla dikkat çekmektedirler.	Modern mimarinin örnekleri olan alışveriş merkezlerinde aynı planlama anlayışıyla içe dönük mekanlar üretilmiştir.
FİZİKİ KALİTE	Genellikle bakımsız olan tarihi yapılar yapılan ilavelerle özgün yapılarını kaybetme noktasına gelmişlerdir.	Hizmet sektörünün önemli mekanları olan merkezler yüksek kalite hizmet sunmaktadırlar.
İŞLEVSELLİK	Yoğunlukla toptan ve alt düzey ticaretin bulunduğu bölge eski ticari merkez konumunu yitirmiştir.	Alışveriş işlevinin yanı sıra her türlü sosyal işlevleri de bünyelerinde barındıran alışveriş merkezleri kendilerini yaşam merkezi olarak da ifade etmektedirler.
SOSYAL YAPI	Geçmişte güvene dayalı, birey odaklı bir ticaretin hüküm sürdüğü Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi günümüzde bu özelliği kaybetmeye başlamıştır.	Kişileri yalnızca daha fazla tüketime yönlendiren alışveriş merkezi insan odaklı tarihi çarşılardan çok uzaktır.
KULLANICI KİMLİĞİ	Kapalıçarşı ve Mısır Çarşısı'na yoğunlukla yabancı turist, hanların bulunduğu bölgeyi ise alt-orta geliri kişiler kullanmaktadır.	Kentsel yaşamda alışveriş eyleminin gerçekleştiği birincil mekan olan merkezleri genellikle orta-üst geliri kişiler kullanmaktadır.
KULLANIM YOĞUNLUĞU	Pazar günleri kapalı olan çarşı, haftanın diğer günlerinde yoğun bir kullanıma sahiptir.	Haftasonu ve kışın daha çok kullanım olduğu alışveriş merkezleri diğer günlerde daha sakinidir.
ÇEKİCİ ÖZELLİKLERİ	En önemli çekici özellikleri tarihi yapılarıdır.	Kişilerin standart modern beklentilerine karşılık vermesi ve farklı zamanlarda farklı kullanıcıları çeken işlevlere sahip olmasıdır.

	MİMARİ NİTELİK	KORUNMA DURUMU	İŞLEVSELLİK	KULLANICI YOĞUNLUĞU
MISIR ÇARŞISI				
SABUNCU HAN				
LEBLEBİCİ HAN				
BÜYÜK ÇORAPÇI HAN				
BÜYÜK VALİDE HAN				
SÜMBÜLLÜ HAN				
BÜYÜK YENİ HAN				
KÜRKÇÜ HAN				
YILDIZ HAN				
KAŞIKÇI HAN				
ÇUHACI HAN				
KAPALIÇARŞI				

Aks boyunca incelenen çarşı ve han yapıları yukarıdaki kriterlere göre karşılaştırılmıştır. (Kaynak: Güran, Arazi Tespiti)

KAYNAKÇA

AKARSU, B.,1979, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayını, Ankara, 975-10-0023-8

AKI, A., ERDÖNMEZ, E., 2005, Açık Kamusal Kent Mekânlarının Toplum İlişkilerindeki Etkileri, *Megaron YTÜ Mimarlık Fakültesi e-Dergisi*, 1, 67-87

AKURGAL, E., 2003, *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yayınları, İstanbul, 975-479-031-0

BATI, U., 2007, Tüketim Katedralleri Olarak Alışveriş Merkezlerinin Toplumsal Göstergibilimi: “Forum Bornova Alışveriş Merkezi Örneği”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 4, 2-26

BİLDİK, S., 1998, *Değişen Alışveriş Alışkanlıkları ve Kapalıçarşı*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

BİROL, G., 2005, *Çağdaş Alışveriş Merkezinde Kent Dokusunun Yeniden Yorumlanması*, Gazi Üniversitesi

CAN, S., 1996, *İstanbul Yarımadası Tarihi Ticaret Bölgesinin Analizi ve Bozulan Dokunun Yeniden Kurulmasında Tasarım Önerileri*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bina Bilgisi Ana Bilim Dalı

CENGİZ, E., ÖZDEN, B., 2002, Perakendecilikte Büyük Alışveriş Merkezleri ve Tüketicilerin Büyük Alışveriş Merkezleri ile İlgili Tutumlarını Tespit Etmeye Yönelik Bir Araştırma, *Ege Akademik Bakış*, 2, 1

CERASI, M., 2006, *Divanyolu*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 975 6051-24-8

CEZAR, M., 1983, *Typical Commercial Buildings Of The Ottoman Classical Period And The Ottoman Construction System*, Türkiye İş Bankası Kültürel Yayınları, İstanbul

ÇOTUKSÖKEN, B., 2003, Kent Kültürü Kültür Kenti, *Milliyet Sanat*

DÜNDEEN BUGÜNE İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ, 1993, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 975-7306-00-2

GÜNAY, R., 2005, *Mimar Sinan*, Yapı Yayın, İstanbul, 975-8599-21-6

GÜRAN, C., 1978, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanlar Mimarisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları

GÜVENÇ, B., 1984, *İnsan ve Kültür*, Remzi Yayınları, İstanbul, 978-975-14-0250-9

HASOL, D., 2005, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, Yapı Yayın, İstanbul, 975-7438-30-8

İNTEPE, N., 2005, Osmanlı'da Bedestenler, *Sızıntı Dergisi*, 321

İBB PROJELER DAİRE BAŞKANLIĞI, Tarihi Çevreyi Koruma Müdürlüğü, Tarihi Yarımada Genel Tipoloji Envanteri ve Kentsel Tasarım Rehberi

İBB PROJELER DAİRE BAŞKANLIĞI, Tarihi Çevreyi Koruma Müdürlüğü, Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Raporu

KAPUBAĞLI, S., 2002, *İstanbul Tarihi Yarımadasında Uzun Çarşı ve Kilit Han*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Restorasyon Ana Bilim Dalı Yenileme Koruma

KUBAN, D., 1996, *İstanbul Bir Kent Tarihi-Bizantion Konstantinopolis İstanbul*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 975-333-130-4

KÜÇÜKERMEN, Ö., MORTAN, K., *Kapalıçarşı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 978-975-17-3271-2

KÜÇÜKKÖMÜRCÜ, B., 2005, *Geleneksel Türk Osmanlı Çarşı Yapıları ve Günümüzdeki Alışveriş Merkezleri Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı

MÜLLER-WIENER, W., 2001, *İstanbul Tarihsel Topoğrafyası*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 978-975-08-0158-X

ONAY, N. S., 2005, *Kamusal İç Mekan ve Toplumsal Kimlik*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bina Bilgisi Ana Bilim Dalı

ORUÇ, G., GİRİTLİOĞLU, C., 2006, *Şehir Eski Merkezlerinde Yeniden Canlandırma: İstanbul – Eminönü Örneği*, *itüdergisi/a*, 5, 2

ÖZKAN, A., 2003, *Eminönü-Hanlar Bölgesinin Cumhuriyet'ten Günümüze İzlenen Değişimi ve Yeniden Değerlendirilmesinde Öncelikli Bölgenin Saptanması*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

PERVITICH, J., 2001. *Sigorta Haritalarında İstanbul*, Türk Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 975-7306-73-8

PINAR, B., 2007, *Kentsel Doku Toplumun Kültürel Dokusunu Yansıtır*

PIRENNE, H., 2000, *Ortaçağ Kentleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 975-470-033-8

ROTH, L., 2000, *Mimarlığın Öyküsü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 975-8240-03-X

SENNETT, R., 1994, *Ten ve Taş-Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*, Metis Yayınları, İstanbul, 975-342-374-8

ŞAHİN OLGUN, İ., 2006, Kapalıçarşı ve Bellek, *Mimarist*, 19, 19-23

TOKYAY, V., 2005, Yeni Tasarım Kültürü Işığında Alışveriş Mimarlığı ve Gösteri Kültürü, *Yapı*, 286, 58-64

WEISS, W., WESTERMANN K., 1998, *The Bazaar, Markets and Merchants of the Islamic World*, Thames and Hudson Ltd., Londra, 0-500-01839-1

YÜCEL, Y., VURAL, T., 2006, Çağımızın Yeni Kamusal Mekanları Olan Alışveriş Merkezlerine Eleştirel Bir Bakış, *itüdergisi/a*, 2, 97-106

İNTERNET KAYNAKÇASI

<http://didimli.com>

<http://img175.imageshack.us>

<http://milano.webby.no>

<http://oncourse.iu.edu>

<http://pompeii.virginia.edu>

<http://sights.seindal.dk>

<http://socrates.clarke.edu/athens>

<http://tr.wikipedia.org>

<http://www.accordancebible.com>

<http://www.antikefan.de>

<http://www.byzantium1200.com>

<http://www.carlos.emory.edu>

<http://www.coolhunting.com>

<http://www.turkidifrm.com>

www.archnet.org

www.bilimyali.ukgo.com

www.candeli.com

www.cherba.com

www.essential-architecture.com

www.emsei.psu.edu

www.geocities.com

www.izto.org.tr

www.kemthaber.com

www.mtuncel.com

www.nyc-architecture.com

www.oberlin.edu

www.the_romans.co.uk

www.turkishnan.org

www.wowturkey.com

EKLER

Eminönü Meydanı ve Otobüs Durakları (Kişisel Arşiv)

Mısır Çarşısı ve Yeni Cami (Kişisel Arşiv)

Mısır Çarşısı ve Yeni Cami (Kişisel Arşiv)

Yeni Cami ve Eminönü Meydanı (Kişisel Arşiv)

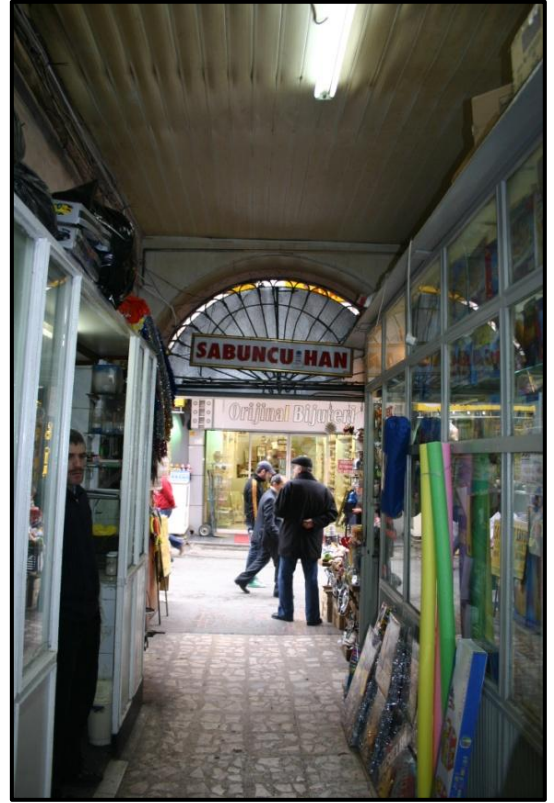

Sabuncu Han Sokak (Kişisel Arşiv)

Sabuncu Hanın Girişi (Kişisel Arşiv)

Sabuncu Handaki Dükkanlar (Kişisel Arşiv)

Leblebici Hanmı Giriş
(Kişisel Arşiv)

Leblebici Hanmıdaki Dükkanlar
(Kişisel Arşiv)

Leblebici Hanmı Üst Katı (Kişisel Arşiv)

Büyük Çorapçı Hanın Cephesi (Kişisel Arşiv)

Büyük Çorapçı Han (Kişisel Arşiv)

Büyük Çorapçı Hanın Avlusu (Kişisel Arşiv)

Büyük Çorapçı Hanın Avlusu (Kişisel Arşiv)

Büyük Çorapçı Hanın Üst Katı (Kişisel Arşiv)

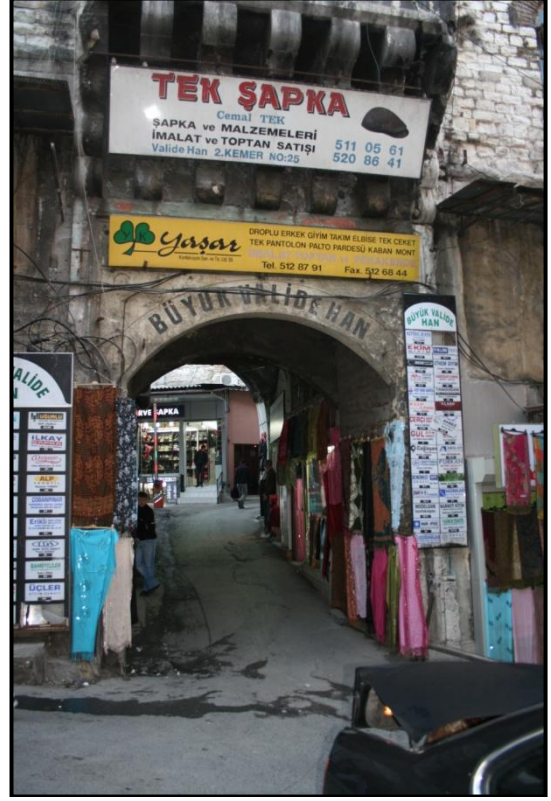

Büyük Çorapçı Hanın Üst Katından Avlunun Görünüşü (Kişisel Arşiv)

Valide Hanın Ön Cephesi (Kişisel Arşiv)

Valide Hanın Girişi (Kişisel Arşiv)

Valide Hanın Otopark Olarak Kullanılan Avlusu (Kişisel Arşiv)

Çakmakçılar Yokuşu ve Büyük Valide Han (Kişisel Arşiv)

Büyük Valide Han (Kişisel Arşiv)

Sümbüllü Hanın Ön Cephesi
(Kişisel Arşiv)

Sümbüllü Hanın Alt Katındaki Dükkânlar
(Kişisel Arşiv)

Sümbüllü Hanın Avlusunu (Kişisel Arşiv)

Sümbüllü Hanın Üst Katı (Kişisel Arşiv)

Çakmakçılar Yokuşu
(Kişisel Arşiv)

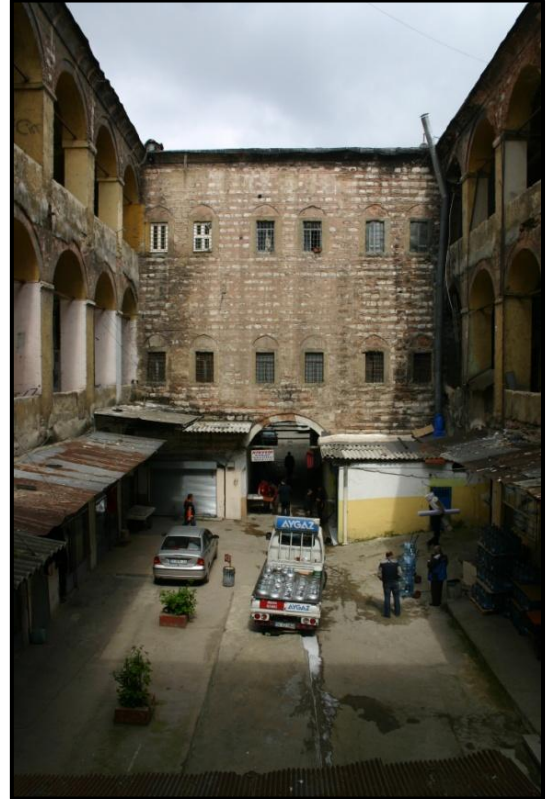

Büyük Yeni Hanın Ön Cephesi
(Kişisel Arşiv)

Büyük Yeni Han (Kişisel Arşiv)

Büyük Yeni Han Kuzey Avlusu (Kişisel Arşiv)

Güney Avlu (Kişisel Arşiv)

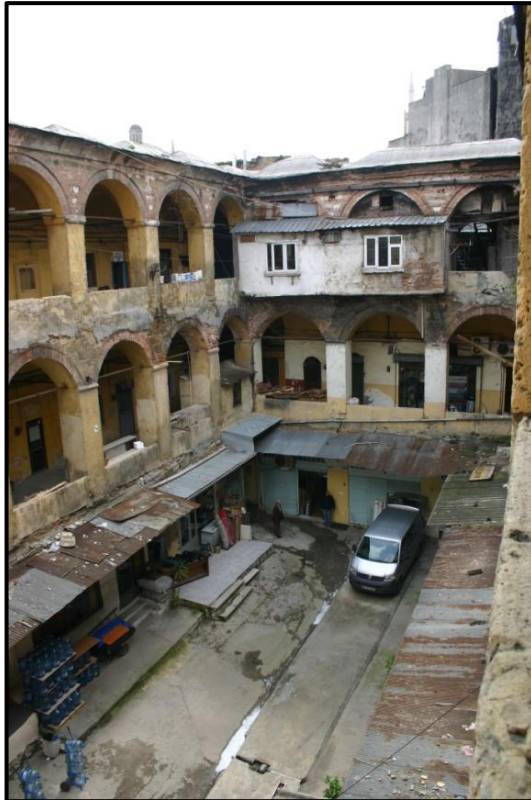

Büyük Yeni Han Revaklar (Kişisel Arşiv)

Büyük Yeni Hanın Kuzey Avlusunun Üst Kattan Görünüşü (Kişisel Arşiv)

Büyük Yeni Hanın Güney Avlusu
(Kişisel Arşiv)

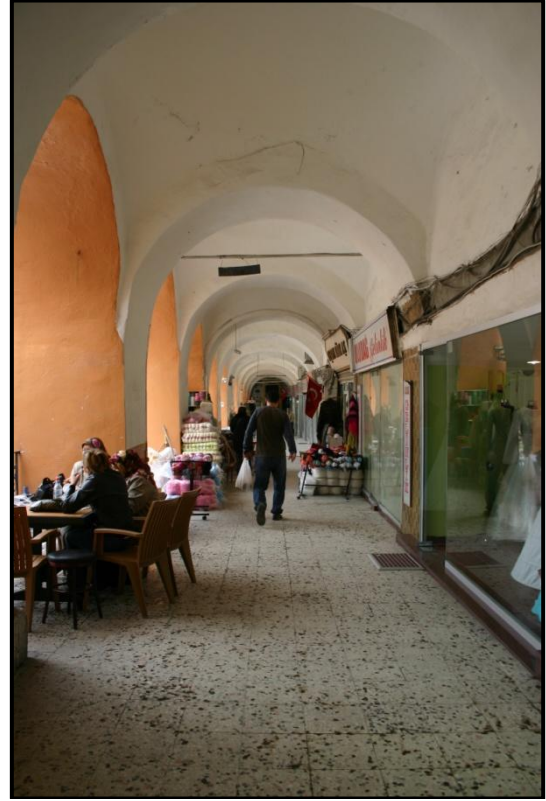

Büyük Yeni Hanın Sol Yan Cephesi
(Kişisel Arşiv)

Kırkcu Hanın Girişi (Kişisel Arşiv)

Kırkcu Handaki Dükkanlar (Kişisel Arşiv)

Kırkcu Handaki Dükkanlar (Kişisel Arşiv)

Kırkcu Hanın Avlusu (Kişisel Arşiv)

Kırkçü Hamn Avlusuna Sonradan İnşa Edilen Yapı (Kişisel Arşiv)

Kırkçü Handaki Dükânların Saçakları (Kişisel Arşiv)

Mahmutpaşa Yokuşu (Kişisel Arşiv)

Yıldız Hanın Girişi (Kişisel Arşiv)

Yıldız Handaki Dükkanlar (Kişisel Arşiv)

Yıldız Hanın Avlusu (Kişisel Arşiv)

Yıldız Hanın Revakları (Kişisel Arşiv)

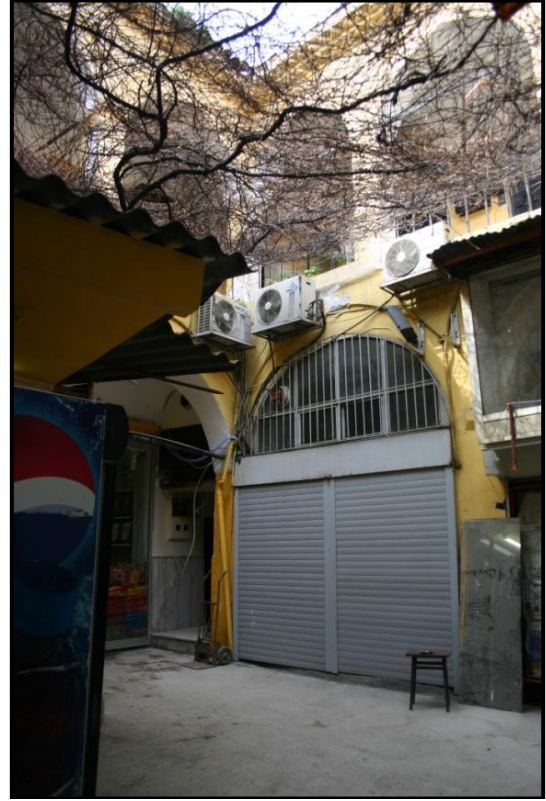

Yıldız Hanın Avlusu (Kişisel Arşiv)

Kaşıkçı Hanım Ön Cephesi (Kişisel Arşiv)

Kaşıkçı Hanım Avlusu (Kişisel Arşiv)

Kaşıkçı Hanım Üst Katı (Kişisel Arşiv)

Kaşıkcı Hanım Üst Katından Görünüş (Kişisel Arşiv)

Kaşıkcı Hanım Üst Katından Görünüş (Kişisel Arşiv)

Çuhacı Hanın Girişi (Kişisel Arşiv)

Çuhacı Hanın Cephesi (Kişisel Arşiv)

Çuhacı Hanın Cephesi (Kişisel Arşiv)

Çuhacı Handaki Dükkânlar (Kişisel Arşiv)

Çuhacı Hanın Avlusunda Bulunan Hanlar (Kişisel Arşiv)

Çuhacı Hanın Avlusuna Sonradan Yapılan Yapılar (Kişisel Arşiv)

Çuhacı Hanın Üst Katından Görünüş (Kişisel Arşiv)

Çuhacı Hanın Üst Katından Görünüş (Kişisel Arşiv)

Kapalıçarşı'nın Mahmutpaşa Kapısı
(Kişisel Arşiv)

Kapalıçarşı Kalpakçılar Caddesi
(Kişisel Arşiv)

Kapalıçarşı'nın İçinden Bir Görünüş (Kişisel Arşiv)

TARİHİ YARIMADA HANLAR BÖLGESİ

